

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ

TURKISH LIBRARIANSHIP

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ / TURKISH LIBRARIANSHIP

Yayımlayan / Publisher: Türk Kütüphaneciler Demeği / Turkish Librarians' Association

Cilt / Volume 38 • Sayı / Issue 4 • Aralık / December 2024

İçindekiler / Contents

Sayfa / Page

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Lügen Ceren Güneş, Enver Durualp ve Ender Durualp.** Ankara'da Yaşayan Ortaokul Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi / *Investigation of Book Reading Habits of Secondary School Students Living in Ankara in Terms of Some Variables* 181
- Kemal Yayla.** Türk Kütüphaneciliği Dergisi Dijital Arşivindeki Bilimsel Makalelere Erişimin Artırılması: Türkçe Özlerden Anahtar Kelimeler Atanması / *Enhancing Access to Scientific Articles in the Turkish Librarianship Journal Digital Archive: Assigning Keywords from Turkish Abstracts* 205
- Ali Kavak.** Türkiye'de Halk Kütüphanesi Çalışanlarının Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumları / *General Attitudes of Public Library Employees Towards Artificial Intelligence in Türkiye* 225
- Damla Yılmaz ve Sacit Arslantekin.** E-Kaynak Lisanslarının Analizi ve Anlaşmaların Müzakere Edilme Süreci / *Analysis of E-Resource Licenses and Negotiation Process of Agreements* 262

Okuyucu Mektupları / Reader Letters

- Simga Kaya.** Erasmus+ Personel Hareketliliği: Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesine Yönelik Bir Değerlendirme / *Erasmus+ Staff Mobility: An Evaluation of the National Technical Information Centre and Library of Budapest University of Technology and Economics* 288

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

- Özden Demircioğlu Faydalıgül.** Doğrulandı: Doğru Düşünme, Daha Az Kandırılma ve İnternette Neye İnanacağımıza Dair Daha İyi Kararlar Verme Yolları / *Verified: How to Think Straight, Get Duped Less, and Make Better Decisions about What to Believe Online* 299

Başeditör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Tolga Çakmak, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, tcakmak@hacettepe.edu.tr

Editörler / Editors

Doç. Dr. Şahika Eroğlu, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Kasım Binici, Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, kbinici@karatekin.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Güler Demir, Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, gulerdemir2009@gmail.com

Doç. Dr. Emre Yağlı, Hacettepe Üniversitesi Üniversitesi İngiliz Dil Bilimi Bölümü, yaqli@hacettepe.edu.tr

İstatistik Editörü / Editor-in-Statistics

Dr. Öğr. Üyesi Onur Toka, Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü, onur.toka@hacettepe.edu.tr

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Meltem Dişli, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, meltem.disli@hacettepe.edu.tr

Dr. Selda Ekici, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, sekici@metu.edu.tr

Mustafa Kerem Kahvecioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi, kerem.kahvecioglu@bilgi.edu.tr

Hacı Ali Atar, Çankırı Karatekin Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, hacialiatar@karatekin.edu.tr

Feride Aydın Çolak, Uşak Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, feride.colak@usak.edu.tr

Sekretarya / Secretariat

Sebahat Keçici, TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, sebahat.kecici@tedu.edu.tr

Yayın Yönetmeni / Production Editor

Müberra Yılmaz, TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, muberraylmz123@gmail.com

Son Okuma / Proofreading

Sercan Tırnavalı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, sercan.tirnavali@tbmm.gov.tr

Esmâ Bağcı, Konya İl Halk Kütüphanesi, esmabagci@hacettepe.edu.tr

Simge Kaya, TED Üniversitesi, simge.kaya@tedu.edu.tr

Türk Kütüphaneciliği, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin resmi yayın organıdır. Dergide bilgi ve belge yönetimine ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel (hakemli) makaleler, görüşler, okuyucu mektupları, kitap değerlendirmeleri ve çeviri yazılarına yer verilmektedir. Dergide yer alan makaleler *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)* ve *TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin*'de dizinlenmektedir. *Türk Kütüphaneciliği* açık erişimli bir dergidir. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazarları sorumludur. Gönderilen yazılar Editörler Kurulu'nun incelemesinden geçer.

Turkish Librarianship is the quarterly journal of Turkish Librarians' Association. It is a peer-reviewed journal publishing original scientific (refereed) articles, opinion papers, letter to editors, book reviews, translations on information management in Turkish and in English. Articles that appear in *Turkish Librarianship* are indexed in the *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)*, *Bibliography of Articles in Turkish Periodicals* and *TUBITAK ULAKBİM TR Index*. *Turkish Librarianship* is an open access journal. The opinions expressed are those of the authors only. They do not necessarily represent the views of *Turkish Librarianship*. All Submissions to the *Turkish Librarianship* are subjected to assessment by the Editorial Board and evaluation by the peer review board.

Yönetim Yeri / Managing Office: Necatibey Cad., Elgün Sok. 8/8, Kızılay 06440 Ankara / Türkiye

Tel/Phone: +90 (312) 2301325 • Faks / Fax: +90 (312) 2320453

İçindekiler / *Contents*

Sayfa / *Page*

Araştırma Makaleleri / *Research Articles*

- Lügen Ceren Güneş, Enver Durualp ve Ender Durualp.** Ankara'da Yaşayan Ortaokul Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi / *Investigation of Book Reading Habits of Secondary School Students Living in Ankara in Terms of Some Variables* 181
- Kemal Yayla.** Türk Kütüphaneciliği Dergisi Dijital Arşivindeki Bilimsel Makalelere Erişimin Artırılması: Türkçe Özlerden Anahtar Kelimeler Atanması / *Enhancing Access to Scientific Articles in the Turkish Librarianship Journal Digital Archive: Assigning Keywords from Turkish Abstracts* 205
- Ali Kavak.** Türkiye'de Halk Kütüphanesi Çalışanlarının Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumları / *General Attitudes of Public Library Employees Towards Artificial Intelligence in Türkiye* 225
- Damla Yılmaz ve Sacit Arslantekin.** E-Kaynak Lisanslarının Analizi ve Anlaşmaların Müzakere Edilme Süreci / *Analysis of E-Resource Licenses and Negotiation Process of Agreements* 262

Okuyucu Mektupları / *Reader Letters*

- Simga Kaya.** Erasmus+ Personel Hareketliliği: Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesine Yönelik Bir Değerlendirme / *Erasmus+ Staff Mobility: An Evaluation of the National Technical Information Centre and Library of Budapest University of Technology and Economics* 288

Kitap Değerlendirmesi / *Book Review*

- Özden Demircioğlu Faydalıgül.** Doğrulandı: Doğru Düşünme, Daha Az kandırılma ve İnternette Neye İnanacağınıza Dair Daha İyi Kararlar Verme Yolları / *Verified: How to Think Straight, Get Duped Less, and Make Better Decisions about What to Believe Online* 299

Ankara'da Yaşayan Ortaokul Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation of Book Reading Habits of Secondary School Students Living in Ankara in Terms of Some Variables

Lügen Ceren GÜNEŞ*^{ID}, Enver DURUALP**^{ID}, Ender DURUALP***^{ID}

Öz

Amaç: Bu araştırmada Ankara'da yaşayan ortaokula devam eden öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının okunan kitap sayısı, okuma süresi, kitaplık durumu, kütüphane üyeliği, e-kitap okuma, okunan kitap türü ve okuma amacı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma, betimsel türde ve tarama modelindedir. Araştırmaya uygun örnekleme yöntemiyle seçilen ve Ankara'da yaşayan, ortaokula devam eden 215 kız ve 172 erkek olmak üzere toplam 387 öğrenci alınmıştır. Araştırmaya alınan öğrencilerin %27,6'sı altıncı sınıfa, %27,1'i yedinci sınıfa, %26,6'sı sekizinci sınıfa ve %18,6'sı beşinci sınıfa devam etmektedir. Veri toplama aracı olarak "Genel Bilgi Formu" ve "Ortaokul Kitap Okuma Alışkanlığı Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada etik onay alındıktan sonra, veriler Google Form aracılığıyla çevrimiçi olarak toplanmıştır. Normal dağılım gösteren verilerin analizinde betimsel istatistikler, t testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Bulgular, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının okunan kitap sayısı, günlük okuma süresi, kitaplık durumu, kütüphane üyeliği, e-kitap okuma, okunan kitap türü ve okuma amacına göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir.

Sonuç: Araştırmada ayda iki kitap okuyan, her gün kitap okumaya zaman ayıran, kitaplığı olan, kütüphaneye üyeliği bulunan, e-kitap okuyan, roman, fen bilimleri/teknik vb. türde kitapları tercih eden, bilgi edinmek, kendini geliştirmek ve eğlenmek amacıyla okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu öğrencilerin, okuma, yazma ve konuşma, kitapla sıkı ve olumlu ilişkiler kurma ve anlatımlarını zenginleştirmeye yönelik davranış ve beceri düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır.

Özgünlük: İlköğretimde edinilen kitap okuma alışkanlığını pekiştirmek ve sürdürülebilir kılmak için alınabilecek önlem ve yapılabilecek çalışmalara zemin oluşturmak, ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığını etkileyen faktörleri belirlemek ve mevcut durumun fotoğrafını çekerek ebeveynlere, uzmanlara ve araştırmacılara birtakım önerilerde bulunmak bu araştırmanın özgün yanını ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kitap okuma; okuma becerisi; okuma alışkanlığı; ortaokul öğrencisi.

* Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: lckiyen@ankara.edu.tr
Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara, Türkiye. E-mail: lckiyen@ankara.edu.tr
** Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Bartın, Türkiye. E-posta: edurualp@bartin.edu.tr
Bartın University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Bartın, Türkiye. E-mail: edurualp@bartin.edu.tr
*** Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: durualp@ankara.edu.tr
Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara, Türkiye. E-mail: durualp@ankara.edu.tr

Abstract

Purpose: *In this study, it was aimed to examine the reading habits of secondary school students living in Ankara in terms of the number of books read, reading time, library status, library membership, e-book reading, type of books read, and reading purpose.*

Method: *The research is conducted using a descriptive and survey model. A total of 387 students, 215 girls and 172 boys, living in Ankara and attending secondary school, selected by convenient sampling method, were included in the study. Of the students included in the study, 27.6% were attending sixth grade, 27.1% were attending seventh grade, 26.6% were attending eighth grade, and 18.6% were attending fifth grade. ‘General Information Form’ and “Secondary School Book Reading Habit Scale” were data collection tools. After obtaining ethical approval, the data were collected online via Google Forms. Descriptive statistics, t-test, one-way analysis of variance and LSD test were used to analyse the normally distributed data.*

Findings: *The findings show that students' reading habits differ significantly according to the number of books read, daily reading time, library status, library membership, e-book reading, type of books read and purpose of reading.*

Implications: *In the study, it was determined that the students who read two books a month, allocate time for reading books every day, have a library, have a library membership, read e-books, prefer novels, science/technical books, etc., and read for information, self-improvement and entertainment had high levels of reading habits. In addition, it was determined that these students had high levels of behaviours and skills for reading, writing and speaking, establishing close and positive relationships with books and enriching their expressions.*

Originality: *The unique aspect of this research is to provide a basis for the precautions and studies that can be taken to reinforce and sustain the reading habit acquired in primary school, to determine the factors affecting the reading habits of secondary school students and to make some suggestions to parents, experts and researchers by taking a picture of the current situation.*

Keywords: *Book reading; reading skill; reading habit; secondary school student.*

Giriş

Kişinin dil ve bilişsel becerilerini geliştiren ve ön bilgileriyle metindeki bilgileri bütünleştirerek yeni anlamlar oluşturmasını sağlayan okuma (Kana, 2014), sözcükleri yüksek sesle okumaktan veya telaffuz etmekten daha fazlasıdır. Okuma, yazılı metnin kodunu çözmek ve anlamaktır (Cline vd., 2006); yazarın görüşlerini dikkate alarak metni ve dünyayı anlama çabasıdır (Akyol, 2007); yazılı metnin ana fikirlerini belirlemeyi, anlamını tahmin etmeyi ve onlardan sonuçlar çıkararak mantıklı bir bütün oluşturmayı sağlayan bir beceridir (Johnson, 2008). Okuma, kişinin hem kendini gerçekleştirmesi ve yaşamını sürdürülebilmesi açısından (Maden, 2012) hem de bireysel ve toplumsal olarak çeşitli alanlarda çağı yakalaması yönünden oldukça önemli bir beceridir. Üstelik çocukların okuldaki ve yaşam boyu başarısının da temel taşıdır.

Okuma becerisi ve alışkanlığı tüm dünyada örgün eğitim sistemlerinin ilk basamaklarında kazandırılır (Güneş, 2007). Zira çocukların doğduğu andan başlayarak ergenliğe uzanan süreçte kitaplarla tanışması ve okuma sevgisini, edinmekte olduğu okuma alışkanlığı ile bir üst seviyeye taşınması arzu edilen bir durumdur (İnce Samur, 2016). İlköğretimde öğrencilerin okuma alışkanlığını edinmesi aşamalı bir süreçte gerçekleşir. Bu sürecin ilk aşaması dinleme alışkanlığının edinilmesidir. Edinilen bu alışkanlığın ardından öğrenciler okuma-yazma becerisi kazanırlar. Birbirine bağımlı ve birbirini bütünleyen bu becerilerin kazandırılması okuma alışkanlığının edinilmesinde anahtar rol oynar (Sever, 2010). Bu dönemde çocukların kitap okuması, onların kavramsal gelişimini destekleyip soyut ve somut kavramları öğrenmelerini kolaylaştırırken konuşma, dinleme, okuma ve yazma becerilerini de geliştirir. Kitap okumak, çocukların dil bilinci ve duyarlılığı kazanmalarına yardımcı olur, düş kurma becerilerini geliştirir, içinde yaşadığı toplumun insan ilişkilerini tanıtır (İpek Yükselen, 2015) ve çocukların bilgilerini genişletirken boş zamanlarını akıllıca değerlendirmelerini sağlar (Yusof, 2021).

Alışkanlığa dönüşmeyen ve kullanılmayan beceriler zamanla kaybedilebilir. Kuşkusuz aynı durum okuma becerisi için de geçerlidir (Özdemir, 1975). Zira çocuklar ilköğretim çağındayken bu beceriyi edinip alışkanlığa dönüştürmemişlerse, yetişkinlik döneminde edinmeleri zorlaşır. Ayrıca kültürel faaliyetlerin olmadığı bir çevrede dilediği kitaplara ulaşma imkânına sahip olamayan çocuklar, okumayı oldukça kolay bırakabilirler. Okuma alışkanlığının yeterli seviyede olmadığına yönelik görüşler ülkemizde sıkça duyulabilir. Fakat bahsedilen eksiklik, mevcut okuma alışkanlığının azalması değil, henüz başlangıçtayken okuma alışkanlığının kazandırılmamasından kaynaklanır (Mete, 2012). Resmi verilere göre, son bir yıl içinde okul kitapları dışında en çok kitap okuyan yaş grubunun 15-24 (%50,9) olduğu, 15 yaş ve üzeri kişilerin %69'unun hiç kitap okumadığı, %31'inin ise yılda en az bir kitap okuduğu hesaplanmıştır (TÜİK, 2023). Türkiye Okuma Kültürü Haritası incelendiğinde, toplumdaki seçici ve düzenli okuyan bireylerden %35,4'ünün ve en çok kitap okuyan bireylerden %87,5'inin 7 ile 14 yaş arası grupta olduğu, 7 ile 14 yaş arası grupta yer alan bireylerin yılda ortalama 12 kitap okuduğu görülmüştür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Bu bulgu, Amerikan Kütüphane Derneği standartlarına göre "orta düzeyde okuyan okur tipi" ile örtüşür (American Library Association, 1978; Sağlamtuğ, 1990). PISA 2022 sonuçları ise Türkiye'deki çocukların okuma becerileri alanında aldıkları puanların, OECD ortalamasının altında olduğunu göstermektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2023).

Ülkemiz açısından olumsuz bu sonuçlar, ilköğretim düzeyindeki çocuklara okuma alışkanlığının yeterince kazandırılmadığının bir işareti olabilir. Çünkü okuma alışkanlığı edinildiğinde çocuklar, bilgi, duygu ve düşüncelerini sözlü ve yazılı olarak daha iyi açıklayabilmekte, sağlıklı iletişim kurabilmekte, kelime dağarcıklarını zenginleştirerek olayları ve durumları daha iyi yorumlayabilmektedirler (Durukan ve Arslan, 2018). Dolayısıyla öğrencilerin matematik ve fen bilimleri okuryazarlığının yanı sıra okuma becerilerini de ölçen PISA sınavlarında arzu edilen iyi sonuçların alınamayışının nedenlerini okuma alışkanlığı bağlamında değerlendirmek ve meseleyi bu ekseninde tartışmak yerinde bir yaklaşım olabilir.

Öğrencilerin üreticiliğini ve yaratıcılığını geliştiren okuma alışkanlığı (Gardiner, 2005), bireyin okumayı bir zorunluluk olarak görmesi, okuduğu materyalden keyif alması, okuduğunu eleştirmesi ve bunu yaşam boyu devam ettirmesidir (Can vd., 2010; Hopper, 2005; Nathanson vd., 2008). Okuma alışkanlığı genel olarak kitap, dergi, gazete gibi basılı ya da fiziksel materyallerin kullanımına bağlıdır ve geleneksel olarak kâğıt formatında basılan kitapların okunmasıdır (Songhui, 2008). Okuma alışkanlığının edinildiği süreçte, çocukların, ailelerin, arkadaş ve okul çevresinin kitap okumaya yönelik birbirinden bağımsız tutumları (Calp, 2018) birbiri ile iç içe geçmiş pek çok bireysel ve çevresel faktörlerden etkilenir. Okuma alışkanlığının kazanılmasındaki bireysel ve çevresel faktörlerden bazıları özgüven, düşünce özgürlüğü, başarı, cinsiyet, zekâ, eğitim sistemi, kültür yapısı, kütüphane, sosyoekonomik durum, aile, ev ve okul ortamı, öğretmen, arkadaş grubu ve medya olarak sıralanabilir (Sünbül vd., 2010; Yılmaz, 2004). Kitap okuma alışkanlıkları ile ilişkili faktörlerin belirlendiği araştırmalarda kızların (Alamdar, 2015; Avcıoğlu, 2000; Balcı, 2009; Başaran ve Altuner, 2016; Başaran ve Ateş, 2009; Black ve Young, 2005; Gönen vd., 2004; Graham vd., 2012; Kutlu vd., 2011; Logan ve Johnston, 2009; Mete, 2012; McGeown vd., 2015; Sainsbury, 2004; Schooten ve Glopper, 2002; Yurdakul vd., 2020; Worrel vd., 2006), fazla kitabı olanların (Aslanoğlu, 2007; Kutlu vd., 2011; Özkan ve Doğan, 2013; Schagen 2023; Yurdakul vd., 2020), kitap okuma sıklığı fazla olanların (Akkaya ve Özdemir, 2013; Clark ve Foster, 2005; Yurdakul vd., 2020) ve kütüphaneye kolay erişebilen çocukların (Kurulgan ve Çekerol, 2008; Yurdakul vd., 2020) okuma alışkanlığının fazla olduğu belirlenmiştir. Görüldüğü gibi bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak kitap okumanın alışkanlık hâline gelmesinde birçok faktör etkilidir.

Araştırma bulgularıyla desteklenmiş yukarıdaki faktörlerin yanı sıra çocuğun kitap okumaya ilgisi, kütüphaneler ve ulaşılabilir nitelikli kaynaklar (Özbay, 2007) okuma alışkanlığını destekleyen diğer faktörlerdir. Kuşkusuz okuma alışkanlığının kazandırılmasında çocukların yakın çevresini oluşturan aile, okul ve öğretmen önemli rol oynar. Çocuğun okuma alışkanlığı kazanabilmesi öncelikle kendi ilgi, istek ve yetenekleriyle, aile ilişkileriyle, aile bireylerinin ona kitap okuması için elverişli bir ortam hazırlamasıyla ve iyi rol model olmasıyla ilişkilidir. Aslında “modelden öğrenme” ilkesi gereğince çocuklarda okuma alışkanlığının edinimi ilkin ailede başlar (akt. Topçuoğlu Ünal ve Yiğit, 2014) ve okulda sistemli bir şekilde gelişir (Bamberger, 1975). Çocuklarla birlikte aile ortamında okunan kitaplar onların okuma eğitimi için hazır-bulunurluklarını sağlarken çocuklarda kitap okuma alışkanlığının ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Elbir ve Bağcı, 2013). Gerçekten de daha önce yapılmış bir araştırmada ebeveynleri kitap okuyan, onlarla kütüphaneye giden ve ebeveynleri tarafından kendilerine kitap alınan çocukların okuma tutumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Yurdakul vd., 2020).

Diğer yandan lisansüstü öğrencilerin okuma alışkanlıkları üzerine yapılmış bir araştırmada, öğretmenlerin etkisi ile öğrencilerin iyi okuma alışkanlıkları arasında ilgili bir ilişki olduğu saptanmıştır (Nathanson vd., 2008). Bu nedenle çocukların kitap okuma alışkanlığı edinmesinde rol model olarak öne çıkan ailenin ve öğretmenin rolü yadsınamaz.

Çocuklara okuma alışkanlığının kazandırılması okul ve sınıf kütüphanelerinin işlevsel olmasına, öğretmenlerin bu konuda gerçekleştirdikleri çalışmalara ve eğitim programlarının bu konudaki amaçlarına bağlıdır (Aksoy ve Öztürk, 2018).

Okul kütüphaneleri hem öğretim programlarının hedeflerine ulaşması açısından hem de erken çocukluk (0-6 yaş) döneminden itibaren bireyin kültürel gelişimini destekleyerek okuma alışkanlığı kazanmasında bilgiyle dolu zengin ortamlardır (Aydoğdu, 2020). Özellikle öğrencilerin hayat boyu öğrenme yeteneklerini geliştirecek, ilgilerini ve hayal güçlerini cezbeden renkli hikâye kitapları açısından her zaman zengindir. Dolayısıyla okul kütüphanecileri, öğrencileri ilgilerini çekebilecek doğru kitaplara yönlendirerek onların okuma alışkanlığı kazanmalarını teşvik edebilirler. 2016 yılında yapılmış bir araştırmada ortaokullarda işlevsel kütüphanelerin bulunmayışı okuma alışkanlığını engelleyen bir faktör olarak belirtilmiştir (Edeole ve Adejoke, 2016). Bir başka araştırmada ise kütüphanecilik hizmetlerine yeterince fon sağlanmamasının düşük okuma oranlarına neden olduğu raporlanmıştır (Eyo, 2007). Oysa her çocuğun okulda başarılı olabilmesi ve demokratik ve çoğulcu bir toplumun etkin bir vatandaşı olarak sorumluluklarını bilmesi ve yerine getirebilmesi için okuma konusunda tam yetkinliğe ulaşması gerekir. Bunun için okumayı uzun süre önce öğrenmiş ortaokul öğrencilerinin okuma potansiyellerinin geliştirilerek okuma alışkanlığını edinmeleri sağlanmalıdır. Çünkü ortaokul öğrencilerinin okulda konuları daha iyi kavrayabilmeleri ve etkin vatandaş olabilmeleri için okuma becerilerinin geliştirilmesi konusunda desteğe ve yardıma ihtiyaçları vardır.

Tüm bu bilgiler ve araştırma sonuçları ışığında, kitap okuma alışkanlığının kazanılmasında birden fazla faktörün etkili olduğu görülmektedir. Okuma alışkanlığı kazandırılmasında okul öncesi döneminin önemi literatürde de vurgulanmaktadır (Çakmak ve Yılmaz, 2009). Fakat okuma oranının gelişmekte olan toplumlarda daha düşük olduğu, verilen istatistikî sonuçlarla saptanmıştır. Bu doğrultuda, ortaokul dönemindeki çocukların bu alışkanlığını etkileyen faktörleri ve bu yaş grubundaki çocukların kitap okumaya yönelik tutumlarını belirlemenin, kitap okuma alışkanlıklarını pekiştirmeye yönelik alınabilecek önlem ve yapılabilecek çalışmalara zemin oluşturacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada, ortaokula devam eden öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ile ilişkili faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda araştırma sorusu “Ankara’da yaşayan, ortaokula devam eden öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarını etkileyen faktörler nelerdir?” şeklindedir. Araştırma sorusu bağlamında araştırmanın alt problemleri şu şekilde ifade edilebilir:

1. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları okunan kitap sayısına göre farklılık göstermekte midir?
2. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları okuma süresine göre farklılık göstermekte midir?

3. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları kitaplık durumuna göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları kütüphane üyeliğine göre farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları e-kitap okumaya göre farklılık göstermekte midir?
6. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları okunan kitap türüne göre farklılık göstermekte midir?
7. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları okuma amacına göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Ortaokula devam eden öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının okunan kitap sayısı, okuma süresi, kitaplık durumu, kütüphane üyeliği, e-kitap okuma, okunan kitap türü ve okuma amacı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nicel yöntemle dayalı betimsel bir araştırma olup tarama modelinden yararlanılmıştır. Bu model, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak grup, örnek veya çalışma grubu üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2019).

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Ankara’da yaşayan ve devlet okullarına devam eden ortaokul düzeyindeki 269.904 öğrenci oluşturmaktadır (MEB istatistikleri, 2023). Evreni belli olan örneklem hesabı sonucuna göre, %95 güven aralığı %5 hata payı ile en az 384 öğrenciye ulaşılması gerektiği hesaplanmıştır (Karasar, 2019). Buna göre, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen, Ankara’da bulunan devlet ortaokullarına devam eden, araştırmaya gönüllü olarak katılan 215 kız ve 172 erkek olmak üzere toplam 387 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir. Öğrencilerden %27,6’sı altıncı sınıfta, %27,1’i yedinci sınıfta, %26,6’sı sekizinci sınıfta ve %18,6’sı da beşinci sınıfta eğitim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin elde edilmesinde “Genel Bilgi Formu”nun yanı sıra “Ortaokul Kitap Okuma Alışkanlığı Ölçeği (OKOAÖ)” de kullanılmıştır (Ek). Genel Bilgi Formunda, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ile ilgili sorular bulunmaktadır.

OKOAÖ, ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarını belirlemeye yöneliktir. Tok, Küçük ve Kırmacı (2015) tarafından geliştirilen OKOAÖ, *Kitapların Becerilere Yansımaları* alt faktörü 7 madde, *Kitapla Kurulan İlişki* 5 madde, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* alt faktörü 3 madde olmak üzere toplam üç alt faktör ve 15 maddeden oluşmaktadır. OKOAÖ, Kesinlikle katılmıyorum (1) ile Tamamen katılıyorum

(5) arasında değişen beşli likert işaretlemeyi gerektirmektedir. *Kitapların Becerilere Yansımaları* alt faktöründen alınacak en düşük puan 7 en yüksek puan 35, *Kitapla Kurulan İlişki* alt faktöründen alınacak en düşük puan 5 en yüksek puan 25, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* alt faktöründen en düşük puan 3 en yüksek puan 15, ölçek toplamından alınacak en düşük puan 15 en yüksek puan 75'tir. Tok vd.'nin yaptıkları geçerlik ve güvenilirlik analizleri, sonucunda üç faktörün öz değerinin 1'den büyük olduğu belirlenmiş, birinci faktörün toplam varyansın %35,08'ini, ikinci faktörün toplam varyansın %8,43'ünü ve üçüncü faktörün ise toplam varyansın %7,44'ünü açıkladığı görülmüştür. Alt faktörlerin maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın %50,97'sini açıkladığı bulunmuştur. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları (α) birinci faktör için 0,79, ikinci faktör için 0,77, üçüncü faktör için 0,60 ve ölçek toplamı için 0,86 olarak hesaplanmıştır. OKOAÖ, olumlu maddelerden oluşmakta ve ölçekten alınan yüksek puan kitap okuma alışkanlığının yüksek olduğunu göstermektedir (Tok vd., 2015).

Bu araştırmada güvenilirlik katsayıları (α) *Kitapların Becerilere Yansımaları* alt faktörü için 0,85, *Kitapla Kurulan İlişki* alt faktörü için 0,87, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* alt faktörü için 0,65 ve ölçeğin toplamı için 0,92 olarak hesaplanmış ve güvenilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2020).

Veri Toplama Tekniği

Araştırmanın yapılabilmesi için kullanılacak ölçeğin izni alındıktan sonra, Bartın Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'ndan etik onay alınmıştır (28.06.2021/125). Araştırmaya gönüllü olarak katılan tüm öğrencilere ve ebeveynlerine araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanarak öğrenci ve ebeveynlerin aydınlatılmış onamları alınmıştır. Veri toplama araçları, öğrencilere Google Form aracılığıyla ulaştırılmış ve eksiksiz doldurmaları istenmiştir. Uygulama yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür. Araştırmanın verileri 26 Mart – 25 Nisan 2022 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliği çeşitli yöntemlerle incelenebilir. Bu doğrultuda, verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesinde ölçek puanlarının çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Buna göre, *Kitapların Becerilere Yansımaları* alt faktörüne ait çarpıklık (-0,347) ve basıklık (-0,412) katsayısı, *Kitapla Kurulan İlişki* alt faktörüne ait çarpıklık (-0,249) ve basıklık (-0,756) katsayısı, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* alt faktörüne ait çarpıklık (0,045) ve basıklık (-0,869) katsayısı, Ortaokul Kitap Okuma Alışkanlığı Ölçeğine ait çarpıklık (-0,199) ve basıklık (-0,630) katsayısı ± 1 aralığında olduğundan verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2020).

Verilerin karşılaştırılmasında t testi, etki değeri (η^2) ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Post Hoc testlerden LSD testinden yararlanılmıştır. Değerlendirmelerde istatistiksel anlamlılık sınırı olarak $p < 0,05$ kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya alınan öğrencilerin ölçek alt boyutlarından ve ölçek toplamından aldıkları puan ortalamaları ile öğrencilerin kitap okumaya ilişkin bazı özelliklerinin dağılımları belirlenmiştir. Buna göre, ölçeğin alt boyutları olan *Kitapların Becerilere Yansımaları* puan ortalaması $24,88 \pm 6,20$, *Kitapla Kurulan İlişki* puan ortalaması $16,05 \pm 5,58$, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* puan ortalaması $8,83 \pm 3,27$ iken, kitap okuma alışkanlığı toplam puan ortalaması $49,77 \pm 13,64$ 'tür. Öğrencilerin %55,8'inin ayda 2 kitap okuduğu, %47,3'ünün günde 1 saatten az kitap okumaya zaman ayırdığı, %78'inin evinde kitaplığının olduğu, %68'inin herhangi bir kütüphaneye üye olmadığı, %78,8'inin e-kitap okumadığı, %45,7'sinin en çok roman okumayı sevdiği ve %30,5'inin kendini geliştirmek için kitap okuduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular bu bölümde tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1

Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının okunan kitap sayısına göre ANOVA sonuçları (n=387)

OKOAÖ / Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X} \pm S$	F	p	Anlamli fark
	Okunan kitap sayısı					LSD testi
Kitapların becerilere yansımaları	Ayda 1 kitap ¹	95	24,03±5,29	19,689	,000	1-4, 2-1,
	Ayda 2 kitap ²	216	26,54±5,67			2-3, 2-4,
	3-6 ayda 1 kitap ³	43	22,97±6,63			3-4
	Hiç okumaz ⁴	33	18,93±6,81			
Kitapla kurulan ilişki	Ayda 1 kitap ¹	95	14,89±4,92	35,002	,000	1-4, 2-1,
	Ayda 2 kitap ²	216	17,99±4,76			2-3, 2-4,
	3-6 ayda 1 kitap ³	43	13,97±5,41			3-4
	Hiç okumaz ⁴	33	9,39±5,73			
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	Ayda 1 kitap ¹	95	8,23±2,85	17,050	,000	1-4, 2-1,
	Ayda 2 kitap ²	216	9,73±3,17			2-3, 2-4
	3-6 ayda 1 kitap ³	43	7,53±2,98			
	Hiç okumaz ⁴	33	6,33±3,35			
Toplam	Ayda 1 kitap ¹	95	47,15±11,69	30,234	,000	1-4, 2-1,
	Ayda 2 kitap ²	216	54,27±11,96			2-3, 2-4,
	3-6 ayda 1 kitap ³	43	44,48±13,87			3-4
	Hiç okumaz ⁴	33	34,66±14,13			

Yapılan analizler, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları arasında okunan kitap sayısı bakımından anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir [$F_{(3, 383)}=30,234$; $p<0,05$]. Birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının hiç kitap okumayanların ayda 1 ve 2 kitap okuyanlar ile 3-6 ayda 1 kitap okuyanlardan daha düşük olduğu, ayda 2 kitap okuyanların ise yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öte yandan, ölçeğin *Kitapların Becerilere Yansımaları* [$F_{(3, 383)}=19,689$; $p<0,05$], *Kitapla Kurulan İlişki* [$F_{(3, 383)}=35,002$; $p<0,05$] ve *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* [$F_{(3, 383)}=17,050$; $p<0,05$] alt faktörleri okunan kitap sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte ve gruplar arasındaki bu farklılıklar tabloda görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 2

Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının okuma süresine göre ANOVA sonuçları (n=387)

OKOAÖ / Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X}\pm S$	F	p	Anlamlı fark
	Kitap okuma süresi/gün					LSD testi
Kitapların becerilere yansımaları	1 saatten az ¹	183	24,04±5,48	29,168	,000	1-4, 2-1,
	1-2 saat ²	139	27,51±5,35			2-4, 3-1,
	3 saat ve üzeri ³	22	27,09±6,82			3-4
	Okumaz ⁴	43	18,83±6,37			
Kitapla kurulan ilişki	1 saatten az ¹	183	15,28±4,82	47,197	,000	1-4, 2-1,
	1-2 saat ²	139	18,65±4,53			2-4, 3-1,
	3 saat ve üzeri ³	22	19,27±5,53			3-4
	Okumaz ⁴	43	9,27±5,04			
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	1 saatten az ¹	183	8,17±2,86	28,132	,000	1-4, 2-1,
	1-2 saat ²	139	10,23±3,13			2-4, 3-1,
	3 saat ve üzeri ³	22	10,72±2,83			3-4
	Okumaz ⁴	43	6,11±3,01			
Toplam	1 saatten az ¹	183	47,50±11,54	44,614	,000	1-4, 2-1,
	1-2 saat ²	139	56,40±11,40			2-4, 3-1,
	3 saat ve üzeri ³	22	57,09±14,76			3-4
	Okumaz ⁴	43	34,23±12,43			

Araştırmaya alınan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları günlük kitap okuma süresi bakımından anlamlı farklılıklar göstermektedir [$F_{(3, 383)}=44,614$; $p<0,05$]. Hiç kitap okumayan öğrenciler ile günlük 1 saatten az okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları düşük düzeyde bulunmuştur.

Kitapların Becerilere Yansımaları [$F_{(3, 383)}=29,168$; $p<0,05$], *Kitapla Kurulan İlişki* [$F_{(3, 383)}=47,197$; $p<0,05$] ve *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* [$F_{(3, 383)}=28,132$; $p<0,05$] alt faktörlerinin okuma süresi göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuş ve bu farklılıklarının kaynağı Tablo 2’de verilmiştir. Öğrencilerden günde 1 saatten az kitap okumaya zaman ayıranlar ile hiç kitap okumayan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları düşüktür.

Tablo 3*Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının kitaplık durumuna göre t testi sonuçları (n=387)*

OKOAÖ / Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X} \pm S$	sd	T	p	η^2
Kitaplık durumu							
Kitapların becerilere yansımaları	Var	302	25,77±6,01	385	5,521	,000	,073
	Yok	85	21,71±5,86				
Kitapla kurulan ilişki	Var	302	16,68±5,53	385	4,307	,000	,046
	Yok	85	13,80±5,20				
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	Var	302	9,12±3,29	385	3,405	,000	,029
	Yok	85	7,77±3,00				
Toplam	Var	302	51,59±13,35	385	5,111	,000	,063
	Yok	85	43,29±12,74				

Araştırmaya alınan öğrencilerin kitaplık sahibi olmalarına göre, kitap okuma alışkanlıkları [$t_{(385)}=5,111$; $p<0,05$] ile *Kitapların Becerilere Yansımaları* [$t_{(385)}=5,521$; $p<0,05$], *Kitapla Kurulan İlişki* [$t_{(385)}=4,307$; $p<0,05$] ve *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* [$t_{(385)}=3,405$; $p<0,05$] alt faktörlerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Hesaplanan etki değerlerine (η^2) göre, *Kitapların Becerilere Yansımaları* puanlarında gözlenen varyansın %7'sinin, *Kitapla Kurulan İlişki* puanlarındaki varyansın %4'ünün, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %3'ünün, ölçek toplam puanlarında gözlenen varyansın %6'sının kitaplık sahibi olup olmamasına bağlı olduğu ifade edilebilir (Tablo 3).

Tablo 4*Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının kütüphane üyeliğine göre t testi sonuçları (n=387)*

OKOAÖ / Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X} \pm S$	sd	T	P	η^2
Kütüphane üyeliği							
Kitapların becerilere yansımaları	Var	124	26,48±5,82	385	3,532	,000	,031
	Yok	263	24,12±6,25				
Kitapla kurulan ilişki	Var	124	17,92±5,25	385	4,650	,000	,053
	Yok	263	15,17±5,52				
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	Var	124	9,61±3,09	385	3,256	,001	,026
	Yok	263	8,46±3,30				
Toplam	Var	124	54,02±12,79	385	4,305	,000	,045
	Yok	263	47,76±13,59				

Yapılan analizlerde, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları [$t_{(385)}=4,305$; $p<0,05$] ile *Kitapların Becerilere Yansımaları* [$t_{(385)}=3,532$; $p<0,05$], *Kitapla Kurulan İlişki* [$t_{(385)}=4,650$; $p<0,05$] ve *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* [$t_{(385)}=3,256$; $p<0,05$] alt faktörlerinden aldıkları puanların kütüphane üyeliğine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Hesaplanan etki değerleri (η^2), *Kitapların Becerilere Yansımaları* puanlarında gözlenen varyansın %3'ünün, *Kitapla Kurulan İlişki* puanlarındaki varyansın %5'inin, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %3'ünün, ölçek toplam puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %5'inin kütüphaneye üyeliğine bağlı olduğunu göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 5
Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının e-kitap okumasına göre t testi sonuçları (n=387)

OKOAÖ / Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X}\pm S$	sd	t	P	η^2
e-kitap							
Kitapların becerilere yansımaları	Okurum	82	27,15±5,50	385	3,802	,000	,036
	Okumam	305	24,27±6,25				
Kitapla kurulan ilişki	Okurum	82	18,52±4,88	143,183	4,999	,000	,06
	Okumam	305	15,39±5,58				
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	Okurum	82	10,24±3,13	385	4,499	,000	,049
	Okumam	305	8,45±3,21				
Toplam	Okurum	82	55,92±11,57	147,883	5,207	,000	,065
	Okumam	305	48,11±13,70				

Analiz sonuçları, öğrencilerin e-kitap okumasına bağlı olarak kitap okuma alışkanlıkları [$t_{(385)}=5,207$; $p<0,05$] ile *Kitapların Becerilere Yansımaları* [$t_{(385)}=3,802$; $p<0,05$], *Kitapla Kurulan İlişki* [$t_{(385)}=4,999$; $p<0,05$] ve *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* [$t_{(385)}=4,499$; $p<0,05$] alt faktörlerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Etki değerleri (η^2) doğrultusunda, *Kitapların Becerilere Yansımaları* puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %4'ünün, *Kitapla Kurulan İlişki* puanlarında gözlenen varyansın %6'sının, *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %5'inin, ölçek toplam puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %7'sinin öğrencinin e-kitap okumasına bağlı olduğu ifade edilebilir (Tablo 5).

Tablo 6*Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının okunan kitap türüne göre ANOVA sonuçları (n=387)*

OKOAÖ/ Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X}\pm S$	F	p	Anlamlı fark
	Kitap türü					LSD testi
Kitapların becerilere yansımaları	Roman ¹	177	25,94±5,72	4,941	,001	1-2, 1-4, 3-4, 5-4
	Şiir ²	13	22,38±5,67			
	Fen/Teknik ³	35	25,62±5,72			
	Çizgi roman ⁴	94	22,75±6,23			
	Diğer ⁵	68	25,14±6,97			
Kitapla kurulan ilişki	Roman ¹	177	17,57±4,73	9,572	,000	1-4, 1-5, 3-4, 5-4
	Şiir ²	13	16,23±4,32			
	Fen/Teknik ³	35	15,91±6,43			
	Çizgi roman ⁴	94	13,35±5,75			
	Diğer ⁵	68	15,88±5,84			
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	Roman ¹	177	8,94±3,04	2,254	,063	
	Şiir ²	13	8,69±3,25			
	Fen/Teknik ³	35	8,94±3,60			
	Çizgi roman ⁴	94	8,06±3,33			
	Diğer ⁵	68	9,57±3,50			
Toplam	Roman ¹	177	52,46±12,08	6,189	,000	1-4, 3-4, 5-4
	Şiir ²	13	47,30±12,68			
	Fen/Teknik ³	35	50,48±14,26			
	Çizgi roman ⁴	94	44,17±13,92			
	Diğer ⁵	68	50,60±14,91			

Tablo 6'ya göre, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları okunan kitap türü bakımından anlamlı farklılıklar göstermektedir [$F_{(4, 382)}=6,189$; $p<0,05$]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesine yönelik yapılan LSD testi sonucunda, roman, fen bilimleri/teknik ve diğer türdeki kitapları okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının çizgi roman okuyanlardan daha fazla olduğu bulunmuştur.

Kitapların Becerilere Yansımaları [$F_{(4, 382)}=29,168$; $p<0,05$] ve *Kitapla Kurulan İlişki* [$F_{(4, 382)}=47,197$; $p<0,05$] alt faktörlerinin okunan kitap türüne göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Buna göre, roman okuyanların şiir ve çizgi roman okuyanlara göre, fen bilimleri/teknik ve diğer türde okuyanların çizgi roman okuyanlara göre kitaplardan edindiği bilgileri daha fazla becerilerine yansıtabildikleri; çizgi roman okuyanların roman, fen bilimleri/teknik ve diğer türde okuyanlara göre kitaplarla daha az ilişki kurduğu bulunmuştur.

Tablo 7

Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı puanlarının okuma amacına göre ANOVA sonuçları (n=387)

OKOAÖ/ Faktörler	Değişken / Gruplar	n	$\bar{X}\pm S$	F	p	Anlamlı fark
	Okuma amacı					LSD testi
Kitapların becerilere yansımaları	Boş zaman geçirmek ¹	66	22,93±5,98	6,430	,000	2-1, 2-5,
	Bilgi sahibi olmak ²	76	26,25±6,13			3-5, 4-1,
	Eğlenmek ³	110	24,70±6,22			4-5
	Kendini geliştirmek ⁴	118	25,96±5,70			
	Diğer ⁵	17	20,00±6,91			
Kitapla kurulan ilişki	Boş zaman geçirmek ¹	66	13,65±5,35	8,929	,000	2-1, 2-5,
	Bilgi sahibi olmak ²	76	17,00±5,72			3-1, 3-5,
	Eğlenmek ³	110	15,96±5,39			4-1, 4-3,
	Kendini geliştirmek ⁴	118	17,50±4,89			4-5
	Diğer ⁵	17	11,64±6,67			
Kitaplardan hareketle anlatıma yönelme	Boş zaman geçirmek ¹	66	7,89±3,02	5,914	,000	2-1, 2-3,
	Bilgi sahibi olmak ²	76	9,72±3,13			2-5, 3-5,
	Eğlenmek ³	110	8,54±3,33			4-1, 4-5
	Kendini geliştirmek ⁴	118	9,36±3,25			
	Diğer ⁵	17	6,64±2,76			
Toplam	Boş zaman geçirmek ¹	66	44,48±12,97	8,710	,000	2-1, 2-5,
	Bilgi sahibi olmak ²	76	52,97±13,61			3-1, 3-5,
	Eğlenmek ³	110	49,20±13,37			4-1, 4-3,
	Kendini geliştirmek ⁴	118	52,83±12,41			4-5
	Diğer ⁵	17	38,29±14,79			

Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının kitap okuma amacına göre anlamlı farklılıklar gösterdiği Tablo 7’de verilmektedir [$F_{(4, 382)}=8,710$; $p<0,05$]. Bilgi sahibi olmak, eğlenmek ve kendini geliştirmek için okuyanların boş zaman geçirmek ve bu amaçlar dışındaki bir amaç için okuyanlardan; kendini geliştirmek için okuyanların eğlenmek için okuyanlardan daha fazla kitap okuma alışkanlıkları olduğu bulunmuştur.

Kitapların Becerilere Yansımaları [$F_{(4, 382)}=6,430$; $p<0,05$], *Kitapla Kurulan İlişki* [$F_{(4, 382)}=8,829$; $p<0,05$] ve *Kitaplardan Hareketle Anlatıma Yönelme* [$F_{(4, 382)}=5,914$; $p<0,05$] alt faktörlerinin okuma amacına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. LSD testi sonucunda, bilgi sahibi olmak, kendini geliştirmek ve eğlenmek amacıyla okuyan öğrencilerin; kitaplardan aldığı bilgiye daha iyi becerilere yansıtıktıkları, kitapla daha olumlu ilişkiler kurdukları, daha çok anlatıma yöneldikleri belirlenmiştir.

Tartışma

Araştırmaya alınan öğrencilerden hiç kitap okumayanlar ile az sayıda kitap okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının düşük olduğu, ayda iki kitap okuyanların ise kitap okuma alışkanlıklarının yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Amerikan Kütüphane Derneği kriterlerine göre yılda 21 ve üzeri kitap okuyanlar “çok okuyan okur” olarak kabul edilir (American Library Association, 1978). Buna göre ayda ortalama iki kitap okuyanlar “çok okuyan okur” olarak değerlendirilir (Tok vd., 2015). Bu değerlendirmeye göre araştırmaya dâhil olan öğrencilerin çoğunluğunun (%55,8) çok okuyan okur tipinde olduğu, buna karşın %8,5’inin de hiç kitap okumadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla kitap okuma alışkanlığı ile çok okuyan okur tipi arasında güçlü bir ilişki kurulabilir. Okuma alışkanlığının bir nişanesi olarak kabul edilen okunan kitap sayısı ile arasında olumlu bir ilişki olduğunu gösteren çok sayıda araştırma mevcuttur (Akkaya ve Özdemir, 2013; Balcı vd., 2012; Batur vd., 2019; Doğan Yılmaz, 2010; Durualp vd., 2015; Geske ve Ozola, 2008; Gürsakal, 2012; Kutlu vd., 2011; Marks vd., 2006; Özbay vd., 2008; Özkan ve Doğan, 2013; Park, 2008; Schagen, 2023; Schooten ve Gloppe 2002; Stokmans, 1999; Wößmann, 2003). Bu araştırmada, öğrencilerin okudukları kitap sayısı arttıkça kitapla daha sıkı bir ilişki kuracakları, okuma-yazma-konuşma gibi becerileri daha nitelikli biçimde sergileyecekleri, konuşmalarında kitaplara atıf yaparak anlatımlarını zenginleştirecekleri bulunmuştur ($p<0,05$). Kitap okumanın, öğrencilerin bilişsel aktivitelerini harekete geçirerek onlara kavrama, analiz etme, sentez ve değerlendirme yapma, olaylar arasında mantıklı ilişkiler kurma, eleştirel yaklaşma, problem çözme, iletişim, iş birliği, yaratıcılık, karar verebilme, demokratik ve özgür düşünme gibi becerileri kazandırabileceği; çevrelerine olan bakış açılarını değiştirebileceği ifade edilir (Karakılıç ve Arslan, 2019; Yalçın, 2018). Gerçekten de az önce ifade edilenler ile bu araştırmanın bulguları birlikte ele alındığında, kitap okumanın okul temelli bilişsel alanlardan çok daha fazlasını etkilemesi muhtemeldir. 2008 yılında yapılmış ve kentsel bir topluluktaki ergenlerin katıldığı bir araştırmada, ergenlerin okuma pratiklerinin bilişsel alandan çok daha fazlasını etkilediği, sosyal sermayelerinin yanı sıra kimlik oluşumlarını ve kişisel gelişimlerini de etkilediği bulunmuştur (Moje vd., 2008). Zira öğrencilerin okuma, yazma ve konuşma becerilerinin daha nitelikli hale gelmesi ve kitaplardan alıntılar yaparak anlatımlarını zenginleştirmesi sosyal ve kültürel sermayelerinin bedenselleşerek dışı vurumunun bir emaresi olabilir. Kitap okumaları nedeniyle okuma, yazma, konuşma ve anlatım becerilerini farklılık derecesinde özel bir yetenek olarak geliştiren ve bunu gerektiğinde dışı vurabilen öğrenciler, kendilerine özgü bu karakteristik özellikleri sayesinde kültürel sermayesini bedenselleştiremeyen öğrenciler arasından kolayca sıyrılarak sınıfta avantajlı bir konum elde edebilirler. Aslında sosyal ve kültürel sermayenin neden olduğu bu eşitsizlik durumu, eğitim alanında sermayeye dönüşerek kimi öğrencileri diğerlerinden daha başarılı kılabilir (Jourdain ve Naulin, 2016).

Araştırmaya katılan öğrencilerden hiç kitap okumayan öğrenciler ile günlük 1 saatten az okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları düşük düzeyde bulunmuştur ($p<0,05$). Okuma alışkanlığını edinmiş birey okumayı bir ihtiyaç olarak algılar, daimi ve düzenli şekilde gerçekleştirir (Mete, 2012). Dökmen’in (1994) okuma alışkanlığını tanımlamada kullandığı ölçütlerden bazıları; okuyucunun okuduğu yayınların türü, okuma sıklığı, türleri okuma oranı, tek seferde ara vermeden okuyabildiği süredir. Bu doğrultuda okunan kitap sayısı kadar okuma süresi de okuma alışkanlığı edinmekle ilişkili faktördür.

Akkaya ve Özdemir'in (2013) yaptıkları araştırmaya katılan ortaöğretim öğrencilerinin okumaya yönelik tutumlarının, okumaya ayırdıkları süre ile orta düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Buna göre, okumaya ayrılan süre arttıkça okumaya yönelik tutum da artmaktadır. Öztürk ve Aydemir (2013), günlük kitap okuma süresinin okuma motivasyonunu arttırdığını, günlük kitap okumaya ayrılan sürenin bir saatten fazla olmasının okuma motivasyonunu fazlasıyla etkilediğini ortaya koymuşlardır. Diğer yandan araştırmaya katılan öğrenciler kitap okumaya her gün düzenli olarak zaman ayırdığında okuma, yazma ve konuşma becerileri, kitapla sıkı ve olumlu ilişkiler kurma, kendilerini ifade etme ve anlatımlarını zenginleştirmeye yönelik davranış ve becerileri gelişebilir ($p<0,05$).

Kitaplığı olan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Evlerindeki kitapların ulaşılabilir olmasının öğrencilerin başarılarını etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Kutlu vd., 2011). Durualp ve diğerleri (2015) yaptıkları araştırmada, kitaplığı olan çocukların kitap okumaya ilişkin tutumlarının yüksek olduğunu bulmuşlardır. Katrancı (2015) da yaptığı çalışmada, öğrencilerin %89'unun kendisine ait bir kitaplığı bulunduğunu, kendine ait kitaplığı olan öğrencilerin, kitaplığı olmayanlara kıyasla kitap okuma motivasyonlarının daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Yapılan araştırma sonuçları göstermektedir ki; çocukların kendilerine ait kitaplıklarının olması kitap okuma alışkanlığını pekiştiren bir faktördür. Williams (1990) okul dönemindeki öğrencilerin kendi kitaplarının olmasının, onların kitaplardan hoşlanmalarının en iyi yolu olduğunu ifade etmiştir. Kendi kitaplığını/kütüphanesini oluşturmak için gayret eden öğrencilerin kitapla kurdukları ilişki kuvvetlenmektedir (Tok vd., 2015).

Araştırmaya alınan öğrencilerden kütüphaneye üyeliği bulunan öğrencilerin, kitap okuma alışkanlığı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Okuma alışkanlığını etkileyen diğer faktör ise kütüphane kullanma alışkanlığıdır ve iki değişken arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Calp, 2018). Ahmad ve diğerleri (2023), çocuğun kütüphane ziyaretlerinin okuma gelişimini etkileyen faktörlerden biri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Öğrencilerin kitap okuma motivasyonlarının artırılması için kütüphanelerin farklı seviye ve tür bakımından zengin kitap hazinesinden yararlanılabilir (Katrancı, 2015).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, ortaokul çağındaki öğrencilerin kitap okuma alışkanlığını, kütüphane üyeliği kadar kütüphane kullanma sıklıkları da etkilemektedir (Balcı vd., 2012; Mete, 2012; Yaman ve Süğümlü, 2010). Öğrencilerin kendilerine ait kitaplık/kütüphanelerinin olması kadar, çeşitli kütüphanelere üye olmaları ve yararlanmaları kitapla kurdukları ilişkiyi pekiştirecek, okuma, yazma ve konuşmaya yönelik birçok beceriler kazandıracak ve anlatımlarını zenginleştirecektir.

Araştırmaya alınan öğrencilerden e-kitap okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Teknolojik araçlar ile bilgiye hızlı erişimin sağlandığı günümüz koşullarında kitap okuma alışkanlığını artırabilecek araçlardan biri de e-kitaplardır. E-kitap, kişisel bilgisayarın yanı sıra e-kitap okuyucu, tablet ve akıllı telefon gibi kontrol edilebilir bir görüntüleme ekranına sahip cihazlarda okunmak üzere tasarlanmış geleneksel basılı kitabın dijital versiyonudur (Taştan, 2019). E-kitap okumaya, teknolojiye yakınlık duyan çocuklar ve gençler daha istekli olsa da (Çelik, 2015; Lai ve Chang, 2011) ilk ve ortaöğretime devam eden öğrenciler okumak için daha çok geleneksel basılı kitapları tercih ederler (Fazzi, 2023; Gençtürk, 2022; Loh ve Sun, 2018; Zasacka, 2017).

Ancak mekân ve zaman fark etmeksizin her daim taşınılabilen teknolojik araçlarla okuma yapılması, öğrencilerin metinlerle etkileşimini arttırarak onları okumaya daha fazla teşvik edebilir ve okuma becerilerini daha hızlı geliştirebilir (Larson, 2010). Ayrıca öğrencilerin okuma süresini ve sıklığını arttırabilir ve kitap okuma alışkanlıklarını pekiştirerek daha fazla kitap okumalarına da olanak tanıyabilir.

Araştırmada roman, fen bilimleri/teknik vb. türde kitapları tercih eden öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı düzeyleri yüksektir ($p<0,05$). Dökmen'in (1994) okuma alışkanlığını tanımlamada kullandığı ölçütlerden bazıları; okuyucunun okuduğu yayınların türü, okuma sıklığı, türleri okuma oranı, tek seferde ara vermeden okuyabildiği süredir. Yapılan çalışmalarda, öğrencilerin en çok roman-hikâye-öykü, şiir, çizgi romanları okumaktan hoşlandığı (Ayyıldız vd., 2006; Batur vd., 2019; Calp, 2018; Demirer vd., 2011; Deniz, 2015; Durualp vd., 2013; İşcan vd., 2013; Kuş ve Türkyılmaz, 2010; Özkaya ve Çetin, 2014; Temizyürek vd., 2013), macera romanlarını (Deniz, 2015; Tosunoğlu, 2002) tercih ettiği bulunurken farklı olarak şiir, tiyatro, deneme, sohbet (Kana, 2015), fıkra, dergi yazıları ve öykünün daha çok; buna karşın şiir ve e-kitapların çok az okunduğu (Bayat ve Çetinkaya, 2018) belirlenmiştir. Okumanın alışkanlık olarak değerlendirilmesinde okuma süreci ve kitapların nitelikleriyle ilgili değişkenlerin de dikkate alınması gerektiğine yönelik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşe göre, okuma alışkanlığı ele alınırken okunan yayınların türü de dikkate alınmalıdır (Dökmen, 1994).

Araştırmaya alınan öğrencilerden bilgi edinmek, kendini geliştirmek ve eğlenmek amacıyla okuyan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu öğrencilerin, okuma, yazma ve konuşma, kitapla sıkı ve olumlu ilişkiler kurma ve anlatımlarını zenginleştirmeye yönelik davranış ve beceri düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Kitap okumanın birçok amacı vardır. Kitap okuma amacına öğrencilerin akıcı bir biçimde okumasından hayal gücünü geliştirmesine, yazarken-konuşurken kullandığı kelimeleri dikkatle seçmesinden, kütüphane oluşturmaya çalışmasına kadar birçok göstergenin etki ettiği görülmüştür.

Genel bir tanımla okuma, "bir sembol sistemi ile yazılmış bir metni okuyarak bilgi edinme veya hoşça vakit geçirme, bunun sonucunda da yeni kitaplar okuma isteği duyma" olarak tanımlanırken; okuma alışkanlığını da "öğrencilerin boş zamanlarını doldurmak için yaptıkları okumalar" olarak tanımlanmaktadır (Calp, 2018). Kitap boş vakitleri değerlendirmek, keyif almak, bilgi edinmek, mesleki gelişimi sağlamak gibi amaçlarla okunabilir (Alan, 2020). Aksaçlıoğlu ve Yılmaz (2007) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin en fazla hoşlandıkları için kitap okuduklarını, bunu boş zamanlarını geçirmek ve derslere katkı sağlamak amaçlarının izlediği belirlenmiştir. Durualp ve diğerlerinin (2013) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarını kitap okuma nedenlerinin etkilediği; boş zamanlarını değerlendirmek, eğlenmek, bilgi ve meslek sahibi olmak, kendini yetiştirmek amaçları ile kitap okuyanların kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Yapmış olduğu araştırma sonucunda Calp (2018) ise ortaokul öğrencilerinin en çok bilgi edinmek, bunu takiben keyif almak, takdir edilmek, ödev verildiği ve ailesi istediği için kitap okuduğunu saptamıştır. Öğrenciler en az hayal güçlerini geliştirmesi nedeniyle, kendilerini geliştirmek ve sosyalleşmek için kitap okuduklarını ifade etmiştir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak, çocukların kitap okumasının birçok nedeninin olabileceği, bireysel ve çevresel farklılıkların, güncel olay ve gelişmelerin önemli bir etken olduğu söylenebilir. Okuma alışkanlığı ile ilişkili faktörlerin bilinmesi, bu faktörlerin incelenmesine yönelik bilimsel araştırmaların yapılması, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmada fayda sağlayacaktır. Okuma alışkanlığının öğrencilerin yazma ve konuşma becerilerini geliştirdiği, kelime hazinesini artırdığı, genel kültür düzeyini yükselttiği, hayal dünyası ve yaratıcılığını geliştirdiği, kitapla nitelikli ilişkiler kurduğu, kitap okuyan öğrencilerin elde ettiği bilgileri konuşma ya da yazma becerilerini kullanarak anlatımı zenginleştirdiği unutulmamalıdır. Öğrencilerin kitap okuyarak elde ettikleri bilgilerle konuşma ya da yazma becerilerini kullanarak anlatımları zenginleşebilir, kitapları okuma amaçlarının çeşitliliği ile bu zenginlik artabilir. Bu, öğrencilerin ne amaçla okuduğu ve bu amacı doğrultusunda kendilerini daha çok geliştirmek için daha fazla kitap okuduğu ile ilişkili olabilir. Ayrıca öğrencilerin keyif alarak ve eğlenerek kitap okuması da onların içsel güdülenmesini sağlayabilir, okuma motivasyonunu artırabilir. Öğrenciler hoşlanmadıkları ve keyif almadıkları bir süreç içerisinde kitap okuma eylemini gerçekleştirmek durumunda kalırlarsa da bu durum okumayı olumsuz etkileyebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının okunan kitap sayısı, günlük okuma süresi, kitaplık durumu, kütüphane üyeliği, e-kitap okuma, okunan kitap türü ve okuma amacına göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmüştür ($p<0,05$). Elde edilen bu bulgular ışığında ebeveynlere, öğretmenlere ve araştırmacılara şu öneriler verilebilir:

- Öğrencilerin günlük/haftalık/aylık/yıllık aralıklarla düzenli kitap okuması ebeveynler ve öğretmenler tarafından desteklenebilir, motive edilebilir ve öğrencilere rol-model olunabilir.
- Öğrencilerin kendi kitaplık/kütüphanelerini oluşturmaları sağlanabilir. Bu amaçla öğrencilere ortam ve fırsat sunulabilir. Ebeveynler çocuklarına ait birer kitaplık/kütüphane kurabilir, öğretmenler de öğrencileri ile birlikte sınıf içinde kitaplık oluşturabilir.
- Öğrencilerin ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda kütüphanenin etkin kullanımı desteklenebilir. Çok çeşitli kitaplara erişim sağlanabilecek olan kütüphanelere öğrencilerin aktif birer üye olması için ebeveynler ve öğretmenler yol gösteren birer rol-model olabilir.
- Öğrencilerin dijital ortama olan merak ve ilgileri, ekran ve teknolojinin olumsuz etkileri de göz önünde bulundurularak, e-kitap okumaları teşvik edilebilir.
- Öğrenciler farklı kitap türleri ile tanıştırılabilir. İlgi ve gereksinimlerini belirlemeye fırsat verilebilir. Bunun için öğrenciler ebeveynler ve öğretmenler tarafından sıklıkla kitapçılara/kütüphanelere yönlendirilebilir.
- Yürütülecek nitel/nicel araştırmalarla, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ile ilişkili faktörler izlenebilir, öğrencilerin ilgili görüşleri incelenebilir.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Makaleye yönelik etik kurul izni, Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 28.06.2021 tarih ve 125 sayılı kararı ile alınmıştır.

Yazarlık Katkısı

Enver Durualp: Fikir/Kavram, Veri Toplama, Yazım

Ender Durualp: Fikir/Kavram, Metodoloji, Veri Toplama, Veri Analizi, Veri Görselleştirme, Değerlendirme ve İnceleme

Lügen Ceren Güneş: Fikir/Kavram, Kavramsal Arka Plan, Veri Toplama, Yazım

Kaynaklar

- Ahmad, Z., Tariq, M., Iqbal, Q. ve Sial, T. A. (2023, 22 Ağustos). *Exploring the factors affecting the development of reading habits among children*. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6307/>
- Akkaya, N. ve Özdemir, S. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi (İzmir-Buca örneği). *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 2(1), 75-96.
- Aksaçlıoğlu, A. ve Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 3-28.
- Aksoy, E. ve Öztürk, D. S. (2018). Öğrencilerdeki okuma alışkanlığının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 143-184.
- Akyol, H. (2007). Okuma. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe öğretimi* (s. 15-48). Pegem Akademik Yayıncılık.
- Alamdar, S. G. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarının incelenmesi (Kırıkkale İli örneği)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Alan, Y. (2020). Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin kitap okuma profilleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(1), 278-303.
- American Library Association. (1978). *Book reading and library usage: A study of habits and perceptions*. Public Information Office.
- Aslanoğlu, A. E. (2007). *PIRLS 2001 Türkiye verilerine göre 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerileriyle ilişkili faktörler* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Avcıoğlu, H. (2000). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma becerilerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 25(115), 10-17.
- Aydoğdu, H. (2020). Okuma alışkanlığı ve okul kütüphanelerinin bireysel gelişime etkisi üzerine bir değerlendirme. *Milli Eğitim*, 49(225), 201-226.
- Ayyıldız, M., Bozkurt, Ü. ve Canlı, S. (2006). Okuma kültürü üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim*, (169), 277- 296.
- Balcı, A. (2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 265-300.

- Balcı, A., Uyar, Y. ve Büyükkız, K. K. (2012). İlköğretim 6. Sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları, kütüphane kullanma sıklıkları ve okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 7(4), 965-985.
- Bamberger, R. (1975). *Promoting the reading habit*. Unesco.
- Başaran, M. ve Altuner, Ş. (2016). İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yozgat örneği). K. Özköse (Ed.), *1.Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı 2.Cilt* içinde (ss. 582-592). Bozok Üniversite Yayınları.
- Başaran, M. ve Ateş, S. (2009). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin okumaya ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 73-92.
- Batur, Z., Özcan, H. Z. ve Sağcan, Y. C. (2019). Ortaokul öğrencilerinin okuma eğilimlerinin incelenmesi. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 33-55.
- Bayat, N. ve Çetinkaya, G. (2018). Ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve tercihleri. *İlköğretim Online*, 17(2), 984-1001.
- Büyükoztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Black, A. ve Young, J. (2005). Attitudes to reading: In investigation across the primary years. J. Young (Ed.), *Pleasure, Passion Provocation: Conference Proceedings of the AATE/ALEA National Conference 2005* içinde (ss. 1-20). Gold Coast.
- Calp, M. (2018). Ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları: Ağrı İl Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(4), 897-924.
- Can, R., Türkyılmaz, M. ve Karadeniz, A. (2010). Ergenlik dönemi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-21.
- Cline, F., Johnstone, C. ve King, T. (2006). *Focus group reactions to three definitions of reading (as originally developed in support of NARAP goal 1)*. National Accessible Reading Assessment Projects.
- Çelik, T. (2015). Öğrencilerin e-kitap okuma tutumlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 10(3), 271-284.
- Clark, C. ve Foster, A. (2005). *Children's and young people's reading habits and preferences: The who, what, why, where and when*. National Literacy Trust.
- Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe anaokulu örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 489-509.
- Demirer, V., Çintaş Yıldız, D. ve Sünbül, A. M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar ve internet kullanılan ile kitap okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki: Konya İli örneği. *İlköğretim Online*, 10(3), 1028-1036.
- Deniz, E. (2015). Ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 3(2), 46-64.
- Doğan Yılmaz, E. (2010). *Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Dökmen, Ü. (1994). *Okuma becerisi, ilgisi ve alışkanlığı üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. MEB Yayınları.

- Durualp, E., Çiçekoğlu, P. ve Durualp, E. (2013). Sekizinci sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarının internet ve kitap okuma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 115-132.
- Durukan, E. ve Arslan, N. (2018). Okuma alışkanlığı. S. Ayyılmaz ve B. Ürün Karahan (Ed.), *Okuma eğitimi içinde* (ss. 145-156). Anı Yayıncılık.
- Edeole, I. M. ve Adejoke, A. M. (2016). Promoting reading habit among secondary school students in Lagos state: The role of library & ict. *Asian Journal of Education and e-Learning*, (4), 145-152.
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Birinci ve ikinci kademe okuma eğitimi üzerine yapılan lisansüstü çalışmaların değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 229-247.
- Eyo, W. (2007). Nigeria: Libraries and reading culture. *Journal on the Culture of Reading and the Book Chain*, 6(1), 17-25.
- Fazzi, F. (2023). Reflecting on EFL secondary students' reading habits and perceptions of young adult literature to promote reading for pleasure and global citizenship education. *EL.LE*, 12(2), 251-272.
- Gardiner, S. (2005). *Building student literacy through: Sustained silent reading*. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Gençtürk, G. (2022). *Dijital ortamın gençlerin okuma alışkanlıklarına etkisi: İstanbul'da durum* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Geske, A. ve Ozola, A. (2008). Factors influencing reading literacy at the primary school level. *Problems of Education in the 21st Century*, 6, 71-77.
- Gönen, M., Öncü, E. Ç. ve Işıtan, S. (2004). İlköğretim 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi. *Milli Eğitim*, (164), 7-35.
- Güneş, F. (2007) *Türkçe öğretimi - yaklaşımlar ve modeller*. Pegem.
- Güneş, F. (2009). *Hızlı okuma ve anlamı yapılandırma*. Nobel.
- Gürsakal, S. (2012). PISA 2009 öğrenci başarı düzeylerini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 17(1), 441-452.
- Graham, S., Berninger, V. ve Abbott, R. (2012). Are attitudes toward writing and reading separable constructs? A study with primary grade children. *Reading & Writing Quarterly*, 28(1): 51-69.
- Hopper, R. (2005). What are teenagers reading? Adolescent fiction reading habits and reading choices. *Literacy*, 39(3), 113-120.
- İnce Samur, Ö. (2016). *Okuma kültürü nasıl kazandırılır? Okul öncesi dönem / 0-6 Yaş*. Anı Yayıncılık.
- İpek Yükselen, A. (2015). Yaş gruplarına göre çocuk kitapları. M. Gönen (Ed.), *Çocuk edebiyatı içinde* (ss. 57-75). Eğiten Kitap.
- İşcan, A., Arıkan, İ.B. ve Küçükaydın, M.A. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ve okumaya ilişkin tutumları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 3-28.

- Johnson, A. (2008). *Teaching reading and writing: Research-based strategies for teachers, tutors, parents, and paraprofessionals*. Rowman and Littlefield.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nun kuramı ve sosyolojik kullanımları*. (Ö. Elitez, Çev.) İletişim Yayınları.
- Kana, F. (2014). Ortaokul öğrencilerinin üstbiliş okuma stratejileri farkındalık düzeyleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 100-120.
- Kana, F. (2015). Ortaokul öğrencilerinin okuma stillerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 548-556.
- Karakılıç, S. ve Arslan, S. (2019). Kitap okumanın öğrencilerin matematik başarıları ve problem çözme becerisi üzerine etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 10(2), 456-475.
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Katracı, M. (2015). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin kitap okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(2), 49-62.
- Kurulgan, M. ve Çekerol, S. G. (2008). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 237-258.
- Kuş, Z. ve Türkyılmaz, M. (2010). Sosyal bilgiler ve Türkçe öğretmeni adaylarının okuma durumları: (İlgi, alışkanlık ve okuma stratejilerini kullanım düzeyleri). *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 24(1): 11-32.
- Kutlu, Ö., Yıldırım, Ö., Bilican, S. ve Kumandaş, H. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlamada başarılı olup-olmama durumlarının kestirilmesinde etkili olan değişkenlerin incelenmesi. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 2(1), 132-139.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023, 21 Ağustos). *Türkiye okuma kültürü haritası*. <https://kygm.ktb.gov.tr/Eklenti/55,yonetici-ozetipdf.pdf?0>
- Lai, J. Y. ve Chang, C. Y. (2011). User attitudes toward dedicated e-book readers for reading: the effects of convenience, compatibility and media richness. *Online information review*, 35(4), 558-580.
- Larson, L. (2010). *Le livre électronique motive les jeunes lecteurs*. <https://rire.ctreq.qc.ca/le-livre-electronique-motive-les-jeunes-lecteurs/>
- Logan, S. ve Johnston, R. (2009). Gender differences in reading ability and attitudes: examining where these differences lie. *Journal of Research in Reading*, 32(2), 199-214.
- Loh, C. E. ve Sun, B. (2018). "I'd still prefer to read the hard copy": Adolescents' print and digital reading habits. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 62(6), 663-672.
- Maden, S. (2012). Ekran okuma türleri ve Türkçe öğretmeni adaylarının ekran okumaya yönelik görüşleri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(3),1-16.
- Marks, G. N., Cresswell, J. ve Ainley, J. (2006). Explaining socioeconomic inequalities in student achievement: The role of home and school factors. *Educational research and Evaluation*, 12(02), 105-128.
- MEB İstatistikleri (2023, 27 Ağustos). *Millî eğitim istatistikleri-örgün eğitim-2021-2022*. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=460

- Millî Eğitim Bakanlığı (2023, 19 Temmuz). 2022 PISA Türkiye raporu. https://pisa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_12/05125555_pisa2022_rapor_051223.pdf
- Mete, G. (2012). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı üzerine bir araştırma (Malatya ili Örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43.
- McGeown, S. P., Duncan, L. G., Griffiths, Y. M. ve Stothard, S. E. (2015). Exploring the relationship between adolescent's reading skills, reading motivation and reading habits. *Reading and writing*, 28, 545-569.
- Moje, E. B., Overby, M., Tysvaer, N. ve Morris, K. (2008). The complex world of adolescent literacy: Myths, motivations, and mysteries. *Harvard educational review*, 78(1), 107–154. <https://doi.org/10.17763/haer.78.1.54468j6204x24157>
- Nathanson, S., Pruslow, J. ve Levitt, R. (2008). The reading habits and literacy attitudes of inservice and prospective teachers: Results of a questionnaire survey. *Journal of Teacher Education*, 59(4), 313-321.
- Özbay, M. (2007). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*. Öncü Kitap.
- Özbay, M., Bağcı, H. ve Uyar, Y. (2008). Türkçe öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 117–136.
- Özdemir, E. (1975). *Okuma sanatı-nasıl okumalı neler okumalı*. İnkılap Kitabevi.
- Özkan, Y. Ö., & Doğan, A. G. B. (2013). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma becerisilerinin kestirilmesinde etkili olan değişkenlerin belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), 667-680.
- Özkaya, G. P. ve Çetin, D. (2014). Türkçe öğretmeni adaylarının okuma alışkanlıkları ve kütüphane kullanımlarına ilişkin bir inceleme. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 10.
- Öztürk, E. ve Aydemir, Z. İ. (2013). Başlangıç düzeyi okuyucularının okuma motivasyonlarının, günlük kitap okuma süreleri ve ailenin okuma durumuna göre değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1105-1116.
- Park, H. (2008). Home literacy environments and children's reading performance: A comparative study of 25 countries. *Educational Research and Evaluation*, 14(6), 489-505.
- Sağlamtunç, T. (1990). Türkiye'de üniversite kütüphanecilik bölümlerinin 4. sınıf öğrencilerinin özgür (boş) zaman ders dışı okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 4(1), 3-21.
- Sainsbury, M. (2004). Children's attitudes to reading. *Education Review*, 17(2), 49-54.
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem Yayıncılık.
- Sünbül, A. M., Yılmaz, E., Demirer, V., Ceran, D., Işık, A., Çintaş, D., Çalışkan, M. ve Alan, S. (2010). *İlköğretim öğrencileri kitap okuma alışkanlıkları: Konya ili araştırma raporu (5-6-7-8. Sınıflar)*. Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü.
- Schagen, I. (2023, 19 Mayıs). *Multilevel analysis of PIRLS data for England*. <https://www.nfer.ac.uk/media/pjul4ja2/44408.pdf>

- Schooten, E. ve Gloppe, K. (2002). The relation between attitude toward reading adolescent literature and literary reading behavior. *Poetics*, 30, 169-194.
- Songhui, Z. (2008). The influence of traditional reading habits on the construction of digital libraries in developing countries. *Electronic Library*, 26(4), 520-529.
- Stokmans, M. J. W. (1999). Reading attitude and its effect on leisure time reading. *Poetics*, 26, 245-261.
- Taştan, N. (2019). E-kitap arayüzlerinin okuma deneyimiyle ilişkisi. *Tasarım Kuram*, 15(28), 65-76.
- Temizyürek, F., Çolakoglu, K. B. ve Coşkun, S. (2013). Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 114-150.
- Tok, M., Küçük, B. ve Kırmacı, Ö. (2015). Ortaokul kitap okuma alışkanlığı ölçeği: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(2), 694-716.
- Topçuoğlu Ünal, F. ve Yiğit, A. (2014). Çocuklarda okuma kültürünün oluşmasında ailenin etkisi. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 308-322.
- Tosunoğlu, M. (2002). Türkçe öğretiminde okuma alışkanlığı ve çocukların okuma eğilimleri. *Türk Dili*, (609), 547-563.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023, 23 Nisan). *Yaşam kalitesi modülü, 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Kalitesi-Modulu-2022-49760>
- Williams, C. (1990). *A study of the reading interests habits and attitudes of third, fourth and fifth grades*. A Class Action Research Project.
- Worrell, F. C., Roth, D. A. ve Gabelko, N. H. (2006). Elementary reading attitude survey (ERAS) scores in academically talented students. *Roepers Review*, 29(2), 119-124.
- Wößmann, L. (2003). Schooling resources, educational institutions and student performance: The international evidence. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 65(2), 117-170.
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 51(1), 183-201.
- Yaman, H. ve Sügümlü, Ü. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin ders dışı kitap okuma alışkanlıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 291-306.
- Yılmaz, B. (2004). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarında ebeveynlerin duyarlılığı. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 115-136.
- Yurdakul, Y., Beyazıt, U., Bütün Ayhan, A. ve Şimşek, Ş. (2020). İlkokul öğrencilerinin okumaya yönelik tutumları ile serbest zamanlarında kitap okuma alışkanlıklarının incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 217-229.
- Yusuf, D. A. A. (2021). Reading habits among students in the digital era: Changes of trends and behaviours. *Journal of Academic Library Management (AcLiM)*, 1(1), 43-54.
- Zasacka, Z. (2017). Screen-based reading practices – results of the study on children's and adolescents' reading habits and attitudes. *Edukacja*, (5), 99- 114.

Ek: Ortaokul Kitap Okuma Alışkanlığı Ölçeği (OKOAÖ)

ORTAOKUL KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI ÖLÇEĞİ

Maddeler	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kısmen katılıyorum (3)	Katılıyorum (4)	Tamamen katılıyorum (5)
Hikâye, şiir, deneme vb. türlerde yazı denemeleri yaparım.					
Akıcı bir şekilde okuyabilirim.					
Okuduğum kitapların özetlerini çıkarırım.					
Bana hediye olarak kitap alınmasından hoşlanırım.					
Kitap okuduğum için genel kültür düzeyim yüksektir.					
Kendi kütüphanemi oluşturmak için gayret ederim.					
Kitap okuduğum için hayal dünyam ve yaratıcılığım gelişmiştir.					
Yanımda kitap taşırım.					
Kelime hazinemi geliştirmeye çalışırım.					
Konuşmalarım kitaplardan bolca alıntı yaparım.					
Boş derslerde kitap okurum.					
Yazarken veya konuşurken seçtiğim sözcüklere dikkat ederim.					
Kitap okumak için özel vakit ayırırım.					
Yazarken cümlelerimin yapısı ve içeriğini düzgün kurarım.					
Rahatça kompozisyon yazabilirim.					

Türk Kütüphaneciliği Dergisi Dijital Arşivindeki Bilimsel Makalelere Erişimin Artırılması: Türkçe Özlerden Anahtar Kelimeler Atanması*

Enhancing Access to Scientific Articles in the Turkish Librarianship Journal Digital Archive: Assigning Keywords from Turkish Abstracts

Kemal Yayla**

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Türk Kütüphaneciliği dergisinin web sitesinde yer alan ve anahtar kelime atanması yapılmamış hakemli makalelere Türkçe özlerini kullanarak anahtar kelime atamaları gerçekleştirmektir. Bu sayede anahtar kelime eksikliği nedeniyle erişimde güçlük çekilen web arşivindeki çalışmalara daha etkin bir şekilde erişim sağlanması hedeflenmektedir.

Yöntem: Çalışmada, 1995 ile 1999 yılları arasında anahtar kelime olmaksızın yayımlanmış olan 58 hakemli makale incelenmiştir. Anahtar kelime ataması için Türkçe özleri girdi olarak kullanılan YAKE algoritması kullanılmış, metinlerin işlenmesi için Zemberek doğal dil işleme aracı ve Python programlama dili tercih edilmiştir. Atanan anahtar kelimelerin anlamlılığı, Anlamlılık Kontrol Oranı (AKO) ve Ortalama Mutlak Hata (OMH) değerleri ile ölçülmüştür. Atanan anahtar kelimelerin bağlamsal geçerliliği üç uzman değerlendirici ile algoritmanın atadığı anahtar kelimeler arasında değerlendirici uyumunu ölçen ACI oranı ile ölçülmüştür.

Bulgular: Anahtar kelime atanması yapılan makalelerde en sık atama yapılan kelimelerin “kütüphane”, “bilgi”, “hizmet” ve “makale” olduğu tespit edilmiştir. Algoritmanın OMH değeri 0,099 olarak belirlenmiş, bu da algoritmanın yüksek doğrulukla anahtar kelime atadığını göstermektedir. Ancak, uzman değerlendiriciler ile algoritma tarafından atanan anahtar kelimeler arasında düşük seviyede uyum tespit edilmiştir.

Sonuç: Çalışma, Türkçe özlerden anahtar kelime çıkarımı yapmanın dijital belge erişimini artırmada önemli bir yöntem olduğunu göstermektedir. Algoritmaların daha yüksek performans göstermesi için, uzmanlar tarafından belirlenen veri setleri ile eğitilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, yapılandırılmış öz kullanımı ve öz metinlerin uzunluğunun artırılması önerilmektedir.

Özgünlük: Bu çalışma bilimsel makalelerin Türkçe özlerden anahtar kelime çıkarımı yaparak dijital belge erişimini artırmaya yönelik özgün bir yaklaşım sunmaktadır. Kütüphanecilik ve Bilgi Bilim alanındaki dijitalleşmiş makaleleri web ortamından erişimin artırılmasına yönelik yapılan ilk çalışmalardan biridir.

Anahtar Sözcükler: Anahtar kelime atanması; YAKE; Türkçe öz; dijital arşiv.

*Bu çalışma “Arşivlenmiş Makalelere Erişimin İyileştirilmesi: Türk Kütüphaneciliği Dergisi Makalelerine Türkçe Özlerinden Anahtar Kelime Ataması” isimli Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumunda sunulan bildiri özeti gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

This study is a revised and expanded version of the abstract of the paper presented at the Turkish Librarianship Symposium on the 100th Anniversary of the Republic titled “Improving Access to Archived Articles: Assigning Keywords from Turkish Abstracts to Turkish Librarianship Journal Articles”.

** İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye. E-posta: kemal.yayla@ikcu.edu.tr

İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Information and Document Management, İzmir, Türkiye. E-mail: kemal.yayla@ikcu.edu.tr

Abstract

Purpose: *This study aims to assign keywords to peer-reviewed articles on the Turkish Librarianship Journal's website that do not have keyword assignments by using their Turkish abstracts. The goal is to improve access to works in the web archive that are difficult to reach due to the lack of keywords.*

Method: *The study examined 58 peer-reviewed articles published without keywords between 1995 and 1999. The YAKE algorithm was used for keyword assignment, with Turkish abstracts as input, and the Zemberek natural language processing tool and Python programming language were utilized for text processing. The meaningfulness of the assigned keywords was measured using the Significance Control Ratio (SCR) and Mean Absolute Error (MAE) values. The contextual validity of the assigned keywords was assessed by measuring the inter-rater agreement (ACI ratio) between three expert evaluators and the algorithm-assigned keywords.*

Findings: *The most frequently assigned keywords in the articles were "library," "information," "service," and "article." The algorithm's MAE value was determined to be 0.099, indicating that the algorithm assigned keywords with high accuracy. However, low agreement was found between the keywords the experts assigned and those the algorithm assigned.*

Implications: *The study demonstrates that extracting keywords from Turkish abstracts is essential for enhancing access to digital documents. Algorithms need to be trained on datasets determined by experts to perform better. Additionally, using structured abstracts and increasing the length of abstract texts are recommended.*

Originality: *This study presents a novel approach to improving digital document access by extracting keywords from Turkish abstracts of scientific articles. It is one of the first studies aimed at increasing web access to digitized articles in the Librarianship and Information Science field.*

Keywords: *Keyword assignment; YAKE; Turkish abstract; digital archive.*

Giriş

Akademisyenlerin çalışma rutinleri genellikle öğretim, öğrenci performansının değerlendirilmesi, idari işler ve toplumsal katkıyı içerir; ancak asıl odak noktaları, araştırma monografileri ve bilimsel dergi makalelerine yönelik araştırma ve yazım faaliyetleridir (Yılmaz ve Memişoğlu, 2019, ss. 543-544). Beşerî bilimler için araştırma monografileri akademik başarının zirvesi olarak görülse de sosyal bilimlerde yüksek etkili dergilerde makale yayımlamak araştırmacıların kariyer hedefleri için daha belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu süreçte akademik dergiler araştırma bulgularının kamuoyuyla paylaşılması ve bilimsel uzmanlığın toplumla paylaşılması gibi önemli işlevleri yerine getirerek bir aracı rolü üstlenirler (Brienza, 2012; Moulaison ve Million, 2015). Dijital yayıncılık ve bilimsel araştırma pratiklerinin artan kullanımıyla birlikte akademisyenler, araştırmalarını yürütme, meslektaşlarıyla iş birliği yapma, bulgularını paylaşma, konferans bildirimlerini yayımlama ve veri setlerini paylaşabilme gibi çeşitli faaliyetler için gerekli araç ve kaynaklara daha fazla erişim sağlamıştır (Çapkın, 2014; Kayaoğlu, 2007).

İnternetin geniş kapsamlı, sürekli değişen ve çeşitlilik gösteren yapısı, dijital bilimsel yayınların kullanıcılar tarafından keşfedilmesini zorlaştırabilir. Kullanıcılar, arama yaparken kapsamı genişlettikçe indeksleme sorunları, büyük erişim kümeleri ve disiplinler arası anlam farklılıkları gibi zorluklarla karşılaşabilir. Bu durum, sayfa içeriğine yalnızca sınırlı sayıda kullanıcının ulaşabilmesine neden olabilir (Mohamed, 2006). Bir web sayfasını çevrimiçi yayımlamak veya arama motorlarına göndermek, o sayfanın arama motoru sonuçlarında başarılı bir şekilde bulunmasını garanti etmez (J. Zhang ve Dimitroff, 2005). Sınırlı teknik uzmanlığa ve kaynaklara sahip yayıncılar, arama motoru optimizasyonu gibi uygulamaları ihmal ederek daha fazla görünürlük fırsatını kaçırabilirler. Bununla birlikte internette yer alan bilgilerini etkili ve verimli bir şekilde otomatik olarak indekslemeye yardımcı olacak basit, uyumlu ve kullanışlı bir bilgi açıklama standardı olan doldurulmuş HTML etiketleri, yani üst veriler, belge erişimini ciddi biçimde artırmaktadır (Allen ve Weber, 2015). Özellikle dijital olarak oluşturulan materyaller için üst veriler standart bir biçimde web sitesine özgü olarak oluşturulmaktadır.

Değişen bilimsel yayıncılık dinamikleri, basılı olarak arşivlenen akademik dergilerin arşivleme süreçlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Elektronik yayınlar için uygulanamayan geleneksel arşivleme yöntemlerinin yerini, web ortamı için geliştirilen dijital arşivleme süreçleri almıştır (Honey, 2005). Teknik altyapının gelişmesiyle birlikte sadece dijital üretilen yayınlar değil geçmişte fiziksel olarak saklanan kopyalarda sayısallaştırılarak dijital ortama aktarılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım fiziksel kopyaların uzun vadeli korunmasıyla ilgili problemlerin üstesinden gelmeyi önemli ölçüde kolaylaştırmıştır (Küçük ve Alır, 2003; Aldemir ve Oğuz, 2006; Bayter, 2009).

Dijitalleştirmeyle birlikte basılı araştırma makalelerine erişimin artması, Kütüphanecilik ve Bilgi bilim (KB) disiplininin geçmişten günümüze anlaşılması için önemli fırsatlar sunarken, kullanıcıların geçmişteki akademik yayıncılık anlayışına göre hazırlanmış bilimsel çalışmalarını güncel bilgi erişim sistemlerine uygun olarak sınıflandırma ve erişime sunma gibi yeni zorlukları da beraberinde getirmiştir (Gil-Leiva ve Alonso-Arroyo, 2007).

Özellikle web ortamında kolayca erişilebilen akademik dergi yayınları için anahtar kelime kullanarak arama yapmak, günümüzde en sık başvurulan akademik bilgi arama yaklaşımlarından birisidir (Howcroft, 2007). Akademik yayıncılıkta dergiler, yazarlardan sunulan makalelerin ana hatlarını ve temel konularını özetleyen anahtar kelime listesi sağlamlarını sıklıkla talep eder. Anahtar sözcükler, özetleme, indeksleme ve daha hassas arama işlemleri gibi çeşitli amaçlara hizmet eder ve belge üst verilerinin kritik bir parçasını oluşturur. Belge koleksiyonlarında arama yapılırken dizin terimleri olarak işlev görür (Turney, 2002). Çevrimiçi olarak erişilebilen geniş belge havuzunun yalnızca küçük bir bölümü bu önemli özelliklere sahiptir (Chi vd., 2019). Bu durum, araştırmacıların ve kullanıcıların ilgili bilgilere erişimini zorlaştırmakta ve akademik çalışmaların etkili bir şekilde indekslenmesi ve sınıflandırılması sürecini karmaşık hale getirmektedir (Blank vd., 2016; Dişli ve Tonta, 2023).

İnternet ortamında saklanan dijital belgelerin etkin bir şekilde tanımlanabilmesi ve erişilebilirliklerinin kolaylaştırılması, detaylı bir sınıflandırma ve indeksleme sürecini zorunlu kılmaktadır. Bu süreç anahtar sözcüklerin etkin kullanımını da içermekte olup, belgelerin sınıflandırılmasını ve erişilebilirliğini iyileştirirken aynı zamanda akademik çalışmaların görünürlüğünü ve erişimini de artırma potansiyeline sahiptir (Gillis vd., 2019; Terra vd., 2021). Bu bilgilerden hareketle çalışmanın amacı, Türk Kütüphaneciliği (TK) dergisi web sitesinde yer alan ve anahtar kelime ataması yapılmamış hakemli makalelere, Türkçe özyetkinlerini kullanarak anahtar kelime atamalarını gerçekleştirmektir. Bu sayede anahtar kelime eksikliği nedeniyle erişimde güçlük çekilen web arşivindeki çalışmalara daha etkin bir şekilde erişim sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulguların, web ortamında yer alan dijital belge koleksiyonlarını kullanmayı hedefleyen araştırmacılar ve araştırmalarının görünürlüğünü artırmak isteyen yayıncılar tarafından kullanılabilmesi düşünülmektedir.

Literatür Değerlendirmesi

Dijital ortamda yer alan belgelere erişim noktası oluşturma, belgenin içerdiği konuların belirlenmesi ve bunların kontrollü bir yapıda temsil edilmesi üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar kimi zaman uzman bilgisine (Grey ve Hurko, 2012) kimi zamanda belge metinlerini analiz eden algoritmalara (C. Zhang vd., 2008; Binici, 2019; W. Lu vd., 2021) göre gerçekleştirilmektedir. Belgelerin sınıflandırılması ve erişilebilirliğinin artırılması amacıyla en sık başvurulan yöntemlerden birisi belgelerin içeriğine tanımlayan anahtar kelimelerin çıkarımıdır. Literatürde anahtar kelime çıkarımı için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Siddiqi ve Sharan (2015) ise anahtar kelime çıkarım süreçlerini kural tabanlı dilbilimsel yaklaşımlar, istatistiksel yaklaşımlar, makine öğrenimi yaklaşımları ve araştırma alanına özgü yaklaşımlar olarak dört ana grup altında incelemiştir. Papagiannopoulou ve Tsoumakas (2020) anahtar kelime çıkarım yöntemlerini denetimli (supervised) ve denetimsiz (unsupervised) olmak üzere iki ana kategoride sınıflandırmışlardır. Yine aynı çalışmada denetimsiz yöntemler istatistiksel, graf (graph) temelli, gömülü özellikler ve dil modeli temelli olarak dört farklı alt başlık altında incelenmiştir. Son on yılda araştırmaların odağı denetimsiz yöntemlere, özellikle de ağ ve graf tabanlı anahtar kelime çıkarım metodlarına doğru kaymıştır (Beliga vd., 2016).

Dijital belgelerin 'makine tarafından okunabilir ve işlenebilir' hale getirilerek dijital olarak kullanılabilir formatlarda sunulması, yayın altyapısındaki etiketler aracılığıyla akademik bilgi sistemlerine erişim sağlayan dergiler için önemli bir süreçtir. Ancak basılı arşivlerini sayısallaştırma yoluyla çevrim içi erişime açan dergilerin sundukları bu koleksiyonları zenginleştirilmiş bir bilgi erişim perspektifinden uzak, sınırlı bir üst veri sunumu yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir (Conway, 2015). Bilimsel bir yayın için üst veri örnekleri arasında belgenin başlığı, oluşturulma tarihi, yazarı, veri formatı, öz metni ve varsa anahtar kelimeler bulunur. Ancak orijinal belgede bulunmayan bazı özelliklerin algoritmik yöntemlerle eklenmesi mümkündür. Anahtar kelime çıkarım yöntemleri eksik olan üst verilerin tamamlanması için kullanılacak alternatif çözümlerden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Bilimsel makalelerden anahtar kelime çıkarımı diğer belgelere kıyasla farklılık göstermektedir. Bir bilimsel çalışmanın yapısı, içerdiği bilgilerle hedeflenen alana özgü biçimlendirme tarzlarının kullanılması ve metnin özelleştirilmiş alt birimlere bölünmesiyle diğer belgelerden ayrılır. Bilimsel metinlerde belgenin özel alt birimlere ayrılması, bilgiye erişim süreçlerinde kullanıcıların arzuladığı bilgilere ulaşmayı kolaylaştırır (Dynch ve Wang, 2017). Güncel literatürde bilimsel makaleler için erişim noktaları oluşturma sürecinde veri kaynağı olarak belgenin kaynakça (C. Zhang vd., 2022) veya öz (abstract) (Bhowmik, 2008) gibi özel alt birimlere de odaklanıldığı görülmektedir.

Dergi makalelerinin özleri, okuyucunun ilgisini çekme konusunda kritik bir rol oynar ve makalenin önemli bölümlerinden birini teşkil eder (Šaupert vd., 2008). Makale özleri ve anahtar kelimeler, çevrimiçi veri tabanlarında makale hakkında ön değerlendirme yapılmasına olanak tanır ve kullanıcılara belgenin içeriği hakkında önemli bilgiler sunar (Hahs-Vaughn ve Onwuegbuzie, 2010; Jamar vd., 2014; Atanassova vd., 2016). Literatürdeki çalışmalar, makale özlerinden anahtar kelimeleri çıkarmayı amaçlayan algoritmaların özellikle İngilizce dili için tasarlandığını göstermektedir (Beliga, 2014). Ancak, İngilizce dışında yazılmış metinlerin özlerinin, İngilizce özlerle kıyaslandığında kuramsal ve retorik özellikler açısından önemli farklılıklar gösterdiği bilinmektedir (Alharbi ve Swales, 2011; Escudero ve Swales, 2011). İngilizce dışındaki dillerde yazılan özleri kullanarak anahtar kelime çıkarmada dil özelliklerini doğru yansıtabilmek için dilden bağımsız veya dile özgü algoritmaların kullanılması gerekmektedir (Daudaravicius, 2016). Bu, anahtar kelime atama sürecinde anlam bütünlüğünün korunması için kritik bir öneme sahiptir (Ercan ve Cicekli, 2007).

Literatür taraması sonucunda İngilizce haricinde dillerde yazılmış bilimsel çalışmalardan anahtar kelime çıkarımı için farklı metotların uyarlanması sonucunda geliştirilmiş metotlar tespit edilmiştir. Pala ve Cicekli (2007) Türkçe için uyarlanmış Keyphrase Extraction (Witten vd., 1999) algoritmasını kullanarak Türkçe belgeler için anahtar kelime çıkarımı yapmıştır. İngilizce'den farklı olarak, bir sondan eklemeli dil olan Türkçe'nin özelliklerini dikkate alarak algoritmanın eğitim kısmı için kullanılan kök ve durak kelime listelerini değiştirilmiştir. Bu uyarlanmış algoritma, Türkçe kelime köklerindeki çekim eklerini ayıklayarak, elde kalan kökleri anahtar kelime olarak belirlemiştir. Yöntem tek bir belgenin içeriğine odaklanmak yerine, belirli bir belge kümesinin özelliklerine dayalı olarak kelime köklerini tespit etmeye yöneliktir. Bu nedenle seçilen veri setinin anahtar kelime çıkarımı için hedeflenen konu ile yakından ilgili olduğu varsayımından hareket edilmektedir.

Çince, İngilizce' den farklı bir morfolojiye sahiptir ve bu dilde belirgin bir kelime sınırının olmaması belgelerden otomatik anahtar kelime çıkarımını zorlaştırmaktadır. Liu ve Zhai (2011), Çince metinlerden anahtar kelime çıkarımı için graf tabanlı bir çözüm olan TEXT-NET algoritmasını önermiştir. Bu yöntem, kelimeler arasındaki anlamsal benzerliklere dayanarak, incelenen belgeler için bir ağ grafiği oluşturur ve sonrasında belgenin istatistiksel özelliklerini ile ağın özelliklerini kullanarak, belgeye özgü anahtar kelimelerin çıkarımını gerçekleştirir. Li, Du ve Xing (2017), Çince bilimsel özetler için Textrank (Mihalcea ve Tarau, 2004) algoritmasına dayanan bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemde, öncelikle bilimsel özetler Çince kelimelere ayrılır. Daha sonra özel anlam ifade etmeyen kelimeleri çıkarılıp, kalan kelimeler TextRank algoritması ile önem sırasına göre değerlendirilir. En önemli kelimeler, özetde bitişik olan kelimelerle birleştirilerek çoklu kelime adayları oluşturmak üzere seçilmiştir. Aday kelimeler, bir anahtar kelime sözlüğünde aranır ve bulunanlar anahtar kelime olarak kabul edilir. Sözlükte yer almayan adaylar için anahtar kelime olma olasılıkları, derlemde elde edilen kelime sıklığı bilgileri kullanılarak hesaplanır. Belirlenen bir eşik değerinin üzerindeki olasılığa sahip aday kelimeler anahtar kelime olarak seçilir.

Lingua franca olarak kabul edilen İngilizce dışında kalan diller için sınırlı kaynaklara sahip algoritmik dilbilimsel yöntemler geliştirilmiştir. Bu dillerde veri azlığı, araştırmacıların yapay sinir ağları modelleriyle veri analiz etmesi önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Yeterli eğitim verisinin olmaması düşük kaynaklı dillerde nöral tabanlı yaklaşımların uygulanmasını zorlaştırmakta ve doğru sonuçların elde edilmesini engellemektedir. Araştırmacılar, bu modelleri sınırlı kaynaklarla uyumlu hale getirme ve ince ayar yapma konusunda zorluklar yaşamakta, bu durum modellerin genel performansını ve genelleştirilebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Özellikle Farsça gibi morfolojik açıdan zengin fakat sınırlı eğitim verisi içeren dillerde, dilin kelime oluşumundaki kök ve ekler nedeniyle düşük frekansa sahip farklı kelime biçimleri ön işlemde geçirilmesi gerekmektedir. Mohseni ve Faili (2020), bilimsel metinlerden kelime çıkarımı için LSTM kodlayıcı-kod çözücü ağları ile Byte Pair Encoding (BPE) yöntemini önermiştir. Bu yöntem, kelime boyutunun sabit olduğu durumlarda ve az kullanılan kelimelerin alt kelime birimlerine ayrılması gerektiğinde özellikle faydalıdır. BPE yaklaşımı, çok sayıda benzersiz kelimeyi alt kelime bileşenleri olarak temsil ederek işlemeyi kolaylaştırmaktadır.

İngilizce dışındaki dillerde yazılmış bilimsel metinleri kullanmak amacıyla dile özgü yöntemlerin yanı sıra dilden bağımsız, belge içeriğinin istatistiksel özelliklerine dayanan anahtar kelime çıkarımı yöntemleri geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntemlerden birisi olan RAKE (Rapid Automatic Keyword Extraction) algoritması, dilbilimsel kurallar yerine istatistiksel kalıpları temel alarak dilden bağımsız yetenekler sunmaktadır (Rose vd., 2010). Çeşitli dillere uyum sağlayacak şekilde tasarlanan RAKE, bir metindeki kelimeler arasındaki istatistiksel eş-oluşumlar ve ilişkilere odaklanır. Bu yöntem tüm dillerde önem taşıyan ve bir belgenin ana temalarını anlamada kritik olan içerik zengini kelimelere yoğunlaşır. RAKE'nin belirgin bir özelliği, daha az bilgilendirici kelimeleri filtrelemek amacıyla durdurma kelimelerini kullanabilmesidir. Kelime ilişkilerine dayalı anahtar kelime belirleme işlevi dil farklılıklarından etkilenmeden tutarlı sonuçlar üretebilmektedir. Ayrıca RAKE'nin puanlama mekanizması metnin stili ve içeriğine uyum sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Bu sayede farklı bağlamlarda kelimelerin önemini değerlendirme konusunda esneklik sunar. RAKE algoritmasının verimliliği ve basitliği, karmaşık dilbilimsel süreçleri bir kenara bırakarak basit istatistiksel analizleri tercih ettiği için, çeşitli belge türleri ve diller arasında metodolojik basitlik ve farklı dillere uyarlanabilirlik sağlamaktadır (Rose vd., 2010).

Geliştirilen bir diğer dil bağımsız algoritma YAKE (Yet Another Keyword Extraction) algoritmasıdır. Bu yöntem dile özgü araçlara gerek duymadan uygulanabilir (Campos vd., 2018). Bu algoritma, belgelerdeki önemli anahtar kelimeleri tespit etmek için istatistiksel ve yerel metin özelliklerinin birleşimini kullanır. Temel olarak, terim eş-oluşumu ve sıklık verilerine dayanan YAKE, bu özelliklerin dilden bağımsız doğası sayesinde herhangi bir metinden anahtar terimleri etkili bir şekilde çıkarabilir. YAKE'nin eğitim derleminden bağımsız olarak çalışabilmesi, özellikle sınırlı kaynaklara sahip diller için büyük bir avantaj sağlar ve eğitim için ihtiyaç duyulan veri setlerine olan ihtiyacı azaltacak biçimde tasarlanmıştır. Ayrıca, YAKE'nin tasarımı sadece dilden bağımsız değil, aynı zamanda uygulama alanına özgü kısıtlamalardan bağımsızdır, bu sayede belirli bir konuya özelleştirme gereksinimi olmaksızın farklı alanlarda ve disiplinlerde uygulanabilir. Diğer benzer algoritmalar dilbilimsel araçlar veya harici veri tabanları gerektirirken, YAKE bu tür bağımlılıklar olmadan çalışır ve bu, kaynakların kısıtlı olduğu veya hiç bulunmadığı ortamlarda kullanımını kolaylaştırır (Campos vd., 2020).

Mevcut literatür incelendiğinde, anahtar kelime çıkarımı konusunda çeşitli yaklaşımların geliştirildiği açıkça görülmektedir. Bu yaklaşımlar arasında dil bağımlı ve dil bağımsız yöntemler ile istatistiksel ve makine öğrenmesi tabanlı teknikler bulunmaktadır. Özellikle, Türkçe gibi morfolojik açıdan zengin diller için geliştirilen spesifik yöntemlerin yanı sıra, YAKE gibi dil bağımsız algoritmaların da kullanıldığı saptanmıştır. YAKE algoritmasının farklı dillerde uygulanabilirliği, etiketlenmiş veri seti gerektirmemesi ve mevcut bir Python kütüphanesinin bulunması gibi avantajları, bu çalışmada tercih edilmesini sağlamıştır.

Yöntem

Veri Toplama

Anahtar kelimesi olmayan bilimsel yayınlara anahtar kelime atanması için yürütülen çalışmanın veri kaynağı Türkiye’de yayımlanan KB alanın en köklü dergilerinden birisi olan TK dergisidir. Türkiye’de KB alanındaki akademik yayıncılık 1950’li yıllardan itibaren Türk Kütüphaneciler Derneği Aylık Haber Bülteni (1953-1961), Yeni Yayınlar (1956-1979), Milli Kütüphane Haberleri (1957-1972), Kütüphaneciliğin Sesi (1961-1962) ve Kütüphane Dünyası (1975-1979) gibi kısa ömürlü süreli yayınlarla basılı olarak kamuoyuna ulaşmıştır. TK dergisi de Cumhuriyetin bir asırlık ömründe Türkiye’deki KB araştırmacılarının bilimsel iletişimde kullandıkları dergilerin en uzun soluklularından birisi olmuştur (Atılğan, 2002). Cumhuriyet tarihinin önemli bir bölümüne tanıklık etmiş olan dergi, 1952-1986 yılları arasında Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni (TKDB) adıyla yayın yapmış; 1987’den itibaren Türk Kütüphaneciliği adını aldıktan sonra 1995 yılı Cilt 9 Sayı 2’den itibaren hakem değerlendirmesi süreçlerini işleten bir dergi haline gelmiştir (Tonta, 2002, s. 285).

Bu gelişmeler doğrultusunda dergi de açık erişim yayıncılığı (Open Journal Publishing) benimseyerek 1953 yılından günümüze fiziksel olarak yayımlanmış sayılarını sayısallaştırmış web sitesinde¹ kullanıcıların erişimine sunmuştur (Çapkın, 2009).

Çalışmamızda incelenen zaman dilimi (1995-1999), Türk Kütüphaneciliği dergisinin anahtar kelime kullanımına geçiş sürecindeki kritik bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönem, derginin 9. Cilt 2. Sayısı ile 13. Cilt 4. Sayısı arasını kapsamakta olup, özellikle seçilmiştir çünkü 2000 yılından itibaren dergide anahtar kelimelerin zorunlu olarak kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Veri setimizi oluştururken, derginin web sitesindeki "Hakemli Yazılar" bölümünde yer alan ve belirtilen tarih aralığında yayımlanmış toplam 94 çalışma incelenmiştir. Ancak, bu çalışmaların sadece 58 tanesinin web sitesinde öz (abstract) bilgileri bulunmaktadır. Çalışmamızın amacı doğrultusunda, yalnızca anahtar kelimesi olmayan ve web sitesinde öz bilgisi yer alan bu 58 makale kapsam dahilinde değerlendirilmiştir. Bu seçim, hem anahtar kelime ataması için uygun bir örneklem oluşturmakta hem de dijital erişilebilirliği artırma hedefimize hizmet etmektedir. İncelenen 58 makale, belirtilen dönemdeki hakemli yazıların yaklaşık %62'sini temsil etmektedir.

Derlenen makalelerin özleri, derginin web sitesinden web kazıma yöntemi ile toplanmıştır. Bu süreçte, özel olarak hazırlanmış bir Python betiği kullanılmıştır. Bu betik, belirlenen URL'lerden öz metinlerini otomatik olarak çekip bir veri tabanında depolamıştır. Web kazıma işlemi sonrasında, sayısallaştırma sürecinde basılı formdan dijital ortama aktarılan metinlerde yazım hataları ve karakter eksiklikleri olup olmadığı manuel kontroller ile belirlenmiştir. Tespit edilen hataların giderilmesi için, açık kaynak kodlu kelime işlemcilerde kullanılan *hunspell* (Ooms, 2024) kütüphanesinin R dili için uyarlanmış paketi kullanılmıştır. Hazırlanan R betiği, Türkçe yazım denetimi gerçekleştirerek belirlenen yazım yanlışlarını tespit etmiş, ardından bu hatalar manuel olarak düzeltilerek dilbilgisi kurallarına uygun özler elde edilmiştir. Bu süreç, veri setimizin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Veri Analizi

Anahtar kelimeler ataması için literatürde bulunan Türkçe veri setlerinden anahtar kelime çalışmaları incelenmiştir (Önal Süzek, 2017; Erzurumlu ve Akgul, 2023). Bu çalışmaların bilimsel makalelere anahtar kelime ataması yerine genel olarak Türkçe metinlere anahtar kelime ataması gerçekleştirmeyi hedeflediği belirlenmiştir. Bu çalışmalarda benimsenen ortak uygulama adımı olarak Türkçe metinlerin anahtar kelime çıkarımı için ön hazırlık aşamalarında Java tabanlı Türkçe doğal dil işleme paketi olan *Zemberek* (Akın, 2024) kullanıldığı belirlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle anahtar kelime çıkarımında kullanılacak özleri işleyebilmek için tasarlanmış tek bir belge üzerinde işlem yapabilen dilden bağımsız bir algoritma olan YAKE (Campos vd., 2018) tercih edilmiştir. YAKE algoritmasının özlerde yer alan metinlere uygulanması için Python dili için hazırlanmış aynı isimli paket kullanılmıştır. Algoritmanın çalışma parametrelerini belirlemek için tekilleştirilen sözcüklerin *Zemberek* tarafından sadece isim (noun) olarak belirlenen sözcükler arasından seçilmiştir.

¹ <http://www.tk.org.tr>

Derginin yazım kılavuzunda "Her makalede en az 3 en fazla 5 anahtar sözcük bulunmalıdır" (Türk Kütüphaneciliği, 2024) ifadesine uygun olarak, maksimum anahtar kelime sayısı olan beş anahtar kelime atanması yapılmıştır. Anahtar kelimeler genellikle tek kelimedenden oluşurken, cümle öbekleri (keyphrase) iki veya daha fazla kelimedenden oluşan anlamlı ifadelerdir. Veri setindeki özlerin uzunlukları birbirinden farklı olduğundan, anahtar kelime atanması için tutarlılığı sağlamak adına tek kelimelik anahtar kelimeler tercih edilmiş, cümle öbekleri (keyphrase) kullanılmamıştır.

Anahtar kelime atama algoritmasının istatistiksel performansını değerlendirmek amacıyla, algoritmanın her bir makale için atadığı anahtar kelimelerin anlamlılığı *Anlamlılık Kontrol Oranı* (AKO) ile ölçülmüştür. AKO, her bir makale için atanmış anahtar kelimelerin, algoritmanın belirlediği parametrelere uygun biçimde oluşturulan anlamlı Türkçe kelimeler olup olmadığını göstermektedir. Bu oran araştırmacılar tarafından Türkçe'nin semantik anlam ve tutarlılık faktörleri dikkate alınarak atanan anahtar kelime seti içerisindeki anlamsız anahtar kelimelerin tüm anahtar kelimelere oranı olarak hesaplanmıştır. Algoritmanın anlamlı kelime çıkarım performansı *Ortalama Mutlak Hata* (OMH) (Mean Absolute Error – MAE) değeri kullanılarak test edilmiştir. Bu ölçüt, algoritmanın her bir makale için çıkardığı anahtar kelimelerin anlamlılık düzeyini ifade eder. Düşük ortalama mutlak hata değeri, algoritmanın yüksek doğrulukla anahtar kelime atadığını gösterirken, yüksek ortalama mutlak hata değeri, algoritmanın performansında iyileştirilmesi gereken alanları işaret etmektedir (Willmott ve Matsuura, 2005). Bu ölçüt farklı algoritmaların veya model parametrelerinin etkinliğini karşılaştırmada ve en uygun modelin seçiminde oldukça yararlıdır.

Algoritmanın bağlamsal geçerliliğini değerlendirmek üzere, bilgi ve belge bilimi alanında mezun olmuş ve aktif olarak bilgi merkezlerinde çalışan üç değerlendirici ile bir geçerlilik testi tasarlanmıştır. Değerlendiricilere makalelere ait özler ve URL adresleri verilmiş, birbirlerinden bağımsız olarak özleri okuyup anahtar kelime atanması yapmaları istenmiştir. Değerlendiricilere, özün yeterli bilgi sağlamadığını düşündükleri durumlarda makalenin tam metnine başvurabilecekleri belirtilmiştir. Bu süreçte, her bir değerlendirici için beşten fazla olmamak üzere ve farklı makaleler için tam metne başvurma durumu gerçekleşmiştir. Bu durum, değerlendiricilerin alan uzmanlığını ve örtük bilgilerini sürece dahil etmeleri açısından önemli görülmüş, ancak sınırlı sayıda olduğu için ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Üç değerlendiricinin atadığı anahtar kelimeler kategorik vektörlere dönüştürülmüş ve bu kelimeler arasındaki uyum, değerlendiriciler arası uyum AC1 (Gwet, 2008) katsayısına göre analiz edilmiştir. Bu katsayı, farklı özellik yaygınlığı senaryolarında dengeli şans anlaşmalarını dikkate alarak yanlılık riskini minimize eden bir istatistiksel ölçümdür. Özellikle pi, kappa (Fleiss ve Cohen, 1973) ve G-indeksi gibi geleneksel anlaşma ölçütlerinin paradoksal sonuçlar verebileceği durumlarda, AC1 katsayısı daha kararlı ve tutarlı sonuçlar sunmaktadır. Değerlendiriciler arasındaki uyum analizi için *irrCAC* (Gwet, 2019) R paketi kullanılmıştır. Daha sonra, algoritma tarafından atanan anahtar kelimeler dördüncü bir değerlendirici olarak kabul edilerek, bu kelimelerin uyum oranındaki değişiklikler şansa bağlı olarak test edilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada, 1995 ile 1999 yılları arasında dergide yayımlanmış olan hakemli makaleleri incelenmiştir. Anahtar kelime ataması yapılacak makaleler derginin web arşivinde anahtar kelime içermeyen toplam 58 hakemli makaledir. Anahtar kelime atamasının ardından oluşturulan kelime bulutu Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1

Anahtar Kelime Bulutu

Şekil 1'de sunulan kelime bulutunda görüldüğü üzere, atanan anahtar kelimeler arasında en sık geçen kelimeler "kütüphane", "bilgi", "hizmet" ve "makale" olarak belirlenmiştir. Bu kelimelerin genel nitelikte olması ve alan için çok spesifik terimlerin öne çıkması, incelenen dönemin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. 1995-1999 yılları arası, TK dergisinin anahtar kelime uygulamasına geçiş öncesi bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde, anahtar kelime kullanımı henüz yaygınlaşmadığı ve öz yazımında günümüzdeki gibi yapılandırılmış bir yaklaşım benimsenmediği düşünülmektedir.

Anahtar kelime atama algoritmasının istatistiksel performansı AKO ve OMH ölçütleri incelenmiştir. AKO, algoritmanın her bir makale için atadığı anahtar kelimelerin anlamlılığını, Türkçe'nin semantik anlam ve tutarlılık faktörleri dikkate alınarak değerlendirir. OMH değeri ise, algoritmanın anahtar kelime atama doğruluk düzeyini ölçmek için kullanılmıştır; burada düşük OMH değeri, algoritmanın yüksek doğrulukla anahtar kelime atadığını göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, hesaplanan OMH değeri 0,099 olarak belirlenmiştir. Bu düşük OMH değeri, algoritmanın atadığı anahtar kelimelerin beklenen anlamlılık düzeyleriyle yakından eşleştiğini ve makalelerin temel içeriğini yansıtan anahtar kelimeleri etkili bir şekilde belirlediğini göstermektedir. Algoritmanın bu performansı, içeriğin amaçlanan önemiyle uyumlu ve alakalı anahtar kelime atamaları üretme konusunda güvenilirliğini doğrulamaktadır.

Atanan anahtar kelimelerin bağlamsal geçerlilik testi sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir. Araştırmanın bulguları, üç değerlendiricinin arasında şans eseri anlaşma olasılığının (P_e) yalnızca %0,00574 olduğunu göstermiştir.

Tablo 1

Bağlamsal Geçerlilik Sonuçları Tablosu

	Anlaşma Olasılığı (Pa)	Şans Eseri Anlaşma Olasılığı (Pe)	Katsayı Katsayı Değeri	Katsayı Standart Hatası	Güven Aralığı	p- Değeri	Ağırlıklandırma
Üç Değerlendirici	0	0,005747126	0,00578	0	(-0,006, -0,006)	0	Ağırlıksız
Üç Değerlendirici + Algoritma	0	0,004310345	0,00433	0	(-0,004, -0,004)	0	Ağırlıksız

Hesaplanan AC_1 katsayısı (-0,00578) ise, şans düzeyinin altında bir anlaşma olduğunu ve hatta negatif değerlerle beklenen şans düzeyinden daha az anlaşma sağlandığını ortaya koymaktadır. Algoritma dördüncü bir değerlendirici olarak dahil edildiğinde, şans eseri anlaşma olasılığı bir miktar azalarak %0,00431'e düşmüştür. AC_1 katsayısı da -0,00433 olarak azalmış, bu durum makalelere atanan anahtar kelimeler üzerindeki anlaşmanın şans düzeyinin altında kaldığını tekrar göstermiştir. Bulgular, algoritmanın atadığı anahtar kelimelerin, değerlendiriciler arası anlaşmayı artırmak yerine azalttığına işaret etmektedir. Algoritmanın değerlendiricilerle olan uyumsuzluğu artmış, bu da algoritmanın anahtar kelime atamasının belirli bir veri kaynağına bağımlı olduğunu ve bu kaynağın içerdiği verilerin, alanın gerektirdiği bağlamsal ve mesleki derinliği tam olarak yansıtamadığını düşündürülebilir. Uzman değerlendiriciler, mesleki deneyimlerini ve alanın bağlamsal ihtiyaçlarını kullanarak daha kapsamlı ve alana özgü anahtar kelimeler atayabilmektedir. Elde edilen bulgular anahtar kelime atama süreçlerinde algoritmik yaklaşımların kullanılan veri kaynağına dayalı öğrenme süreçlerinden elde ettiği bilgilerle sınırlı kalabileceğini göstermektedir.

Sınırlılıklar

Güncel literatürde sıkça başvurulan denetimsiz anahtar kelime çıkarım yöntemlerinin birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Özellikle bu yöntemlerde, anahtar kelime sayısı ve bir n-gramın (ardışık n adet kelimenin oluşturduğu dizilim) anahtar kelime olarak tanımlanabilecek maksimum uzunluğu, araştırmacının tercihlerine bağlı olarak belirlenmektedir. Ancak anahtar kelime sayısı ve anahtar sözcük öbeği uzunluğu gibi faktörler, dergilerin veya yayıncıların politikalarına ve araştırma disiplininin geleneksel kriterlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, bazı dergiler veya yayıncılar, makalelerde kullanılacak anahtar kelime sayısını belirli bir aralıkta sınırlandırabilirken (örneğin 3-5 anahtar kelime), diğerleri daha esnek bir yaklaşım benimseyebilir. Benzer şekilde, farklı araştırma alanlarında, anahtar kelime olarak kabul edilebilecek ifadelerin uzunluğu da değişebilir. Bazı disiplinlerde araştırma alanına özgü kontrollü anahtar kelimeler yaygınken, diğerlerinde daha uzun anahtar sözcük

öbekleri tercih edilebilir. Bu nedenle, denetimsiz anahtar kelime çıkarım yöntemlerini kullanırken, araştırmacıların bu faktörleri göz önünde bulundurması ve çalışmanın bağlamına uygun seçimler yapması önemlidir. Ancak bu tercihlerin sübjektif olması ve standart bir yaklaşımın bulunmaması, yöntemlerin sınırlılıklarından biri olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu yöntemler genellikle kaynak metinden doğrudan anahtar kelime çıkarmak için tasarlanmıştır (Morozov vd., 2023). Oysa güncel akademik metinleri tanımlamak için kullanılan anahtar kelimeler, sıklıkla genelleştirilmiş kavramlar veya metinde geçen kavramların eşanlamlıları şeklinde ortaya çıkmaktadır (J. Zhang vd., 2016). Bu nedenle, algoritmik yaklaşımlar, kaynak metinde açıkça bulunmayan ancak araştırmayı tanımlayan ve kullanıcıların belirleyebileceği anahtar kelimeleri tespit etme konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bu durum, algoritmik yaklaşımlarla atanan anahtar kelimelerin çalışmayı tanımlama konusunda birtakım sınırlılıklara sahip olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma kapsamında, anahtar kelimesi bulunmayan araştırma makalelerine Türkçe özetler kullanılarak anahtar kelime atama yapılması hedeflenmiştir. Dijital ortamda arşivlenmiş ve anahtar kelime eksikliği nedeniyle akademik arama motorları tarafından etkin bir biçimde erişilemeyen araştırma makalelerinin üst verilerinin zenginleştirilmesi amaçlanmıştır. Üst veriler, web içeriğini verimli bir şekilde tanımlamak, kategorize etmek ve erişilebilir hale getirmek için belge bilgilerini yapılandırarak erişimi artırır (Hawking ve Zobel, 2007). Ancak, doğru ve tutarlı üst verilerin oluşturulması her zaman zordur ve bu durum bilgi erişim etkinliğini doğrudan etkiler. Web içeriğinin dinamik doğası ve kullanıcıların farklılaşan ihtiyaçları, özellikle geçmişte dijital olarak oluşturulmayıp sonradan dijital ortama aktarılan belgeler için etkili üst verilerin oluşturulmasını ve sürdürülebilirliğini daha da zorlaştırmaktadır. İnternet bilgi kaynaklarını ve içeriklerini tanımlamak için standartlaştırılmış bir yaklaşım olarak üst veri kullanımı, belgelerin zenginleştirilmesi amacıyla sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntem, internetin genişliği, dinamizmi ve çeşitliliğinden kaynaklanan dezavantajları en aza indirmek için kullanılır (Mahdi Taheri vd., 2014).

Önerilen yöntem sayesinde özellikle basılı formatta yayımlandıktan sonra dijitalleştirilerek web ortamında sunulan arşivlenmiş çalışmaların modern akademik arama motorlarının kullandığı yöntemlere uygun hale gelmesi sağlanabilir. Üst verilerin arama performansını artırmadaki etkinliği oldukça belirgin fark yaratmaktadır. Anahtar kelimeleri üst veri olarak eklemek, akademik arama motorlarının içeriği daha etkili bir şekilde tanımlamasına ve sınıflandırmasına yardımcı olarak akademik çalışmaların görünürlüğünü önemli ölçüde artırır (Beel vd., 2010). Çünkü akademik bir arama motoru, web’de karşılaştığı bir PDF’nin akademik bir makaleyi temsil edip etmediğini ve hangi kategoriye ait olduğunu belirlemek için varsa üst verilerini kullanır. Anahtar kelimelerin bu süreçte üst verilere dahil edilmesi yalnızca çalışmanın görünürlüğünü değil, aynı zamanda arama sorgularındaki alaka düzeyini artırarak arama amaçlarıyla daha yakından uyumlu sonuçları getirmesi sağlar (An ve Jung, 2021). Çalışma kapsamında anahtar kelime içermeyen hakemli makalelere anahtar kelime ataması yaparak üst veri eksikliğinden kaynaklı dezavantajların bir ölçüde giderilmesi sağlanmıştır. Algoritmanın atamış olduğu anahtar kelimelerin anlamlılık seviyeleri ise düşük OMH skoru

açısından bakıldığında kabul edilebilir bir seviyede olduğu ortaya koymaktadır. Akademik arama motoru optimizasyonu çerçevesinde ele alınan bu durum, geçmiş dönemdeki bilimsel makalelerin arama motorlarında daha üst sıralarda yer almasını ve Türkiye'de üretilen akademik bilginin ilgili araştırmacılar tarafından daha kolay erişilebilir hale gelmesini sağlayacaktır.

Doğru anahtar sözcük seçiminin bilgi alımını iyileştirdiğine dair literatürde destekleyici çalışmalar bulunmaktadır. Hartley ve Kostoff (2003), anahtar kelimelerin okuyucuların ilgili makaleleri bulmalarına ve indeksleyicilerin benzer konuları gruplandırmalarına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Lu ve Kipp. (2014) yazar tarafından seçilen anahtar kelimelerin makale keşfinde önemli rol oynadığını göstermiş, bu kelimelerin bilimsel makale arama ve öneri sistemlerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Chamorro-Padial ve Rodríguez-Sánchez (2023) anahtar kelimelerin popülerliği ve özgünlüğü arasındaki dengenin makalelerin görünürlüğünü etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmalar, doğru seçilmiş anahtar kelimelerin bilgi erişimini ve makalelerin keşfedilme olasılığını artırdığını desteklemektedir. Benzer şekilde, makale özlerinin de çalışmanın içeriğini en iyi biçimde yansıtması beklenmektedir (Hartley ve Cabanac, 2017). Hartley (2016) akademik makaleler için özün makalenin genel bir özetini sunmanın yanı sıra, makalenin bazı karakteristik özelliklerini de vurgulaması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda hem doğru seçilmiş anahtar kelimeler hem de iyi hazırlanmış özler, bir makalenin bilimsel literatürde keşfedilmesi, anlaşılması ve yayılması açısından kritik öneme sahiptir.

Farklı araştırma disiplinlerinde makalelerin tercih ettikleri öz biçimleri değişiklik göstermektedir. Makale özleri doğası gereği günlük konuşma dilinden, argo ifadelerden, kısaltmalardan ve deyimsel fiillerden arındırılmış biçimde, resmi ve teknik kavramları içerecek şekilde yazılmaktadır (Kaplan vd., 1994, s. 406). Ayrıca biçimsel olarak kullanılan özler yapılandırılmış veya yapılandırılmamış olarak ikiye ayrılırken bilgi aktarma yaklaşımları olarak Gösterge, Bilgilendirici ve Bilgilendirici-Gösterge özler olarak üçe ayrılmaktadır. Veri setinde yer alan makale özlerinin yapılandırılmamış özler olarak tasarlandığı görülmektedir. Akademik literatürde kullanılan öz yazma biçimlerine göre incelenen özleri ağırlıklı olarak yapılandırılmamış bilgilendirici-gösterge özleri olarak tasarlandığı görülmektedir (Hyland ve Tse, 2005; Cutting, 2012). Gösterge özleri, ayrıntılı ayrıntılara girmeden makalenin içeriğine genel bir bakış sunan ve böylece okuyucuyu araştırmanın ampirik bulguları veya metodolojik özelliklerinden ziyade tematik kapsama yönlendiren bir kılavuz görevi görür. Bilgilendirici özler ise amaç, metodoloji, sonuçlar ve sonuçları kapsayan araştırmanın kritik ayrıntılarını rapor etmeyi amaçlar ve böylece çalışmanın katkılarının ve sonuçlarının kapsamlı bir özetini sağlamaktadır (C. Zhang ve Liu, 2011). Araştırma sonucunda incelenen makale özlerinde her iki yaklaşımın karması olan bilgilendirici-gösterge özlerin tercih edildiği belirlenmiştir.

Araştırmada tespit edilen, algoritmanın atadığı anahtar kelimeler ile uzman anahtar kelimeler arasındaki uyum eksikliğinin bir diğer nedeni, KB alanındaki akademik makalelerin özlerinde tespit edilen standart yazım eksikliğidir. Bitri ve Keseroğlu (2015), Türkçe KB alanındaki iki önemli dergide yayımlanmış özleri inceledikleri çalışmada, akademik yazım ölçütlerine yeterince özen gösterilmediğini tespit etmişlerdir. Çalışmaya konu olan TK dergisi ise 35. sayıdan itibaren yapılandırılmış öz sistemine geçiş yaparak bu durumu iyileştirme yönünde adım atmıştır. Bu tarihsel bağlam, algoritmanın çıkardığı anahtar kelimelerin neden

alan için çok spesifik olmadığını açıklamaktadır. Elde edilen bulgular, o dönemdeki akademik yazım pratiklerini yansıtmakta ve çalışmamızın sonuçlarını tarihsel perspektiften değerlendirmenin önemini vurgulamaktadır. "Kütüphane" ve "bilgi" gibi kelimelerin sıklıkla öne çıkması, bu dönemde yazılan makalelerin genel olarak alanın temel kavramlarına odaklandığını göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda, o dönemde bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan terminolojinin zaman içinde nasıl evrildiğine dair ipuçları da sunmaktadır.

Çalışma kapsamında, Türkçe özlerin anahtar kelime atama sürecinde kullanılması özellikle tercih edilmiştir. Diller arasında çeviri yaparken nadiren mükemmel eşdeğerlik sağlanabileceği uzun zamandır kabul edilmektedir (Koller, 1995). Farklı diller arasında çeviri yapılırken baskın ve çevresel dil ayrımı gözetilmektedir. Akademik makalelerde baskın dil olarak kullanılan İngilizce için üretilen bilginin niteliğine bağlı olarak metin çeşitli değişikliklere uğramaktadır. Çeviri kuramlarına göre, metnin çevirisi "yerlileştirme" ve "yabancılaştırma" yaklaşımlarına göre şekillenmektedir. Yerlileştirme yaklaşımı, hedef kültürün kökenlerine tam olarak uyum sağlayarak çeviriyi görünmez kılmayı ve orijinal metnin kaynak kültürden izlerini maskeleymeyi amaçlar. Öte yandan, yabancılaştırma yaklaşımı, hedef dildeki baskın normlara karşı çıkmak pahasına, kaynak kültürün yapılarını, retorik biçimini ve üslubunu taklit etmeye çalışır (Chmutina vd., 2020). Bu bağlamda, çalışmada kullanılan yöntem, veri kaynağı olarak kullanılan kaynak özleri temel alan, ancak dilden bağımsız bir biçimde anahtar kelime atama işlemi yapabilen bir algoritma olarak tasarlanmıştır. Böylece, dile özgü üretilen bilgi ve kavramların farklı bir dile çevrilmesi esnasında karşılaşılan anlamsal eksiklik ve hataların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Çalışmada elde edilen anlamlılık kontrol oranları ve OMH değerlerinin düşük oluşu, algoritmanın seçilen kriterleri yerine getirmede oldukça başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma sonucunda, algoritmanın anahtar kelime atama sürecinde seçtiği anahtar kelimeler ile meslek profesyonellerinin seçmiş olduğu anahtar kelimeler arasında düşük seviyede bir uyum tespit edilmiştir. Bu durum, algoritmanın ve meslek profesyonellerinin farklı bilgi kaynaklarına dayanmasından kaynaklanmaktadır. Algoritma, anahtar kelimeleri belirlerken yalnızca makale özlerindeki metinsel içeriği kullanmakta ve özlerin dilbilimsel özelliklerini dikkate almaktadır. Meslek profesyonelleri ise öncelikle özlere odaklanmakla birlikte, gerekli gördükleri durumlarda (her bir değerlendirici için en fazla beş makale olmak üzere) makalenin tamamını inceleme ve ilgili alana dair uzmanlık bilgilerini kullanma imkanına sahip olmuşlardır. Bu yaklaşım farkı, meslek profesyonellerinin alan uzmanlığını ve örtük bilgilerini sürece dahil etmelerine olanak sağlarken, algoritmanın sabit bir veri kaynağına (öz metinleri) bağlı kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, algoritmanın kaynak olarak kullandığı metinler, meslek profesyonellerinin özlerden ve gerektiğinde makalenin bütününden ulaştıkları sonuçlara göre geliştirdikleri kavramlar ile tam olarak uyumlu olmayabilir. Bu durum, insan değerlendiricilerin bağlamsal anlayış ve alan bilgisinin, otomatik anahtar kelime atama süreçlerinde hala önemli fark yaratabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmada kullanılan anahtar kelime atama yöntemi, etiketlenmiş veri seti gereksinimini ortadan kaldırarak daha geniş bir uygulama alanı sunmaktadır. Bu sayede, farklı araştırma alanları için arşivlenmiş makalelerin dijital ortamda üst verilerinin zenginleştirilmesi yoluyla erişimi artırmak mümkün olabilecektir. Çalışma, ayrıca İngilizce dışındaki anahtar kelime atama süreçlerinde kullanılan bir yöntem olarak literatüre katkı sunmaktadır. Aynı

zamanda, KB alanına özgü makale özlerini kullanması nedeniyle bu alana yönelik ilk çalışmalardan biri olarak değerlendirilebilir.

Geliştirilen algoritmanın uzmanlar tarafından kabul edilen ve tercih edilen anahtar kelimelerle daha uyumlu hale getirilmesi için, algoritmayı eğitmek üzere kullanılan verilerin bu uzmanların perspektifleri ve tercihleri dikkate alınarak hazırlanması önerilmektedir. Ayrıca, dergi politika belgelerinde, gelecekte bilgi erişim için yaygın kullanılacak algoritmik yaklaşımları dikkate alarak, algoritmik analize uyumlu yapılandırılmış öz kullanımının ve öz metnin uzunluğunun artırılması tavsiye edilmektedir.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazar makale için etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

- Akın, A. A. (2024). Zemberek-NLP: Natural Language Processing tools for Turkish (Versiyon 0.17.1) [Java; Windows]. <https://github.com/ahmetaa/zemberek-nlp>
- Aldemir, A. ve Oğuz, E. S. (2006). Sayısal dijital kültürün korunması: Web arşivleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 20(3), 283-312. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48940/624280>
- Alharbi, L. M. ve Swales, J. M. (2011). Arabic and English abstracts in bilingual language science journals: Same or different? *Languages in Contrast*, 11(1), 70-86. doi:10.1075/lic.11.1.06alh
- Allen, E. J. ve Weber, R. K. (2015). An exploration of indexed and non-indexed open access journals: Identifying metadata coding variations. *Journal of Web Librarianship*, 9(2-3), 65-84. doi:10.1080/19322909.2015.1020185
- An, S. ve Jung, J. J. (2021). A heuristic approach on metadata recommendation for search engine optimization. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 33(3), e5407. doi:10.1002/cpe.5407
- Atanassova, I., Bertin, M. ve Larivière, V. (2016). On the composition of scientific abstracts. *Journal of Documentation*, 72(4), 636-647. doi:10.1108/JDOC-09-2015-0111
- Atılğan, D. (2002). Türk Kütüphaneciliği dergisinin yayın yaşamındaki yeri. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(3), 248-256. <http://tk.org.tr/index.php/TK/article/view/918/911>
- Bayter, M. (2009). Türkçe web sitelerinin kataloglanmasının önemi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 563-585. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48915/623745>
- Beel, J., Gipp, B. ve Wilde, E. (2010). Academic Search Engine Optimization (ASEO): Optimizing Scholarly Literature for Google Scholar & Co. *Journal of Scholarly Publishing*, 41(2), 176-190. doi:10.3138/jsp.41.2.176

- Beliga, S. (2014). Keyword extraction: A review of methods and approaches. University of Rijeka, Department of Informatics, Rijeka, 1(9). http://langnet.uniri.hr/papers/beliga/Beliga_KeywordExtraction_a_review_of_methods_and_a_pproaches.pdf
- Beliga, S., Meštrović, A. ve Martinčić-Ipšić, S. (2016). Selectivity-based keyword extraction method. *International Journal on Semantic Web and Information Systems*, 12(3), 1-26. doi:10.4018/IJSWIS.2016070101
- Bhowmik, R. (2008). Keyword extraction from abstracts and titles. *IEEE SoutheastCon 2008*, 610-617. doi:10.1109/SECON.2008.4494366
- Binici, K. (2019). Makine öğrenmesi yaklaşımıyla e-belgelere standart dosya plan numaralarının otomatik olarak atanması üzerine bir çalışma. *Bilgi Yönetimi*, 2(2), 116-126. doi:10.33721/by.654464
- Bitri, E. ve Keseroğlu, H. S. (2015). Türk Kütüphaneciliği ve Bilgi Dünyası dergilerinin özlerine eleştirel bir bakış. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 241-257. <https://dergipark.org.tr/pub/tk/issue/48742/620117>
- Blank, I., Rokach, L. ve Shani, G. (2016). Leveraging metadata to recommend keywords for academic papers. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(12), 3073-3091. doi:10.1002/asi.23571
- Brienza, C. (2012). Opening the wrong gate? The academic spring and scholarly publishing in the humanities and social sciences. *Publishing Research Quarterly*, 28, 159-171. doi:10.1007/s12109-012-9272-5
- Campos, R., Mangaravite, V., Pasquali, A., Jorge, A. M., Nunes, C. ve Jatowt, A. (2018). YAKE! Collection-Independent Automatic Keyword Extractor. İçinde G. Pasi, B. Piwowarski, L. Azzopardi, ve A. Hanbury (Ed.), *Advances in Information Retrieval* (C. 10772, ss. 806-810). Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-76941-7_80
- Campos, R., Mangaravite, V., Pasquali, A., Jorge, A., Nunes, C. ve Jatowt, A. (2020). YAKE! Keyword extraction from single documents using multiple local features. *Information Sciences*, 509, 257-289. doi:10.1016/j.ins.2019.09.013
- Chamorro-Padial, J. ve Rodríguez-Sánchez, R. (2023). Attention-Survival Score: A Metric to Choose Better Keywords and Improve Visibility of Information. *Algorithms*, 16(4), 196. doi:10.3390/a16040196
- Chi, Y., Zhu, J., Huag, L. ve Xu, H. (2019). Concepts recommendation for searching scientific papers. *Cluster Computing*, 22(S4), 8669-8675. doi:0.1007/s10586-018-1937-1
- Chmutina, K., Sadler, N., Von Meding, J. ve Abukhalaf, A. H. I. (2020). Lost (and found?) in translation: Key terminology in disaster studies. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 30(2), 149-162. doi:10.1108/DPM-07-2020-0232
- Conway, P. (2015). Digital transformations and the archival nature of surrogates. *Archival Science*, 15, 51-69. doi:10.1007/s10502-014-9219-z
- Cutting, D. J. (2012). Vague language in conference abstracts. *Journal of English for Academic Purposes*, 11(4), 283-293. doi:10.1016/j.jeap.2012.05.004
- Çapkın, Ç. (2009). Türk kütüphaneciler derneği web hizmetleri: 60. Yıla doğru yeni ufuklara. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(2), 395-398. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/815027>
- Çapkın, Ç. (2014). Bilimsel elektronik dergilerin kullanımı: Türk Kütüphaneciliği dergisinin işlem günlüğü analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(3), 308-319. <https://dergipark.org.tr/pub/tk/issue/48745/620207>

- Daudaravicius, V. (2016). A Framework for Keyphrase Extraction from Scientific Journals. İçinde A. González-Beltrán, F. Osborne, ve S. Peroni (Ed.), *Semantics, Analytics, Visualization. Enhancing Scholarly Data* (C. 9792, ss. 51-66). *Springer International Publishing*. doi:10.1007/978-3-319-53637-8_7
- Dişli, M. ve Tonta, Y. (2023). Veri olarak kültürel miras koleksiyonları. *Türk Kütüphaneciliği*. doi:10.24146/tk.1317445
- Dynich, A. ve Wang, Y. (2017). Analysis of novelty of a scientific text as a basis for assessment of efficiency of scientific activities. *Journal of Organizational Change Management*, 30(5), 668-682. doi:10.1108/JOCM-10-2016-0226
- Ercan, G. ve Cicekli, I. (2007). Using lexical chains for keyword extraction. *Information Processing & Management*, 43(6), 1705-1714. doi:10.1016/j.ipm.2007.01.015
- Erzurumlu, H. Y. ve Akgul, Y. S. (2023). Adaptive keyword extraction service for Turkish. İçinde K. Arai (Ed.), *Intelligent Systems and Applications* (C. 543, ss. 495-506). *Springer International Publishing*. doi:10.1007/978-3-031-16078-3_34
- Escudero, M. P. ve Swales, J. M. (2011). Tracing convergence and divergence in pairs of Spanish and English research article abstracts. *Ibérica*, 21, 49-70. <https://www.redalyc.org/pdf/2870/287023883004.pdf>
- Fleiss, J. L. ve Cohen, J. (1973). The equivalence of weighted kappa and the intraclass correlation coefficient as measures of reliability. *Educational and Psychological Measurement*, 33(3), 613-619. doi:10.1177/001316447303300309
- Gil-Leiva, I. ve Alonso-Arroyo, A. (2007). Keywords given by authors of scientific articles in database descriptors. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(8), 1175-1187. doi:10.1002/asi.20595
- Gillis, R., Betz, S., Chan, J., Hatherill, J., Jay, S., Kosavic, A., Pritt, A., MacFarland, D., Maistrovskaya, M., Moore, A., Sprout, B. ve Stranack, K. (2019). Getting Found, Staying Found, Increasing Impact. *OJS på dansk*, 10(9). doi:10.7146/ojssb.v10i9.116299
- Grey, A. ve Hurko, C. R. (2012). So you think you're an expert: Keyword searching vs. Controlled subject headings. *Codex: The Journal of the Louisiana Chapter of the ACRL*, 1(4), 15-26.
- Gwet, K. L. (2008). Computing inter-rater reliability and its variance in the presence of high agreement. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 61(1), 29-48. doi:10.1348/000711006X126600
- Gwet, K. L. (2019). irrCAC: Computing Chance-Corrected Agreement Coefficients (CAC) (Versiyon 1.0) [R; Windows]. <https://CRAN.R-project.org/package=irrCAC>
- Hahs-Vaughn, D. L. ve Onwuegbuzie, A. J. (2010). Quality of abstracts in articles submitted to a scholarly journal: A mixed methods case study of the journal *Research in the Schools*. *Library & Information Science Research*, 32(1), 53-61. doi:10.1016/j.lisr.2009.08.004
- Hartley, J. (2016). What's new in abstracts of science articles? *Journal of the Medical Library Association*, 104(3), 235-236. doi:10.3163/1536-5050.104.3.011
- Hartley, J. ve Cabanac, G. (2017). Thirteen ways to write an abstract. *Publications*, 5(2), 11. doi:10.3390/publications5020011
- Hartley, J. ve Kostoff, R. N. (2003). How Useful are 'Key Words' in Scientific Journals? *Journal of Information Science*, 29(5), 433-438. doi:10.1177/01655515030295008
- Hawking, D. ve Zobel, J. (2007). Does topic metadata help with Web search? *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(5), 613-628. doi:10.1002/asi.20548

- Honey, S. L. (2005). Preservation of electronic scholarly publishing: An analysis of three approaches. *Portal: Libraries and the Academy*, 5(1), 59-75. doi:10.1353/pla.2005.0005
- Howcroft, G. (2007). A Beginner's Guide to Metadata and Keywords. *Editors' Bulletin*, 3(3), 75-77. doi:10.1080/17521740701788437
- Hyland, K. ve Tse, P. (2005). Hooking the reader: A corpus study of evaluative that in abstracts. *English for Specific Purposes*, 24(2), 123-139. doi:10.1016/j.esp.2004.02.002
- Jamar, N., Šauperl, A. ve Bawden, D. (2014). The components of abstracts: The logical structure of abstracts in the areas of materials science and technology and of library and information science. *New Library World*, 115(1/2), 15-33. doi:10.1108/NLW-09-2013-0069
- Kaplan, R. B., Cantor, S., Hagstrom, C., Kamhi-Stein, L. D., Shiotani, Y. ve Zimmerman, C. B. (1994). On abstract writing. *Text - Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 14(3). doi:10.1515/text.1.1994.14.3.401
- Kayaoğlu, H. D. (2007). Elektronik dergi kullanımı ile bilim dalı ilişkisi: Betimleyici bir inceleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(4), 440-458. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48936/624246>
- Koller, W. (1995). The concept of equivalence and the object of translation studies. *Target. International Journal of Translation Studies*, 7(2), 191-222. doi:10.1075/target.7.2.02kol
- Küçük, M. E. ve Alır, G. (2003). Dijital koruma (arşivleme) stratejileri ve bazı uygulama örnekleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(4), 340-356. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/299/291>
- Li, S.-Q., Du, S.-M. ve Xing, X.-Z. (2017). A Keyword Extraction Method for Chinese Scientific Abstracts. *Proceedings of the 2017 International Conference on Wireless Communications, Networking and Applications*, 133-137. doi:10.1145/3180496.3180620
- Liu, G. ve Zhai, Z. (2011). Research on keywords Extraction of Chinese documents based on TEXT-NET. *2011 International Conference on Electric Information and Control Engineering*, 6074-6077. doi:10.1109/ICEICE.2011.5777961
- Lu, K. ve Kipp, M. E. I. (2014). Understanding the retrieval effectiveness of collaborative tags and author keywords in different retrieval environments: An experimental study on medical collections. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65(3), 483-500. doi:10.1002/asi.22985
- Lu, W., Huang, S., Yang, J., Bu, Y., Cheng, Q. ve Huang, Y. (2021). Detecting research topic trends by author-defined keyword frequency. *Information Processing & Management*, 58(4), 102594. doi:10.1016/j.ipm.2021.102594
- Mahdi Taheri, S., Hariri, N. ve Ramatollah Fattahi, S. (2014). Does discarding XML declarations and changing file extensions improve the indexability and visibility of metadata tag names in web search engines? *Journal of Information Science*, 40(6), 796-805. doi:10.1177/0165551514550139
- Mihalcea, R. ve Tarau, P. (2004). TextRank: Bringing order into text. İçinde D. Lin ve D. Wu (Ed.), *Proceedings of the 2004 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing* (ss. 404-411). Association for Computational Linguistics. <https://web.archive.org/web/20240327095740/https://web.eecs.umich.edu/~mihalcea/papers/mihalcea.emnlp04.pdf>
- Mohamed, K. A. F. (2006). The impact of metadata in web resources discovering. *Online Information Review*, 30(2), 155-167. doi:10.1108/14684520610659184
- Mohseni, M. ve Faili, H. (2020). Title Generation and Keyphrase Extraction from Persian Scientific Texts. *2020 25th International Computer Conference, Computer Society of Iran (CSICC)*, 1-6. doi:10.1109/CSICC49403.2020.9050113

- Morozov, D. A., Glazkova, A. V., Tyutyulnikov, M. A. ve Iomdin, B. L. (2023). Keyphrase Generation for Abstracts of the Russian-Language Scientific Articles. *NSU Vestnik. Series: Linguistics and Intercultural Communication*, 21(1), 54-66. doi:10.25205/1818-7935-2023-21-1-54-66
- Moulaison, H. L. ve Million, A. J. (2015). E-publishing in libraries: The [digital] preservation imperative. *OCLC Systems & Services: International digital library perspectives*, 31(2), 87-98. doi:10.1108/OCLC-02-2014-0009
- Ooms, J. (2024). hunspell: High-Performance Stemmer, Tokenizer, and Spell Checker (Versiyon 3.03) [R; Windows]. <https://docs.ropensci.org/hunspell/> <https://ropensci.r-universe.dev/hunspell>
- Önal Süzek, T. (2017). Using latent semantic analysis for automated keyword extraction from large document corpora. *Turkish Journal of Electrical Engineering & Computer Sciences*, 25, 1784-1794. doi:10.3906/elk-1511-203
- Papagiannopoulou, E. ve Tsoumakas, G. (2020). A review of keyphrase extraction. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, 10(2), e1339. doi:10.1002/widm.1339
- Rose, S., Engel, D., Cramer, N. ve Cowley, W. (2010). Automatic Keyword Extraction from Individual Documents. İçinde M. W. Berry ve J. Kogan (Ed.), *Text Mining* (1. bs, ss. 1-20). Wiley. doi:10.1002/9780470689646.ch1
- Šauperl, A., Klasinc, J. ve Lužar, S. (2008). Components of abstracts: Logical structure of scholarly abstracts in pharmacology, sociology, and linguistics and literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59(9), 1420-1432. doi:10.1002/asi.20858
- Siddiqi, S. ve Sharan, A. (2015). Keyword and Keyphrase Extraction Techniques: A Literature Review. *International Journal of Computer Applications*, 109(2), 18-23. doi:10.5120/19161-0607
- Terra, A. L., Agustín Lacruz, C., Bernardes, Ó., Fujita, M. S. L. ve Bueno De La Fuente, G. (2021). Subject-access metadata on ETD supplied by authors: A case study about keywords, titles and abstracts in a Brazilian academic repository. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(1), 102268. doi:10.1016/j.acalib.2020.102268
- Tonta, Y. (2002). Türk Kütüphaneciliği Dergisi, 1987-2001. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(3), 282-320. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/929/922>
- Turney, P. D. (2002). Learning to extract keyphrases from text. arXiv preprint cs/0212013.
- Türk Kütüphaneciliği. (2024). Yazım Kuralları. İçinde Türk Kütüphaneciliği. <https://dergipark.org.tr/pub/tk/writing-rules>
- Willmott, C. ve Matsuura, K. (2005). Advantages of the mean absolute error (MAE) over the root mean square error (RMSE) in assessing average model performance. *Climate Research*, 30, 79-82. doi:10.3354/cr030079
- Witten, I. H., Paynter, G. W., Frank, E., Gutwin, C. ve Nevill-Manning, C. G. (1999). KEA: Practical automatic keyphrase extraction. *Proceedings of the Fourth ACM Conference on Digital Libraries*, 254-255. doi:10.1145/313238.313437
- Yılmaz, Ö. ve Memişoğlu, S. P. (2019). Yükseköğretim kurumlarında akademik performans değerlendirmeye ilişkin akademisyen görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3, 542-554. <https://dergipark.org.tr/pub/higheredusci/issue/61500/918358>
- Zhang, C. ve Liu, X. (2011). Review of James Hartley's research on structured abstracts. *Journal of Information Science*, 37(6), 570-576. doi:10.1177/0165551511420217

- Zhang, C., Wang, H., Liu, Y., Wu, D., Liao, Y. ve Wang, B. (2008). Automatic keyword extraction from documents using conditional random fields. *Journal of Computational Information Systems*, 4(3), 1169-1180. <https://core.ac.uk/download/pdf/290479356.pdf>
- Zhang, C., Zhao, L., Zhao, M. ve Zhang, Y. (2022). Enhancing keyphrase extraction from academic articles with their reference information. *Scientometrics*, 127(2), 703-731. doi:10.1007/s11192-021-04230-4
- Zhang, J. ve Dimitroff, A. (2005). The impact of metadata implementation on webpage visibility in search engine results (Part II). *Information Processing & Management*, 41(3), 691-715. doi:10.1016/j.ipm.2003.12.002
- Zhang, J., Yu, Q., Zheng, F., Long, C., Lu, Z. ve Duan, Z. (2016). Comparing keywords plus of WOS and author keywords: A case study of patient adherence research. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(4), 967-972. doi:10.1002/asi.23437

Türkiye’de Halk Kütüphanesi Çalışanlarının Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumları

General Attitudes of Public Library Employees Towards Artificial Intelligence in Türkiye

Ali KAVAK*

Öz

Amaç: Yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, bu teknolojilerin çeşitli alanlarda kullanımını gündeme getirmekte ve kullanım alanını artırmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de halk kütüphanelerinde çalışan personelin YZ teknolojilerinin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin genel tutumlarının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Yöntem: Nicel bir araştırma deseni olan tarama modeli kullanılarak, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlar Genel Müdürlüğüne bağlı hizmet veren halk kütüphaneleri arasında basit rasgele yöntemle çalışmaya katılımı sağlanan toplam 608 halk kütüphanesi personelinden veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak, Türkçeye uyarlanan “Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutum Ölçeği” kullanılmıştır.

Bulgular: Katılımcıların YZ’nin ekonomik, teknolojik ve mesleki faydalar gibi pozitif taraflarına yönelik destekleyici tutumlara sahip oldukları, özellikle de YZ’nin rutin işlemlerde insanlardan daha iyi performans gösterebileceği ve ekonomik fırsatlar yaratacağı ile ilgili ifadeler yüksek düzeyde olumlu yönde katılım sağlandıkları belirlenmiştir. Ancak, ölçekte yer alan YZ’nin tehlikeli olabileceği, insanları gözetim ve kontrol altına alabileceği gibi negatif ifadeler bulunduran maddelere karşı katılımcıların daha kararsız bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumlarının negatif yönlerine ilişkin tutumlarından daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç: YZ teknolojilerinin kütüphane hizmetlerine entegrasyonu sürecinde dikkate alınması gereken personel tutumlarının durumunu ortaya koyan bu çalışmada, halk kütüphaneleri ve diğer bilgi merkezlerine katacağı katkılar bakımından önemli sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle yöneticisinden kütüphanecisine ve diğer yardımcı personeline kadar halk kütüphanesi çalışanlarının YZ ile ilgili tutumlarına ilişkin elde edilen bulgular, YZ teknolojilerine yönelik yapılacak eğitim ve farkındalık artırıcı diğer faaliyetlerin planlamalarına önemli düzeyde veriler sağlayacaktır.

Özgünlük: Önemli bulgular ve çıkarımlar sunan çalışma, Türkiye’de halk kütüphanelerinde çalışan personelin YZ tutumlarının ölçülmesine yönelik gerçekleştirilen ilk kapsamlı araştırma olması nedeniyle özgün bir niteliğe sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Halk kütüphaneleri; yapay zekâ, kütüphane personeli; yapay zekâ ölçeği.

* Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. E-posta: alikavak@kku.edu.tr
Kırıkkale University, Kırıkkale, Türkiye. E-mail: alikavak@kku.edu.tr

Abstract

Purpose: The rapid development and spread of artificial intelligence (AI) technologies bring the use of these technologies in various fields to the agenda and increase their usage area. In this study, it was aimed to determine the general attitudes of the staff working in public libraries in Türkiye towards the positive and negative aspects of AI technologies.

Method: Using the survey model, a quantitative research design, data were collected from 608 public library staff members who were selected by simple random selection from among the public libraries serving under the General Directorate of Libraries and Publications of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Türkiye. The “General Attitudes toward Artificial Intelligence Scale,” adapted into Turkish, was used as a data collection tool.

Findings: It was determined that the participants had supportive attitudes towards the positive aspects of AI, such as economic, technological, and occupational benefits, especially the statements that AI can outperform humans in routine operations and create economic opportunities. However, it was found that the participants were more ambivalent towards the items in the scale that contained negative statements, such as AI could be dangerous and could take people under surveillance and control. When evaluated as a whole, it was concluded that public library employees’ attitudes toward the positive aspects of AI were more optimistic than their attitudes toward the negative aspects.

Implications: In this study, which reveals the status of staff attitudes that should be considered in integrating AI technologies into library services, important results have been obtained regarding its contributions to public libraries and other information centers. In particular, the findings obtained regarding the attitudes of public library employees, from managers to librarians and other auxiliary staff, will provide important data for the planning of training and awareness-raising activities to be carried out for AI technologies.

Originality: The study, which presents significant findings and implications, is unique because it is the first comprehensive study conducted in Türkiye to measure the attitudes of staff working in public libraries towards AI.

Keywords: Public libraries; artificial intelligence; library staff; artificial intelligence scale.

Giriş

Teknolojik gelişmeler, insanoğlunun yaşamını her geçen gün daha da kolaylaştırmakta ve dönüştürmektedir. Yapay zekâ (YZ), bu teknolojik ilerlemelerin en önemli ve hızlı gelişen alanlarından biridir. YZ, bilgisayar sistemlerinin insan zekâsını taklit ederek öğrenme, problem çözme ve karar verme gibi karmaşık görevleri yerine getirme yeteneğini ifade eder. Temel düşünce, insan yapımı makinelerin yalnızca fiziksel güç gerektiren işlerde değil, aynı zamanda insana özgü akıl yürütme, analitik düşünme ve problem çözme gibi zekâ gerektiren yeteneklerde de başarılı olabileceğidir (Jiang vd., 2022). Farkında olsak da olmasak da, YZ günlük yaşantımızın neredeyse her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Endüstri, sağlık, ulaşım, eğitim ve daha birçok alanda yeni roller üstlenmekte ve sosyo-ekonomik yaşamı (Trabelsi, 2024) dönüştürmektedir. Ayrıca YZ teknolojisi, birçok alanda sürdürülen ve toplumsal hayatı önemli düzeyde etkileyecek çalışmalar için yardımcı araçlar sunarak ileri teknolojilerin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Son dönemde hem yazılım hem de donanım alanlarındaki üst seviyedeki ilerlemeler, bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BİT) değişimlere ve dönüşümlere yol açmıştır. Bu gelişmelerin en dikkat çekici sonuçlarından biri, sanal dünyanın fiziksel dünyayla Nesnelerin İnterneti (IoT) aracılığıyla giderek artan bir şekilde bütünleşmesidir (Rodney, 2020, s. 35-36). Bu bütünleşme, günlük hayatımızda kullandığımız cihazların birbirleriyle ve internetle iletişim kurabilmesini sağlamıştır. IoT teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, "bağlantılı nesnelere" kavramı önem kazanmıştır. Ancak son yıllarda, bu kavram daha da ileriye taşınarak "bağlantılı zekâ" paradigmasına doğru evrilmektedir (Zhang vd., 2022, s.1). Bu yeni paradigma, IoT cihazlarının sadece veri toplamakla kalmayıp, yapay zekâ algoritmalarıyla bu verileri anlamlandırması ve akıllı kararlar alması anlamına gelmektedir.

Özellikle son yıllarda, makine öğrenmesi, derin öğrenme ve doğal dil işleme gibi alt dallardaki ilerlemeler, bunlara paralel olarak yazılım ve donanım teknolojilerindeki gelişmeler, YZ'nin günlük yaşantımızda giderek daha fazla yer almasına ve çeşitli sektörlerde yaygın olarak kullanılmasına yol açmıştır. Sağlık, eğitim, finans, imalat, ulaşım, perakendecilik ve kütüphanecilik gibi pek çok alan bu teknolojinin etkisini hissetmekte, hatta BİT ve otonom teknolojilerinde faaliyet gösteren robotik, otonom araçlar, akıllı ev sistemleri ve endüstriyel otomasyon gibi sektörlerin bu teknolojiyi üst seviyede kullanmaya başladıkları görülmektedir (Haenlein ve Kaplan, 2019, s. 5-6). Örneğin sağlık alanında, hastalıkların erken teşhisi, tedavi planlaması ve ilaç keşfi gibi uygulamalarda YZ önemli bir rol oynamaktadır (Mak vd., 2023, s.1). Eğitim sektöründe ise özelleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunma (Huang vd., 2023, s.112), öğrenci başarısını izleme ve otomatik not verme (Salinas-Navarro vd., 2024) gibi uygulamalar YZ sayesinde hayata geçirilebilmektedir. Kütüphanecilik alanı da bu teknolojik dönüşümden etkilenmektedir. YZ destekli sistemler, kütüphane kaynaklarının düzenlenmesi, kataloglanması ve erişiminin sağlanması gibi rutin işlemleri otomatikleştirerek kütüphanecilerin iş yükünü hafifletmektedir. Örneğin, Exlibris tarafından yakın zamanda satın alınan YewNo gibi YZ arayüzleri, kütüphane sistemlerinin verimliliğini artırmak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, yaklaşık 10 yıldır kütüphane çalışmalarında faydalı bir uygulama olarak önerilen sohbet robotları ve sesli asistanlar, kütüphane bağlamında

kişiselleştirilmiş hizmetler sunmak için adapte edilmektedir (Cox, 2023, s. 372). Ayrıca YZ tabanlı sohbet robotları, kullanıcılara bilgi arama ve erişim konusunda yardımcı olmaktadır (Öztürk ve Özel, 2021, s. 361). Bununla birlikte, YZ'nin kütüphanecilerin rollerini ve işlevlerini ne ölçüde değiştireceği ve kütüphanecilerin bu teknolojilere karşı tutumlarının ne olacağı önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır (Cox ve Mazumdar, 2022, s. 330).

Teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği günümüzde, sanayi devrimiyle başlayan dijital dönüşüm süreci nesnelere interneti ve yapay zeka teknolojileriyle ivme kazanmış, bu da dijital kütüphane hizmetlerinin önemini artırmıştır. Kütüphaneler, bilgi erişimini kolaylaştırmak, çevrimiçi hizmetler sunmak ve kullanıcı deneyimini iyileştirmek amacıyla dijital kütüphane uygulamalarını benimsemiştir. Geleceğin kütüphanecilerinden, sadece basılı kaynaklarla değil internet aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynaklarıyla ilgili sorunlara da çözüm üretmeleri, bilişim sistemleri, YZ ve robotik sistemler konularına hâkim olmaları beklenmektedir (Tonta, 2009).

Yapay zeka (YZ) teknolojilerinin kütüphane hizmetlerinde giderek daha fazla uygulanmasıyla birlikte, kütüphanecilerin mesleklerinde potansiyel bir dönüşüm yaşanabileceği düşünülmektedir. Bu dönüşümün olumlu yönleri arasında rutin görevlerin otomatikleştirilmesi, bilgi erişim süreçlerinin hızlanması, kullanıcı deneyiminin iyileştirilmesi ve iş yükünün hafifletilmesi gibi beklentiler yer almaktadır (Lund vd., 2020, s.876). Öte yandan, YZ'nin insan faktörünü ikinci plana atması gibi endişeler, kütüphanecilerin rollerinin de değişime uğrayacağı veya kütüphanelerde insan odaklı işgücü ihtiyacının azalacağı gibi endişeleri de beraberinde getirmektedir (Yoon vd., 2022, s. 1906). Ayrıca, kütüphanecilerin etik ve güvenlik sorunları, kişisel verilerin gizliliği ve yanlış yorumlama riskleri gibi konularda kaygıları, YZ araçlarının kütüphane sistemlerine entegre edilmesi konusunda çalışmalara hız kazandırmaktadır (Bradley, 2022; Mishra, 2023; Saeidnia, 2023).

Problem Durumu

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, kütüphanecilik alanını da etkilemekte ve kütüphane hizmetlerinin sunumunda değişimlere yol açmaktadır. YZ ürünleri, kütüphane kaynaklarının düzenlenmesi, kataloglanması ve erişiminin sağlanması gibi rutin işlemleri otomatikleştirme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu ürünler, kütüphanecilerin iş yükünü hafifletme yolunda ilerlerken, aynı zamanda kullanıcı deneyimini iyileştirme konusunda yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, kütüphane çalışanlarının YZ teknolojilerine karşı tutumlarının belirlenmesi önem arz etmektedir.

Literatürde, YZ teknolojilerinin kütüphanecilik alanında uygulanmasına yönelik çalışmaların genellikle akademik ve araştırma kütüphaneleri bağlamında daha çok kütüphanecilik hizmetlerinin geliştirilmesi üzerinde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalar, YZ'nin bilgi erişim süreçlerini hızlandırma, kullanıcı hizmetlerini iyileştirme ve kütüphane yönetiminde verimliliği artırma potansiyeli üzerine yoğunlaşmaktadır (Arora vd., 2020; Barsha ve Munshi, 2024; Cox, 2023; Cox ve Mazumdar, 2022; Huang, 2022; Okunlaya vd., 2022; Yıldız ve Yıldırım, 2018). Ancak, halk kütüphanelerinin YZ teknolojilerinden nasıl etkileneceği ve bu teknolojilere yönelik kütüphane personelinin tutumları konusunda kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır.

Halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarının belirlenmesinin halk kütüphanelerinde veya diğer bilgi merkezlerinde gelecekte yapılacak YZ ile ilgili çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan çalışma alanyazındaki önemli bir boşluğu dolduracağı öngörülmektedir.

Amaç ve Araştırma Soruları

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’deki halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerinin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin genel tutumlarının belirlenmesidir. Bu kapsamda çalışmada, aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerinin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumları nasıl gerçekleşmektedir?
2. Halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerine yönelik tutumları demografik faktörlere (cinsiyet, mesleki çalışma yılı, eğitim seviyesi, görev türü) göre farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın Önemi

Araştırmada, halk kütüphanelerinde çalışan personelin YZ teknolojilerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Kaya ve diğerleri (2024) tarafından Türkçeye uyarlanan Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Özellikle, YZ’nin ekonomik, teknolojik ve mesleki faydalarına yönelik pozitif yönleriyle bu teknolojilerin olası negatif yönlerine ilişkin verilerin toplandığı bu ölçek ile, halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’ye yönelik olumlu ve olumsuz tutumlarının hangi yönde daha belirgin biçimde gerçekleştiği belirlenmiştir. Ölçekteki, “Rutin işlemlerde insan yerine yapay zekâya sahip bir sistemle etkileşime geçmeyi tercih ederim” ve “Yapay zekâ, ülkem için yeni ekonomik fırsatlar sağlayabilir” gibi pozitif ifadeleri içeren maddelerle yapay zekâya duyulan ilgi ve güven ölçülürken, “Kuruluşlar, yapay zekâyı etik olmayan bir şekilde kullanıyor” ve “Yapay zekâ insanları kontrol altına alabilir” gibi negatif ifadeler içeren maddelerle ise katılımcıların endişe ve çekinceleri incelenmiştir.

Bu bağlamda, halk kütüphaneleri personelinin YZ teknolojilerine ilişkin tutumları, pozitif ve negatif ifadeler içeren maddelerle ölçülmüş ve bu tutumlara ilişkin elde edilen veriler araştırmanın bulguları kısmında detaylı biçimde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye’deki halk kütüphanesi personelinin YZ teknolojilerine karşı tutumlarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, kütüphane çalışanlarının YZ’ye yönelik tutumlarının belirlenmesi, bu teknolojilerin başarılı bir şekilde benimsenmesi ve uygulanması açısından bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda, kütüphane personelinin YZ farkındalığının ve becerilerinin geliştirilmesi için düzenlenecek eğitim programlarına da katkı sağlaması açısından da önemlidir. Farklı grupların (cinsiyet, mesleki deneyim, eğitim seviyesi, görev türü) YZ’ye yönelik tutumları arasındaki farklılıkların belirlenmesi, halk kütüphanelerinde YZ teknolojilerine yönelik kişiselleştirilmiş yaklaşımların geliştirilmesine olanak tanıyabilir. Bu bilgiler ışığında, personelin YZ farkındalığı ve bu teknolojileri kullanma becerilerinin artırılması için planlanan eğitim çalışmalarının daha etkili bir şekilde tasarlanması mümkün olabilir.

Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından halk kütüphanelerinde YZ kullanımı ile ilgili oluşturulacak stratejilere de katkı sağlayabilir. Elde edilen bulgular, yapılacak etkinlik ve çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırabilir ve politika yapıcılara YZ'nin halk kütüphanelerinde uygulanması konusunda yol gösterici olabilir.

Literatür Değerlendirmesi

Yapay Zekânın Tarihsel Gelişimi

YZ'nin doğuşu, 1950'lerde Alan Turing'in ünlü "Turing Testi" ile başlamıştır. Turing (2009), makinelerin düşünebilme kapasitesini sorgulayan çalışmalarıyla YZ'nin temellerini atmıştır. İnsan zekâsını taklit edebilen makinelerin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamıştır (Jha, 2023).

1960'lar ve 1970'lerde YZ alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle, Newell ve Simon'un (1972) "Mantıksal Teorem Çözücü" gibi programları, problem çözme ve karar verme süreçlerinde kullanılabilecek ilk algoritmaları geliştirmiştir (Cox vd., 2019). Bu dönem, aynı zamanda uzman sistemlerin geliştirilmesi önemli bir gelişmedir. Uzman sistemler, belirli bir alanda uzmanlık gerektiren problemleri çözmek amacıyla tasarlanmış programlardır. Bu sistemler, YZ'nin belirli alanlardaki karmaşık problemlerin çözümündeki potansiyelini göstermiştir (Zhang ve Lu, 2021).

1980'lerin sonları ve 1990'ların başları, YZ araştırmalarında bir duraklama dönemi olan "Yapay Zekâ Kışı" olarak bilinmektedir. Bu dönemde, YZ projelerine olan ilgi ve finansman azalmıştır (Toosi vd., 2021). Ancak, 1990'ların sonlarına doğru, özellikle büyük veri ve hesaplama gücündeki ilerlemeler sayesinde YZ yeniden canlanmıştır. Bu dönemde, derin öğrenme ve sinir ağları gibi teknikler yeniden popülerlik kazanmıştır (Hinton vd., 2006). Kaydedilen bu ilerlemeler, YZ'nin gerçek hayat uygulamalarına dönüşmeye başladığı bir dönemi temsil etmektedir. Problem çözme, karar verme ve belirli alanlardaki uzmanlık gerektiren konularda YZ'nin kullanımının temelleri bu dönemde atılmıştır (Lu, 2019).

2000'li yıllar, YZ'nin altın çağı olarak nitelendirilebilir. Büyük veri, bulut bilişim ve artırılmış hesaplama gücü, YZ algoritmalarının ve uygulamalarının hızla gelişmesine olanak tanımıştır (Liu vd., 2018; Wang vd., 2020). Özellikle, derin öğrenme yöntemleri, görüntü tanıma, doğal dil işleme ve özerk sistemler gibi alanlarda devrim niteliğinde gelişmeler ve teknolojik ürünler doğurmuştur (LeCun vd., 2015).

YZ'nin toplumsal etkileri, etik ve sosyal sorumluluk tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. YZ'nin iş gücü piyasası üzerindeki etkileri, veri gizliliği ve güvenlik konuları gibi meseleler, önemli araştırma alanları olarak öne çıkmaktadır (Bostrom, 2014; Brynjolfsson ve McAfee, 2014). Ayrıca, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi çeşitli sektörlerdeki potansiyel faydaları, bu teknolojilerin benimsenmesini hızlandırmaktadır. Gelecekte, YZ'nin daha da gelişerek insan yaşamının birçok alanında köklü değişikliklere yol açması beklenmektedir. Özellikle, Yapay Genel Zekânın (YGZ) geliştirilmesi (Alidoust, 2022), bilimsel araştırmaların odak noktalarından biri haline gelmiştir. YGZ, insan zekâsına eşdeğer veya onu aşan bir YZ seviyesini temsil etmektedir. Araştırmacılar, insana özgü genel zekâ becerilerini makinelere aktarabilmeyi hedeflemektedir. YGZ'nin geliştirilmesi, YZ'nin geleceği açısından kritik bir adım olarak görülmektedir (Russell ve Norvig, 2021).

YZ’nin tarihsel gelişimi, bilgisayar bilimlerinin en dinamik ve yenilikçi alanlarından biri olarak dikkat çekmektedir. İlk günlerinden itibaren sürekli evrim geçiren YZ teknolojileri, günümüzde derin öğrenme, büyük veri analizleri ve YGZ gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu gelişmeler, YZ’nin toplumsal ve ekonomik etkilerini daha da artırarak, gelecekteki araştırmalar ve uygulamalar için geniş bir potansiyel sunmaktadır.

Yapay Zekânın Gücü

YZ, bilgisayar sistemlerinin insan zekâsının gerektirdiği işlevleri yerine getirme yeteneğine sahip olduğu teknolojilerin ve yöntemlerin bütünüdür. Bu işlevler arasında öğrenme, akıl yürütme, problem çözme, algılama ve dil anlama gibi bir çok insana özgü yetenekler yer almaktadır. YZ’nin düşünsel temelleri, Alan Turing’in 1950’lerde makinelerin düşünme yeteneğini sorgulayan çalışmalarına dayanmaktadır (Turing, 2009). Bu kavramsal çerçeve üzerine, 1956 yılında Dartmouth Konferansı’nda John McCarthy’nin “yapay zeka” terimini ortaya atmasıyla YZ bir araştırma alanı olarak resmiyet kazanmış ve zamanla daha karmaşık ve yetenekli sistemlerin geliştirilmesiyle sürekli evrim geçirmiştir (Mughal vd., 2021).

Birçok rapor ve strateji belgesi, YZ’nin tanımını ele almış ve farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Örneğin, İngiltere’de YZ ile ilgili önemli çalışmalar yürüten Yapay Zekâ Seçkinler Komitesi (2018), YZ’yi insan zekâsını taklit eden ve görsel algı, konuşma tanıma, dil çevirisi gibi görevleri yerine getiren teknolojiler olarak tanımlarken; Birleşik Krallık Hükümeti (2021) ise YZ’nin insan zekâsını taklit etme özelliğinin yanı sıra öğrenme yeteneğine de vurgu yapmaktadır. YZ sistemlerinin verilerden öğrenerek kendilerini geliştirme ve optimize etme kapasitesine dikkat çekilmektedir. Benzer şekilde, ABD Yapay Zekâ Ulusal Güvenlik Komisyonu (2021), YZ’yi “insan zekâsı gerektiren problemleri çözme ve görevleri yerine getirme kabiliyetine sahip bilgisayar sistemleri” olarak nitelendirmektedir.

Avrupa Komisyonu (2020), YZ’yi “veri, algoritmalar ve bilgi işlem gücünü birleştiren teknolojiler koleksiyonu” ifadeleriyle daha teknik biçimde tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (2022) ise YZ’yi “belirli bir dizi insan tanımlı hedef için tahminler, öneriler veya gerçek veya sanal ortamları etkileyen kararlar verebilen makine tabanlı bir sistem” olarak tanımlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Dijital Dönüşüm Ofisinin (t.y.) araştırma raporunda ise YZ, “insan beyninin çalışma biçiminin yazılım ve algoritma teknikleri kullanılarak makineye aktarılması” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar, YZ’nin insan zekâsını taklit etmekten öte, insan beyninin işleyişini makineye aktarmayı hedeflediğini vurgulamaktadır.

Bu tanımların ortak noktası, YZ’nin insanlar tarafından gerçekleştirilen görevleri yerine getirebilme yeteneğine vurgu yapmasıdır. Ancak, bu tanımların dışında Birleşik Krallık Araştırma ve İnovasyon Ajansının (2021) tanımı, YZ’nin sadece insan görevlerini taklit etmekle kalmayıp insanların yapamadığı şeyleri de başarabilme veya insanlardan farklı bir biçimde hareket edebilme potansiyelini de vurgulamaktadır.

Bu noktayı göz ardı etmemek önemlidir. Çünkü YZ'nin gelişimi, sadece mevcut insan yeteneklerini taklit etmekle sınırlı kalmayarak gelecekte, insanların hayal bile edemeyeceği yeni yetenekler ve farklı hareket biçimleri ortaya çıkabilir. Bu nedenle YZ'nin potansiyeli, insanı aşan ve yepyeni bir alan yaratma kapasitesine de işaret etmektedir.

YZ teknolojileri, birçok alanda önemli gelişmelere ve dönüşümlere yol açmaktadır. Örneğin, sağlık alanında derin öğrenme algoritmalarının tıbbi görüntüleme tekniklerinde kullanılması, hastalıkların erken teşhisine ve doğru tedavi yöntemlerinin belirlenmesine katkı sağlamaktadır (Arora vd., 2024). Eğitim alanında öğrencilere kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunarak akademik başarılarını artırmakta ve eğitim süreçlerini daha etkili hale getirmektedir (Alqahtani vd., 2023). Ulaşım sektöründe otonom araçlar ve akıllı trafik yönetim sistemlerinin geliştirilmesine katkı sunarak trafik kazalarının azaltılması, yakıt verimliliğinin artırılması ve trafik akışının optimize edilmesi hedeflenmektedir (Litman, 2020). Finans alanında ise, risk analizi, algoritmik ticaret ve sahtekarlık tespiti gibi alanlarda yenilikler getirerek finansal işlemlerin güvenliğini artırmak ve müşteri deneyimini iyileştirmek için kullanılmaktadır (Davenport vd., 2020).

Diğer taraftan, YZ teknolojilerinin iş gücü üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır. YZ araçları, bir taraftan iş süreçlerini otomatikleştirerek verimliliği artırırken, diğer taraftan bazı mesleklerin ortadan kalkması endişesini de beraberinde getirmektedir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014). Ayrıca YZ'nin hızlı gelişimi, veri gizliliği, önyargı ve ayrımcılık, işsizlik ve karar verme süreçlerinde şeffaflık eksikliği gibi etik ve sosyal sorunları da gündeme getirmektedir (Caton ve Haas, 2024; Oneto ve Chiappa, 2020). Bu nedenle YZ sistemlerinin adil, hesap verebilir ve şeffaf olması, toplumsal güvenin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Gelecekte YZ'nin büyük veri, bulut bilişim ve daha gelişmiş algoritmaların entegrasyonu ile şekilleneceği ve toplumsal ve ekonomik dönüşümlere yol açacağı da öngörülmektedir (Frey ve Osborne, 2017). Bu bağlamda, YZ'nin potansiyel faydalarından yararlanmak için, yasal düzenlemelerin ve politikaların da teknolojinin hızlı değişimine uygun biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Yasal çerçevenin, yeni teknolojik gelişmelere paralel olarak güncellenmesi önemlidir.

Yapay Zekâ ve Kütüphaneler

Kütüphaneler, bilgi kaynaklarının yönetimi ve erişimini sağlamak için YZ teknolojilerinden giderek daha fazla yararlanmaktadır. YZ teknolojileri, kütüphane hizmetlerinin verimliliğini artırmak ve kullanıcı deneyimini iyileştirmek amacıyla çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Bu teknolojiler, kütüphanecilik alanında gittikçe daha fazla rol oynamakta ve kütüphanecilerin görevlerini ve çalışma şekillerini dönüştürmektedir (Oyelude, 2021). Bu nedenle, YZ'nin kütüphanecilik mesleği üzerindeki etkilerini ve kütüphanecilerin bu teknolojilere yönelik tutumlarını anlamak önem kazanmaktadır.

YZ destekli sistemler, kütüphane hizmetlerini iyileştirme potansiyeline sahiptir. Örneğin, akıllı asistanlar ve sohbet robotları, kullanıcı sorularına hızlı yanıtlar vererek kütüphane hizmetlerine ilişkin kullanıcı taleplerini hızlandırarak personelinin iş yükünü azaltmaktadır (Barsha ve Munshi, 2024).

YZ tabanlı öneri sistemleri, kullanıcı memnuniyetini artırırken YZ destekli kataloglama ve sınıflandırma sistemleri ise personelin iş yükünü azaltmakta ve daha doğru ve tutarlı üstveri oluşturulması sağlanmaktadır (Arora vd., 2020; Huang, 2022).

Kütüphanelerde YZ araçlarının kullanımı, kütüphane hizmetlerine sağladığı pozitif katkıların yanı sıra teknolojik altyapı eksikliği, personel beceri eksikliği ve ekonomik sınırlamalar gibi nedenlerle zorlukları da beraberinde getirmektedir (Echedom ve Okuonghae, 2021; Owolabi vd., 2022). Ayrıca, önyargı, mahremiyet ihlalleri ve yanlış yorumlamalar gibi etik ve güvenlik sorunlarının da artmasına neden olmaktadır (Vasishta vd., 2024).

Kütüphane personelinin YZ teknolojilerine yönelik tutumları, bu teknolojilerin kütüphane hizmetlerinde benimsenmesi ve düzenlenmesi süreçlerini etkileyebilecektir. Kütüphane kullanıcılarının YZ teknolojilerinin güvenilirliği, güvenliği ve mahremiyeti konusundaki endişelerinin giderilmesi, bu teknolojilerin kütüphanelerde benimsenmesini kolaylaştıracaktır(Hamad vd., 2023).

Subaveerapandiyan ve diğerleri (2023) çalışmalarında kütüphanecilerin YZ’ye yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını, ancak bu teknolojilerin kütüphanecilerin rollerini ikame etmesi ve kütüphanelerde benimsenmesindeki engeller konusunda endişeleri olduğunu ortaya koymuştur. Abayomi ve diğerleri (2021) de benzer şekilde, iş kaybı endişesinin akademik kütüphaneciler arasında YZ teknolojilerinin benimsenmesindeki en büyük engel olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmalar, kütüphane çalışanlarının YZ’ye yönelik olumlu tutumlarının yanı sıra, rollerinin değişmesi ve iş kaybı gibi endişelere de sahip olabileceklerini göstermektedir.

Yoon ve diğerleri (2022), kütüphanecilerin YZ teknolojilerine yönelik olumlu algılarının, mevcut kullanım ve farkındalık eğilimlerine bağlı olabileceğini ve bu teknolojilerin kullanıldıkça daha yararlı bulunabileceğini öne sürmektedir. Öte yandan, Neumann ve diğerleri (2024) ise YZ’nin kamu sektöründe uygulanmasının diğer bilgi teknolojileri yenilikleri kadar kolay olmadığını vurgulamaktadır. YZ teknolojilerine yönelik kütüphane çalışanlarının bu tutumlarının temel sebepleri arasında, bu teknolojilerin kütüphanelerde ne ölçüde uygulandığı ve ne kadar faydalı görüldüğüyle ilişkili olabileceğini göstermektedir.

Mishra (2023) ve Yoon ve diğerleri (2022) çalışmalarında, kütüphanecilerin YZ teknolojilerine yönelik endişelerini ele almaktadır. Bu çalışmalar, etik ve güvenlik sorunları, kişisel verilerin gizliliği ve yanlış yorumlama riskleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca, YZ’nin kütüphanecilerin rollerini nasıl değiştireceğini ve potansiyel iş kaybını da incelemektedir. Örneğin, kataloglama, sınıflandırma ve temel referans hizmetleri gibi geleneksel görevlerin otomatikleştirilmesi, bazı kütüphanecilerin iş rollerini kaybetmelerine neden olabilir. Bununla birlikte, YZ’nin yaygınlaşması, kütüphanecilerin veri analizi, dijital içerik yönetimi ve YZ sistemlerinin denetimi gibi yeni alanlarda uzmanlaşmalarını gerektirebilir. Bu değişimler, kütüphanecilerin mesleki kimliklerini ve iş tanımlarını önemli ölçüde etkileyebilir. Çalışmalar, bu dönüşümün getirdiği zorluklara karşı dikkatli olunması ve kütüphanecilerin yeni becerileri edinmeleri için desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Saeidnia (2023) ve Sivri (2023) ise, YZ sistemlerindeki önyargı ve ayrımcılık gibi etik sorunların yanı sıra, bu teknolojilerin kütüphane hizmetlerini iyileştirme potansiyelini de ele almaktadır. Kütüphane çalışanlarının, YZ'nin olası faydalarını ve etik kaygılarını birlikte değerlendirmeleri gerektiğini, YZ teknolojilerine yönelik beklentilerini ve kaygılarını sorgulamaları gerektiği belirtilmektedir.

Kütüphanecilerin YZ teknolojilerine yönelik tutumlarının bu teknolojilere yönelik bilgi düzeyleri, deneyimleri ve kaygılarıyla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalarda (Kaya vd., 2024; Kavak, 2023; Uçak, 1995), kütüphane çalışanlarının eğitim ve farkındalık düzeylerinin, YZ teknolojilerine yönelik tutumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmektedir. Hervieux ve Wheatley (2021) ile Cox ve Mazumdar (2022) ise bu konuya özellikle değinerek, kütüphanecilerin YZ konusunda daha fazla eğitime ihtiyaç duyduklarını ve bu teknolojilerin kütüphanelerde farklı alanlarda (ofis süreçleri, hizmetler, veri yönetimi vb.) kullanılabilirliğini vurgulamaktadır. Bu çalışmalar, kütüphane çalışanlarında YZ okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesinin ve bu teknolojilerin kütüphanelerde farklı kullanım alanlarının belirlenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Teknolojik gelişmelerin kütüphanecilik mesleğini derinden etkilediğini ve kütüphanecilerin bu değişime ayak uydurması gerektiğini vurgulayan çalışmalarda (Yıldız ve Yıldırım, 2018) ise, kütüphanecilerin teknolojik dönüşüme ayak uydurması ve YZ gibi yeni teknolojilere uyum sağlamasının önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kütüphanecilerin sürekli eğitim ve mesleki gelişim programlarına katılmaları sağlanarak YZ ve diğer teknolojilerin etkili bir şekilde kullanılmasının sağlatılması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylelikle, kütüphanecilere teknik beceriler kazandırılarak bu teknolojilerin sağladığı avantajlardan nasıl yararlanılacağı bilinci kazandırılmaktadır.

Türkiye’de Yapay Zekânın Kütüphanelere Entegrasyonu

YZ teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, kütüphanecilik alanında da önemli dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Türkiye’de YZ'nin kütüphanelere entegrasyonu konusunda son yıllarda artan bir ilgi ve çalışma gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, literatürdeki bu konuya ilişkin çalışmaları değerlendiren Çakmak ve Eroğlu (2023), kütüphanelerde yapay zekâ, makine öğrenimi ve derin öğrenme yaklaşımlarına yönelik uluslararası yayınları incelemişlerdir. Bu çalışma, bilgi merkezlerinde YZ uygulamalarının hangi süreçlerde yapılandırıldığını orataya koyması ve Türkiye’deki bilgi merkezleri için potansiyel uygulamalara ışık tutması bakımından YZ’yi bir bütün olarak ele almıştır.

Öztürk ve Özel (2021, s. 380), Ankara’daki üniversite kütüphanecilerinin YZ konusundaki tutum ve yeterliliklerini inceleyen çalışmalarında önemli bulgular ortaya koymaktadırlar. Kütüphanecilerin YZ uygulamaları, kullanım alanları ve mesleki faydaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve konuya ilgisiz kaldıklarını belirtilmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların YZ'nin uzun vadede kütüphanelerde yaygın olarak kullanılacağını ve özellikle rutin ve zaman alıcı görevlerde faydalı olacağını düşündükleri ifade edilmektedir.

Ancak, kütüphanecilerin insan faktörünün her zaman gerekli olacağına inandıkları da vurgulanmaktadır. Bu bulgular, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde yapay zekâ entegrasyonunun mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyelini anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

Çakmak ve Eroğlu (2024, s.12-13), Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde yapay zekâ uygulamalarının mevcut durumunu ve kütüphane yöneticilerinin bu konudaki perspektiflerini incelemiştir. Çalışmada, kütüphane yöneticilerinin yapay zekâ kullanımını genel olarak olumlu değerlendirdikleri, ancak elektronik kaynakların yeterliliğinin istenilen düzeyin altında olduğu belirtilmiştir. Yapay zekânın en yoğun kullanıldığı alanların bilgiye erişim ve dolaşım süreçleri olduğu, kataloglama, sınıflama, ileri veri uygulamaları ve referans hizmetleri gibi alanlarda ise yapay zekâ kullanımına yönelik beklentilerin yüksek olduğu vurgulanmıştır. Bu bulgular, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde yapay zekâ uygulamalarının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi yönündeki beklentileri ortaya koymaktadır.

Öztürk'ün (2020, s.110-114) tez çalışmasında, kütüphanecilerin çoğunluğunun YZ'nin referans hizmetleri, engelli hizmetleri, tanıtım ve oryantasyon gibi alanlarda verimli bir şekilde kullanılabileceği ortaya konulmaktadır. Ayrıca, kütüphanecilik alanının veri gizliliği, güvenliği ve bilgi tabanlı yapısı nedeniyle YZ'nin bu konularda destek sağlayabilecek bir yapıya sahip olduğunu vurgulanmaktadır. Selçuk (2019, s. 95-96) tarafından yapılan tez çalışmasında ise, bilgi merkezi/kütüphane yöneticilerinin yapay zekâ uygulamalarının gelecekte kütüphane hizmetlerine yansıtacağı görüşü belirtilmektedir. Çalışmada, YZ teknolojilerine entegre akıllı raf, duyuru ekranları, karşılama robotları, ödünç/iade cihazları gibi uygulamaların yaygınlaşacağına beklendiği belirtilmektedir.

Kılıç vd. (2019, s. 317-322) çalışmalarında, YZ teknolojilerinin arşiv yönetiminde kullanımına dair önemli bir örnek sunmaktadır. Ankara Dijital Kent Arşivi (ADKA) özelinde YZ uygulamalarının kullanımı incelenmektedir. Çalışmada, yüz tanıma, nesne tanıma, otomatik haritalandırma, doküman sınıflama ve doğal dil işleme gibi yapay zekâ tekniklerinin arşiv materyallerine erişimi kolaylaştırmak için kullanıldığına ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Bu tekniklerin uygulanmasıyla, özellikle görsel materyallerin işlenmesi ve erişilebilirliği konusunda önemli ilerlemeler kaydedildiği belirtilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma ile, yapay zekâ teknolojilerinin kütüphanelerin arşiv yönetiminde ve özellikle dijital kent arşivlerinde kullanımının potansiyeli vurgulanarak, YZ uygulamalarının arşiv materyallerinin sınıflandırılması, tanımlanması ve erişilebilirliğinin artırılmasında önemli rol oynayabileceği ortaya konmaktadır.

Yıldız ve Yıldırım (2018, s. 30-31), YZ ve robotik sistemlerin kütüphanecilik mesleğine etkilerini incelemektedir. Çalışmada, geleceğin kütüphanecilerinin bilgisayar, iletişim, internet ve YZ konularında yetkin olması gerektiği üzerinde çıkarımlarda bulunmaktadır. Ay (2019, s. 24), akıllı bina teknolojisinin kütüphanelerde uygulanmasının önemine değinmiş ve merkezi otomasyon sistemlerinin yerini YZ teknolojilerine bırakacağını öne sürmektedir. Sivri (2023, s. 181-182), yapay zekânın kütüphanelerde potansiyel uygulamalarını incelemiş ve acil durum yönetimi, giriş kontrolleri ve kullanıcı davranış analizleri gibi alanlarda kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Özgür (2018, s. 28), yapay zekânın kütüphane sınıflama sistemlerinde kullanılabilceğini ve materyallerin sınıflama numaralarının otomatik olarak oluşturulabileceğini belirtmektedir. Üstüner (2009, s. 34) ise, elektronik danışma hizmetlerinde YZ'nin kullanılabilceğini ve kullanıcıların sorularına otomatik cevaplar verilebileceğini aktarmaktadır.

Türkiye'de YZ'nin halk kütüphanelerine entegrasyonu konusunda son dönemde önemli adımlar atılmaktadır. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğünün "Dijital Geleceğin Anahtarı Yapay Zekâ Temelli Kütüphaneler" (2024) yayınında, bu konudaki gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önümüzdeki dönem kütüphane hizmetleri politikasını yapay zekâ, bulut bilişim, makine öğrenimi, nesnelerin interneti ve robotik otomasyon teknolojilerinden yararlanma esası üzerine şekillendirdiği belirtilmiştir. 2024 yılında YZ temelli 100 akıllı kütüphanenin vatandaşların hizmetine sunulmasının hedeflendiği ifade edilmiştir. Bu yayında "Akıllı Kitap Platformu" projesinin hayata geçirildiği bildirilmiştir. Bu platformun, kullanıcıların sanal gerçeklik gözlüğü, cep telefonu, tablet ve bilgisayar gibi cihazlar aracılığıyla e-kiaplara ve sesli kiaplara erişmelerini sağladığı açıklanmıştır. Platformun, Akıllı Kitap Metaverse, Metaverse Resim Galerisi, Metaverse Kültür Merkezi, Yazara Sor ve Akıllı Kitaplar olmak üzere beş bölümden oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca, "E-Kitabım" projesi ile e-yayıncılık faaliyetlerini desteklemenin ve kitap okuma oranına olumlu katkı sunmanın amaçlandığı ifade edilmiştir. "Kitap+" mobil uygulaması ile de işitme engelli bireylerin eğitim ve okuma kültürü alanında gelişmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır.

Kalyoncuoğlu (2024)'nin Berlin Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şahin Albayrak ile yaptığı röportajda, "Dünya Bilgisinin Merkezi: Geleceğin Avrupa Kütüphanesi" projesinden bahsedilmiştir. Albayrak'ın, bu projenin kütüphaneleri YZ ile buluşturacağını ve bilgilerin özetlenerek okuyucuya sunulmasını sağlayacağını belirttiği aktarılmıştır. Ayrıca, Albayrak'ın YZ ile basılı eserlerin zamanla dijitalleşeceğini ve kütüphane raflarında fiziksel kitapların azalabileceğini öngördüğü ifade edilmiştir.

Derlenen bu bilgiler, Türkiye'de YZ'nin halk kütüphanelerine entegrasyonu konusunda önemli adımların atıldığını göstermektedir. Ancak, bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için kütüphanecilerin YZ konusundaki bilgi ve becerilerinin artırılması, gerekli altyapının sağlanması ve kullanıcıların bu yeni teknolojilere adapte edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Gelecekte, YZ destekli kütüphane hizmetlerinin yaygınlaşması ve kullanıcı deneyimini önemli ölçüde geliştirmesi beklenmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli benimsenmiştir. Tarama modeli, araştırmacıya ilgili mevcut durumu mümkün olduğunca aynen gözlemleyebilme imkanı tanımaktadır. Araştırmacı, ilgilendiği olgu, birey veya nesneyi kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışmaktadır (Karasar, 2023). Bu araştırmada da halk kütüphanesi personelinin YZ'ye yönelik tutumları betimlenmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet gösteren 1295 halk kütüphanesinde görev yapan toplam 5037 personel oluşturmaktadır. Evreni oluşturan personel sayısı bilgisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğündeki yetkili kişiler ile yapılan görüşme neticesinde elde edilmiştir (Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2024). Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından, bu çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfi örnekleme yöntemi, araştırmacının belirli bir sistematik yöntem kullanmadan, evrenden rastgele birimleri seçmesine dayanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018).

Örneklem büyüklüğünü, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) önerdiği tabloya göre belirlenmiştir. Bu tabloya göre, 5.000 birimlik evren için %95 güven aralığında minimum örneklem büyüklüğü 357 olarak önerilmektedir. Bu çalışmada, minimum sayının üzerine çıkılarak 608 halk kütüphanesi çalışanından veri toplanmıştır. Bu sayısı, evrenin yaklaşık %12’sini temsil etmektedir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak Schepman ve Rodway (2020; 2023) tarafından geliştirilen ve Kaya ve arkadaşları (2024) tarafından Türkçeye uyarlanan “Genel Yapay Zekâ Tutum Ölçeği” (General Attitudes towards Artificial Intelligence Scale- GAAIS) kullanılmıştır. Bu veri toplama aracı, 12’si olumlu ve 8’i olumsuz YZ tutumlarını ölçen toplam 20 maddeden oluşan iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçek 5’li likert olarak “Kesinlikle Katılmıyorum” (1), “Kısmen Katılmıyorum” (2), “Nötr/Orta Derecede Katılıyorum” (3), “Kısmen Katılıyorum” (4) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (5) puanlandı. Genel Yapay Zekâ Tutum Ölçeği’ndeki 1’den 5’e kadar olan bu derecelendirme, katılım seviyesini gösteren bir süreklilik içermektedir. Bu ölçekte, 1 ve 5 arasındaki değerler katılımın artan derecelerini göstermektedir. Özellikle 3 olarak işaretlenen “Nötr” seçeneği, orta derecede katılımı ifade etmektedir. Bu seçenek, kararsızlığı değil, katılımın tam ortasını, yani eşit derecede katılma ve katılmama durumunu göstermektedir.

Verilerin kalitesini güvence altına almak için ölçek maddeleri arasına “Lütfen bu maddede ‘Kesinlikle katılıyorum’ seçeneğini işaretleyiniz” şeklinde kontrol maddesi eklenmiştir. Bu kontrol maddeleri, katılımcıların maddeleri dikkatlice okuyup okumadığını test etmek ve rastgele ya da özensiz cevapları saptamak amacıyla kullanılmıştır. Böylece, ölçeğe dikkatsizce katılım sağlayanların verileri geçersiz sayılarak analiz edilen verilerin kalitesi artırılmıştır.

Veri toplama aracının etik uygunluğuna ait izin 18.02.2024 tarihinde alınmış, halk kütüphanelerinde uygulanması için ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğünden 05.04.2024 tarihinde gerekli izin alınmıştır. Veri toplama sürecinde, katılımcılara ulaşmak ve geniş bir örneklem elde etmek için çeşitli yöntemler kullanılmıştır.

Öncelikle, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğünden alınan resmi izin yazısı ve etik kurul kararı doğrultusunda, web tabanlı sistem üzerinden hazırlanan veri toplama aracının katılım linki, Genel Müdürlüğe bağlı 1295 halk kütüphanesinin kurumsal e-posta adreslerine gönderilmiştir. Katılımı artırmak amacıyla, kütüphane yöneticilerine ayrı bir e-posta gönderilerek personellerinin ankete katılımını teşvik etmeleri yönünde ricada bulunulmuştur. Veri toplama döneminde, çalışanların kurumsal e-postalarına belirli periyotlarla toplam dört kez hatırlatma e-postası gönderilmiştir.

Bununla birlikte, araştırmacı(lar), mesleki ağlarını kullanarak daha geniş bir katılım sağlamaya çalışmışlardır. Bu kapsamda, yakın ilişki içerisinde oldukları kütüphane çalışanları ve onların iletişim ağındaki diğer kütüphane çalışanlarına telefon, kişisel e-posta ve sosyal medya gibi iletişim kanalları aracılığıyla ulaşılmıştır. Ayrıca, sosyal medya platformları (WhatsApp, LinkedIn, Facebook, X gibi) üzerinden halk kütüphanesi çalışanlarına yönelik gruplar ve sayfalar aracılığıyla anket duyurusu yapılmış, böylece daha geniş bir kitleye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çok yönlü veri toplama yaklaşımla, Türkiye'nin tüm il ve ilçelerindeki halk kütüphanelerinde çalışan personele erişim sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamlı veri toplama stratejisi, evreni oluşturan 5037 kişilik personel grubundan mümkün olan en yüksek katılımı sağlamayı hedeflemiştir. Sonuç olarak, bu çok yönlü ve ısrarcı yaklaşım sayesinde, istatistiksel olarak anlamlı ve evreni temsil eden bir örneklem büyüklüğüne ulaşılmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada verilerin analizi için SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) ve AMOS (Analysis of Moment Structures) programları kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiş, güvenilirlik analizi için ise Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Pozitif ve negatif boyuttaki maddelerin seçenekleri için tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Hipotezlerin testi için, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), korelasyon ve bağımsız örneklem t-testi gibi istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

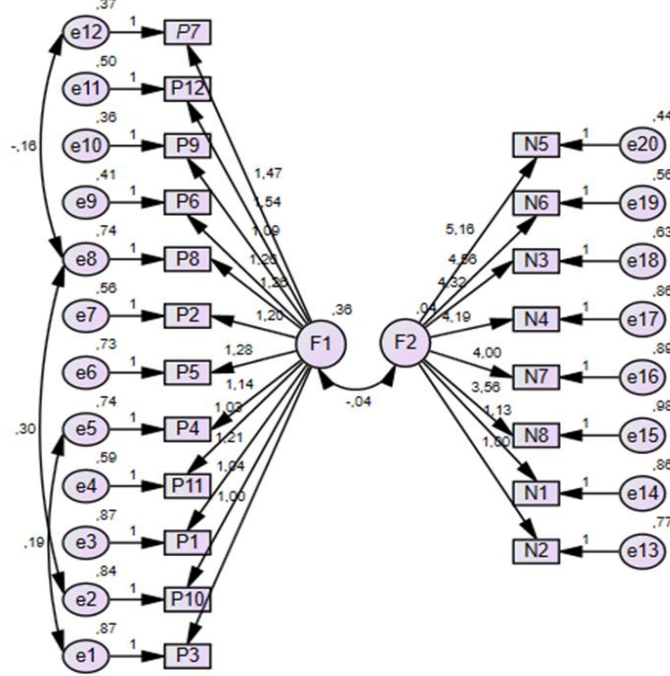
Ölçekteki verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin yapılan normallik testleri sonucunda, pozitif boyut için çarpıklık (skewness) değeri -0.952 ve basıklık (kurtosis) değeri 0.930; negatif boyut için çarpıklık değeri 0.014 ve basıklık değeri -0.332 olarak elde edilmiştir. Bu değerler, Tabachnick ve Fidell (2013)'in belirttiği -1.5 ile +1.5 aralığında ve George ve Mallery (2010)'nin mükemmel olarak tanımladığı ± 1.0 aralığında yer almaktadır. Ayrıca, tüm çarpıklık değerleri Hair ve diğerlerinin (2013) önerdiği -1 ile +1 aralığındadır. Ek olarak, verilerin Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına göre, pozitif boyut için p değeri 0.078 ve negatif boyut için p değeri 0.092 olarak bulunmuştur. Her iki boyutta da p değerleri 0.05'in üzerinde olduğundan, verilerin normal dağılım gösterdiği istatistiksel olarak doğrulanmıştır. Dolayısıyla, elde edilen bu bulgulara göre, çalışmada kullanılan verilerin parametrik testler yapmaya uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenirliği

Ölçeğin yapısal geçerliliğini değerlendirmek için gerçekleştirilen Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları, modelin veri setiyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Şekil 1

Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi (AMOS Diyagramı)

Ki-Kare olabilirlik oranı (χ^2)	3027,911 ($p=0,00$)
Ki-Kare olabilirlik oranı / Serbestlik Derecesi (χ^2/df)	2,056
Tahmini Kök Hata Karaler Ortalaması (RMSEA)	0,068
Kök Artık Kareler Ortalaması (RMR)	0,071
Ölçeklendirilmiş Uyum İndeksi (NFI)	0,888
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)	0,915
Uyum İyiliği İndeksi (GFI)	0,906
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)	0,881

Şekil 1’de de görüldüğü üzere, ölçeğin faktör yük değerlerinin pozitif maddeler (F1) için 0,37 ile 0,87, negatif maddeler (F2) için ise 0,44 ile 0,98 düzey aralığında ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ki-Kare/Serbestlik Derecesi (χ^2/df) değeri 2,056 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, Kelloway’in (1998) belirttiği kabul edilebilir değer olan 3’ün altında olma kriterini karşılayarak mükemmel uyuma oldukça yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) değerimiz 0,915 olarak hesaplanmıştır. Baumgartner ve Homburg (1996) ile Marsh ve diğerlerinin (2006) çalışmalarında belirtildiği gibi, bu değer iyi bir uyuma işaret etmektedir. Ölçeklendirilmiş Uyum İndeksi (NFI) 0,888 olarak bulunmuş olup, kabul edilebilir düzeye oldukça yakındır. Bentler (1990), model uyumunu değerlendirmede RMSEA ve RMR indekslerinin önemini vurgulamıştır. Çalışmamızda Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) 0,068 ve Standardize Edilmiş Kök Artık Ortalaması (RMR) 0,071 olarak tespit edilmiştir. Browne ve Cudeck (1992), RMSEA değerinin 0,08’e kadar kabul edilebilir olduğunu belirtmişlerdir.

Bu bağlamda, elde edilen bu değerler kabul edilebilir düzeydedir. Uyum İyiliği İndeksi (GFI) değerimiz 0,906 olarak hesaplanmıştır. Baumgartner ve Homburg'un (1996) belirttiği gibi, GFI'nin 0,90'ı aşması iyi bir model uyumuna işaret etmektedir. Benzer şekilde, Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI) 0,881 olarak bulunmuştur. Schermelleh-Engel ve diğerleri (2003), AGFI değerinin 0,80'in üzerinde olmasının kabul edilebilir bir uyum gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, ölçeğin yapısal olarak bu örnekleme uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 1

Ölçeğin Cronbach's Alpha Güvenirlik Değerleri

Alt Boyutlar	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Faktör 1 (F1): Pozitif ifadeler	0,910	12
Faktör 2 (F2): Negatif ifadeler	0,828	8

Ayrıca, ölçeğin güvenirliliğini tespit etmek amacıyla Cronbach's Alpha güvenirlilik analiz yapılmış ve ölçeğin güvenirliliği pozitif maddeler (F1) için $\alpha=0,91$, negatif maddeler (F2) için $\alpha=0,83$ bulunmuştur (Tablo 1). Ölçeğin güvenirliliğini artırmak için herhangi bir maddenin çıkarılmasının gerekli olup olmadığını belirlemek açısından madde silinmesi durumunda elde edilebilecek maksimum Cronbach's alfa değerleri de incelenmiştir. Pozitif maddeler (F1) boyutunda yapılan analizler, mevcut güvenirlilik katsayısının ($\alpha=0,91$) oldukça yüksek olduğunu ve herhangi bir maddenin çıkarılmasının bu boyuttaki güvenirliliği artırmaya yönelik bir etki göstermediğini ortaya koymuştur. Negatif maddeler (F2) boyutunda ise, bazı küçük iyileştirmelerin mümkün olabileceğini göstermiştir. Özellikle, N1 maddesi (Kuruluşlar, yapay zekâyı etik olmayan bir şekilde kullanıyor) çıkarıldığında güvenirlilik katsayısının 0,843'e yükselebileceği, benzer şekilde N2 maddesi (Yapay zekâlı sistemlerin birçok hata yaptığını düşünüyorum) çıkarıldığında ise 0,844'e çıkabileceği tespit edilmiştir. Söz konusu maddelerin çıkarılması durumunda ölçeğin genel güvenirliliğine katkısının düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ölçekten madde çıkarma işlemi yapılmayarak Kaya ve diğerlerinin (2024) Türkçeye uyarladığı ölçek orijinal haliyle kullanılmıştır.

Geçerlilik ve güvenirlilik ile ilgili yapılan tüm analiz sonuçları, YZ'ye yönelik genel tutum ölçeğinin bu çalışma kapsamında uygulanan örneklemede güvenilir ve geçerli bir şekilde kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, yalnızca Türkiye'deki halk kütüphanesi çalışanlarını kapsamakta olup, bulgular diğer bilgi merkezi türlerine genellenemez. Veri toplama süreci sadece nicel yöntemlerle gerçekleştirildiğinden, katılımcıların YZ tutumlarının nedenleri ve derinlemesine düşünceleri araştırılmamıştır.

Kullanılan tesadüfi örnekleme yöntemi, evreni tam olarak temsil etmeme riski taşımaktadır. Ayrıca, YZ konusuna daha ilgili kişilerin ankete katılma olasılığının yüksek olması, sonuçlarda olası bir yanlılığa yol açabilir.

Bu durum, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini sınırlandırabilir. Araştırma tasarımının sayıtlarından biri de katılımcıların ölçek maddelerine samimi ve dürüst yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

Ancak, sosyal arzu etkisi nedeniyle gerçek tutumların tam olarak yansıtılmamış olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sınırlılıklar ve varsayımlar, araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde önemlidir.

Hipotezler

Araştırma sorularına bağlı olarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

- Hipotez 1: Halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumları ile YZ’nin negatif yönlerine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Hipotez 2: Katılımcıların mesleki çalışma yılına göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı farklılıklar oluşması beklenmektedir.
- Hipotez 3: Katılımcıların cinsiyetine göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşmayacağı beklenmektedir.
- Hipotez 4: Katılımcıların görev türüne göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı farklılıklar oluşması beklenmektedir.
- Hipotez 5: Katılımcıların eğitim seviyesine göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı farklılıklar oluşması beklenmektedir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma ölçeğine toplamda 701 katılım sağlanmıştır. Ancak, ölçek maddeleri arasında yer alan kontrol maddesinde istenen cevabı işaretlemeyen 93 katılımcının verilerinin dikkatsiz bir biçimde cevaplanmış olabileceği düşüncesiyle ve verilerin kalitesini düşürmemesi adına analize dahil edilmemiştir. Sonuç olarak, geriye kalan 608 katılımcının verileri çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Bu 608 katılımcıya ait demografik özellikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Katılımcıların Demografik Özellikleri

<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Cinsiyet			Eğitim Seviyesi		
Kadın	323	53,10	İlkokul/Lise	41	6,70
Erkek	285	46,90	Önlisans	24	3,90
Mesleki Çalışma Süresi			Lisans	503	82,70
0-5 yıl	308	50,70	Lisansüstü	40	6,60
6-10 yıl	73	12,00	Görev Türü		
11-15 yıl	56	9,20	Yönetici*	136	22,40
16-20 yıl	69	11,30	Kütüphaneci**	388	63,80
21 yıldan fazla	102	16,80	Yardımcı Personel***	84	13,80
Toplam	608	100,00	Toplam	608	100,00

Not. *Yönetici: Müdür, müdür yardımcısı, şef gibi yönetici sınıfı personelini içermektedir. **Kütüphaneci: Temel kütüphane hizmetlerini yürüten uzman personeldir. ***Yardımcı Personel: Bilgisayar işletmeni, veri kontrol işletmeni, genel iç hizmetler personeli gibi destekleyici pozisyonları kapsamaktadır.

Katılımcıların çoğunluğunu kadınlar (%53,1, $n=323$) oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi açısından katılımcıların büyük bir kısmı (%82,7, $n=503$) lisans mezunudur. Mesleki deneyim süresi bakımından ise, katılımcıların yarısından fazlası (%50,7, $n=308$) 0-5 yıl arasında deneyime sahiptir. Görev dağılımına göre, katılımcıların çoğunluğunu kütüphaneciler (%63,8, $n=388$) oluşturmakta, bunu sırasıyla yöneticiler (%22,4, $n=136$) ve yardımcı personel (%13,8, $n=84$) izlemektedir.

Katılımcıların YZ'nin Pozitif Yönlerine İlişkin Tutumları

Katılımcıların YZ'nin olumlu yönlerine ilişkin tutumlarını gösteren 12 maddeye verdikleri cevapların betimsel analizine ilişkin veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Katılımcıların Yapay Zekânın Pozitif Yönlerine İlişkin Tutumları

Pozitif YZ Tutum Maddeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Nötr / Orta		Kısmen Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
P1. Rutin işlemlerde insan yerine yapay zekâyâ sahip bir sistemle etkileşime geçmeyi tercih ederim.	43	7,1	69	11,3	109	17,9	229	37,7	158	26,0
P2. Yapay zekâ, ülkem için yeni ekonomik fırsatlar sağlayabilir.	24	3,9	35	5,8	52	8,6	248	40,8	249	41,0
P3. Yapay zekâlı sistemler insanların daha mutlu hissetmelerine yardımcı olabilir.	58	9,5	87	14,3	203	33,4	194	31,9	66	10,9
P4. Yapay zekânın yapabileceklerinden etkilendim.	33	5,4	41	6,7	109	17,9	238	39,1	187	30,8
P5. Günlük hayatımda yapay zekâ sistemlerini kullanmak ilgimi çekiyor.	50	8,2	58	9,5	104	17,1	275	45,2	121	19,9
P6. Yapay zekânın insanların refahı üzerinde olumlu etkileri olabilir.	25	4,1	34	5,6	116	19,1	286	47,0	147	24,2
P7. Yapay zekâyı heyecan verici buluyorum.	29	4,8	39	6,4	94	15,5	248	40,8	198	32,6
P8. Bir yapay zekâ ajanı (yazılım/robot vb.), birçok rutin işte bir insandan/çalışandan daha iyi olabilir.	38	6,3	60	9,9	125	20,6	226	37,2	159	26,2
P9. Yapay zekânın birçok faydalı uygulaması vardır.	14	2,3	20	3,3	64	10,5	286	47,0	224	36,8
P10. Yapay zekâlı sistemler insanlardan daha iyi performans gösterebilir.	32	5,3	71	11,7	139	22,9	232	38,2	134	22,0
P11. Toplumun çoğu, yapay zekâ ile donatılmış bir gelecekte faydalanacaktır.	19	3,1	33	5,4	79	13,0	265	43,6	212	34,9
P12. Yapay zekâyı kendi işimde kullanmak isterim.	49	8,1	35	5,8	92	15,1	253	41,6	179	29,4

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların YZ'nin pozitif katkılarına yönelik tutumlarının büyük ölçüde olumlu olduğu görülmektedir. Örneğin, katılımcıların çoğunluğunun YZ'nin ülkeleri için yeni ekonomik fırsatlar sağlayabileceğini (%81,8), YZ'nin birçok faydalı uygulaması olduğunu (%83,8), toplumun çoğunun YZ'den faydalanacağını (%78,5) ve YZ'yi heyecan verici bulduklarını (%73,4) P2, P9, P11, P7 maddelerine kısmen veya kesinlikle katılım sağlayarak ifade etmişlerdir.

Aynı biçimde katılımcıların yarısından fazlasının rutin işlemlerde YZ’ye sahip bir sistemle etkileşimi tercih ettiğini (%63,7), YZ’nin yapabileceklerinden etkilendiğini (%69,9), YZ’nin insanların refahı üzerinde olumlu etkileri olabileceğini (%71,2), YZ araçlarının rutin işlerde insanlardan daha iyi olabileceğini (%63,4), YZ’yi kendi işlerinde kullanmak istediklerini (%71) ve günlük hayatlarında YZ sistemlerini kullanmayı ilgi çekici bulduklarını (%65,1) P1, P4, P6, P8, P12, P5 maddelerine kısmen veya kesinlikle katılım sağlayarak ifade etmişlerdir.

Ancak, bazı pozitif maddelerdeki kararsızlık düzeylerinin de yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Özellikle, katılımcıların %33,4’ü YZ’nin insanların daha mutlu hissetmelerine yardımcı olup olmayacağı konusunda kararsız kalmış (P3), %22,9’u ise YZ’nin insanlardan daha iyi performans gösterebileceğine ilişkin kararsızlık yaşamıştır (P10). Bu bulgular, katılımcıların bir kısmının YZ’nin insan performansını geçebileceği ve insanların duygusal ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalabileceği endişesini taşıdığını göstermektedir.

Halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin genel olarak olumlu tutumlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle YZ’nin ekonomik, teknolojik ve mesleki faydalarına inanmakta ve bu teknolojilerin toplumsal refaha katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Ancak, bazı maddelerde belirgin bir kararsızlık da görülmektedir. Bu durum, YZ’nin pozitif katkılarına inanılmakla birlikte, bu katkılara dair endişelerin de oluştuğunu göstermektedir.

Katılımcıların YZ'nin Negatif Yönlerine İlişkin Tutumları

Katılımcıların YZ'nin olumsuz yönlerine ilişkin tutumlarını gösteren 8 maddeye verdikleri cevapların betimsel analizine ilişkin veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Katılımcıların Yapay Zekânın Negatif Taraflarına Yönelik Tutumları

Negatif YZ Tutum Maddeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Nötr/Orta		Kısmen Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
N1. Kuruluşlar, yapay zekâyı etik olmayan bir şekilde kullanıyor.	31	5,1	59	9,7	304	50,0	148	24,3	66	10,9
N2. Yapay zekâlı sistemlerin birçok hata yaptığını düşünüyorum.	24	3,9	120	19,7	285	46,9	144	23,7	35	5,8
N3. Yapay zekâyı korkutucu/ kötü niyetli buluyorum.	87	14,3	136	22,4	184	30,3	140	23,0	61	10,0
N4. Yapay zekâ insanları kontrol altına alabilir.	82	13,5	107	17,6	153	25,2	169	27,8	97	16,0
N5. Yapay zekânın tehlikeli olduğunu düşünüyorum.	90	14,8	126	20,7	163	26,8	150	24,7	79	13,0
N6. Yapay zekânın gelecekteki kullanımlarını düşündüğümde rahatsızlıktan ürperiyorum.	71	11,7	99	16,3	163	26,8	194	31,9	81	13,3
N7. Yapay zekâ daha da yaygın olarak kullanılırsa benim gibi insanlar zarar göreceğini düşünüyorum.	109	17,9	126	20,7	178	29,3	126	20,7	69	11,3
N8. Yapay zekâ insanları gözetlemek için kullanılıyor	97	16,0	84	13,8	206	33,9	143	23,5	78	12,8

Tablo 4'teki maddelere ait veriler ayrı ayrı ince incelendiğinde, katılımcıların %50'si kuruluşların YZ'yi etik olmayan şekilde kullanıp kullanmadığı konusunda kararsız kalmıştır (N1). Ayrıca katılımcıların %46,9'u YZ sistemlerinin hata yapma potansiyeli (N2), %30,3'ü YZ'nin korkutucu olup olmadığı (N3) ve %33,9'u YZ'nin gözetim amaçlı kullanımı (N8) gibi olumsuz yönlerine ilişkin kararsızlıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların bir kısmının yapay zekânın (YZ) potansiyel olumsuz yanlarına ilişkin belirgin endişeler taşıdıkları tespit edilmiştir. Örneğin, kısmen veya kesinlikle katılım sağlayan katılımcıların %35,2'si kuruluşların YZ'yi etik dışı kullandığını (N1), %43,8'i ise YZ'nin insanları kontrol altına alabileceğini düşünmektedir (N4). Ayrıca, YZ'nin tehlikeli olduğunu (N5= %37,7), YZ'nin gelecekteki kullanımlarından rahatsızlık duyduğunu (N6= %45,2) ve YZ'nin gözetim amaçlı kullanıldığını (N8= %36,3) söz konusu maddelere kısmen veya kesinlikle katılım sağlayarak YZ'nin olumsuz yönlerinden rahatsızlıklarını sergilemişlerdir.

Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların YZ'nin olumsuz taraflarına yönelik tutumlarında kararsızlık düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, bazı maddelerde katılımcıların önemli bir bölümünün YZ'nin olumsuz etkileri konusunda endişelere sahip olduğu da dikkat çekmektedir.

Belirli maddelerde (N4, N5, N8) katılımcıların önemli bir bölümünün YZ’nin tehlikeli olabileceği, insanları kontrol altına alabileceği ve insanları gözetim amaçlı kullanılabilirliği gibi endişelere sahip olduğu da dikkat çekmektedir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Hipotez 1

“Halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumları ile YZ’nin negatif yönlerine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezini test etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ilişkin veriler Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

YZ’nin Pozitif ve Negatif Yönlerine İlişkin Tutumların Karşılaştırılması

<i>Değişkenler</i>	\bar{x}	<i>SD</i>	<i>Median</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
YZ’nin Pozitif Boyutu	3,78	0,77	3,92	1,00	5,00
YZ’nin Negatif Boyutu	2,04	0,52	2,00	0,67	3,33

<i>Korelasyon testi</i>		<i>YZ’nin Pozitif Boyutu</i>	<i>YZ’nin Negatif Boyutu</i>
YZ’nin Pozitif Boyutu	<i>Pearson r</i>	1	-0,23
	<i>p</i>		0,00
	<i>N</i>	608	608

Not. N: Katılımcı Sayısı; \bar{x} : Ortalama, SD: Standart Sapma, Desen p: Anlamlılık Düzeyi, Median: Ortanca

Tablo 5’teki verilere göre, YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumların ortalaması 3,78 ($SD=0,77$) değerini göstermekte olup, bu “*kısmen katılıyorum*” düzeyine yakındır. Bu sonuç, çalışanların YZ’nin olumlu etkilerine karşı ılımlı bir eğilim sergilediğini, ancak kesin bir olumlu tutumun olmadığını göstermektedir. Ortanca değerin (3,92) ortalamadan biraz yüksek olması, dağılımın hafif negatif çarpıklığa sahip olabileceğini düşündürmektedir. YZ’nin negatif yönlerine ilişkin tutumların ortalaması 2,04 ($SD=0,52$) olup, “*kısmen katılmıyorum*” düzeyine yakındır. Bu durum, çalışanların YZ’nin olumsuz etkilerine karşı daha az endişeli olduklarını veya bu konuda daha olumsuz bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Negatif boyutun ortanca değeri (2,00) ortalama ile neredeyse aynıdır, bu da dağılımın daha simetrik olduğunu gösterir.

Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlar arasında negatif yönde, zayıf ancak istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0,23$; $p<0,05$). Bu sonuç, çalışanların YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin olumlu tutumları arttıkça, negatif yönlerine ilişkin endişelerinin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak ilişkinin zayıf olması, bu eğilimin güçlü olmadığına işaret etmektedir. Bu, bulgular halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerine karşı genel olarak olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını, ancak tam anlamıyla olumlu bir tutum sergilemediklerini göstermektedir. Aynı zamanda, potansiyel olumsuz etkileri konusunda da bir farkındalık taşıdıkları, ancak bu olumsuz etkilere dair endişelerinin görece düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, çalışanların YZ konusunda dengeli ve gerçekçi bir yaklaşıma sahip olduklarını düşündürmektedir.

Hipotez 2

“Katılımcıların mesleki çalışma yılına göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı farklılıklar oluşması beklenmektedir.” hipotezini test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Analize ilişkin veriler Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6

Mesleki Çalışma Yılına Göre Yapa Zekâ Tutumlar

Çalışma Yılı	Pozitif Boyut			Negatif Boyut		
	N	\bar{x}	SD	N	\bar{x}	SD
0-5 yıl	308	3,79	0,77	308	1,98	0,52
6-10 yıl	73	3,61	0,80	73	2,07	0,50
11-15 yıl	56	3,79	0,72	56	2,00	0,55
16-20 yıl	69	3,91	0,74	69	2,02	0,50
21 yıldan fazla	102	3,74	0,79	102	2,24	0,52
Toplam	608	3,77	0,77	608	2,04	0,52
ANOVA						
	SS	df	MS	F	p	
YZ’nin Pozitif Boyutu	3,55	4	0,89	1,51	0,20	
	355,26	603	0,59			
	358,81	607				
YZ’nin Negatif Boyutu	5,41	4	1,35	5,07	0,00	
	161,14	603	0,27			
	166,56	607				

Not. N: Katılımcı Sayısı \bar{x} : Ortalama, SD: Standart Sapma, SS: Kareler Toplamı df: Serbestlik Derecesi MS: Kareler Ortalaması F: Karma Desen p: Anlamlılık Düzeyi

Tablo 6’daki verilere göre, katılımcıların mesleki çalışma yılı ile YZ’nin olumlu yönlerine ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($F_{(4, 603)}=1,51, p>0,05$). Ancak, YZ’nin olumsuz yönlerine ilişkin tutumlarda mesleki çalışma yılına göre anlamlı bir farklılık görülmektedir ($F_{(4, 603)}=5,07, p<0,05$). Hipotez kısmen desteklenmektedir.

YZ’nin olumsuz yönlerine ilişkin tutumlardaki farklılıkları daha detaylı incelemek için yapılan Tukey HSD post hoc testi sonuçlarına göre, 21 yıldan fazla mesleki deneyime sahip katılımcıların ($\bar{x}=2,24$) YZ’nin olumsuz yönlerine ilişkin tutumları;

- 0-5 yıl deneyime sahip olanlara ($\bar{x}= 1,98$) göre anlamlı derecede daha yüksektir (Ortalama Fark =0,26, $p < 0,05$). Bu farkın etki büyüklüğü orta düzeydedir (*Cohen's d*=0,50).
- 11-15 yıl deneyime sahip olanlara ($\bar{x}= 2,00$) göre de anlamlı derecede daha yüksektir (Ortalama Fark = 0,24, $p < 0,05$). Bu farkın etki büyüklüğü orta düzeydedir (*Cohen's d*=0,46).
- 16-20 yıl deneyime sahip olanlara ($\bar{x}= 2,02$) göre de anlamlı derecede daha yüksektir (Ortalama Fark = 0,22, $p < 0,05$). Bu farkın etki büyüklüğü orta düzeydedir (*Cohen's d*=0,43).
- 21 yıldan fazla deneyime sahip katılımcılar ile 6-10 yıl deneyime sahip olanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Bu istatistiksel veriler, en uzun süreli mesleki deneyime sahip (21 yıldan fazla) kütüphane çalışanlarının, YZ’nin olumsuz yönlerine ilişkin daha yüksek düzeyde endişe taşıdıklarını göstermektedir. Özellikle kariyerlerinin başındaki (0-5 yıl), orta seviyesindeki (11-15 yıl) ve ileri seviyesindeki (16-20 yıl) çalışanlara göre YZ’nin potansiyel olumsuz etkileri konusunda daha fazla kaygı duydukları anlaşılmaktadır. YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte, en olumlu tutumların 16-20 yıl ($\bar{x}= 3,91$) mesleki deneyime sahip katılımcılarda olduğu gözlemlenmiştir.

Bu bulgular, mesleki deneyim süresi arttıkça YZ’nin olumlu yönlerine ilişkin tutumların değişmediğini, ancak olumsuz yönlerine ilişkin endişelerin arttığını göstermektedir. Bu durum, uzun süreli çalışanların teknolojik değişimlerin potansiyel olumsuz etkilerine karşı daha duyarlı olabileceğini düşündürmektedir.

Hipotez 3

“Katılımcıların cinsiyetine göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşmayacağı beklenmektedir.” hipotezini test etmek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz verileri, Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7

Cinsiyete Göre Yapay Zekâ Tutumları

Cinsiyet	Pozitif Boyut			Negatif Boyut		
	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SD</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SD</i>
Kadın	323	3,70	0,75	323	2,03	0,50
Erkek	285	3,85	0,79	285	2,06	0,55

	<i>Cohen's d</i>	%95 <i>CI</i>		<i>F</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Pozitif Boyut	-0,20	-0,36	-0,04	1,32	-2,41	606	0,01
					-2,40	588,19	0,01
Negatif Boyut	-0,07	-0,228	-0,09	3,45	-0,84	606	0,40
					-0,84	578,60	0,40

Not. *N*: Katılımcı Sayısı \bar{x} : Ortalama, *SD*: Standart Sapma, *F*: Karma Desen *p*: Anlamlılık Düzeyi *df*: Serbestlik Derecesi *CI*: Güven Aralığı

Tablo 7 verileri, kadın ve erkek katılımcıların YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($t_{(606)}=-2,41, p<0,05$). Erkek katılımcıların YZ'nin olumlu yönlerine ilişkin tutumları ($\bar{x}=3,85$), kadın katılımcılara ($\bar{x}=3,70$) kıyasla daha olumludur. Bu farklılığın etki büyüklüğü, *Cohen's d*=0,20 (%95 *CI*=-0,36 ile -0,04 arası) olarak hesaplanmıştır, bu da küçük bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir. YZ’nin negatif yönlerine ilişkin tutumlarda ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t_{(606)}=-0,84, p>0,05$). Hem kadın ($\bar{x}=2,03$) hem de erkek ($\bar{x}=2,06$) katılımcılar, YZ’nin olumsuz yönlerine benzer şekilde yaklaşmaktadırlar.

Bu bulgular, cinsiyetin katılımcıların YZ'nin pozitif yönlerine ilişkin tutumlarında etki büyüklüğü küçük de olsa, anlamlı bir farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Negatif yönlerle ilişkin tutumlarda ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgular, hipotezin kısmen desteklendiğini ve cinsiyetin YZ tutumları üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Hipotez 4

“Katılımcıların görev türüne göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı farklılıklar oluşması beklenmektedir.” hipotezini test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Analize ilişkin veriler Tablo 8’de sunulmaktadır.

Tablo 8

Görev Türüne Göre Yapay Zekâ Tutumları

Görev Türü	Pozitif Yönlü Boyut			Negatif Yönlü Boyut		
	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SD</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SD</i>
Yönetici	136	3,76	0,86	136	2,09	0,54
Kütüphaneci	388	3,81	0,73	388	2,02	0,51
Yardımcı Personel	84	3,64	0,79	84	2,08	0,55
ANOVA						
		<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Pozitif Boyut		1,87	2	0,937	1,59	0,21
		356,94	605	0,590		
Negatif Boyut		358,81	607			
		0,65	2	0,323	1,18	0,31
		165,91	605	0,274		
		166,56	607			

Not. *N*: Katılımcı Sayısı \bar{x} : Ortalama, *SD*: Standart Sapma, *SS*: Kareler Toplamı *df*: Serbestlik Derecesi *MS*: Kareler Ortalaması *F*: Karma Desen *p*: Anlamlılık Düzeyi

Tablo 8’deki verilere göre, katılımcıların görev türü ile YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($F_{(2, 605)}=1,59$; $F_{(2, 605)}=1,18$, $p>0,05$). Bu sonuçlar, hipotezin desteklenmediğini göstermektedir.

Betimsel istatistikler incelendiğinde, YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin en olumlu tutumların kütüphanecilerde ($\bar{x}=3,81$) olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla yöneticiler ($\bar{x}=3,76$) ve yardımcı personel ($\bar{x}=3,64$) izlemektedir. YZ’nin negatif yönlerine ilişkin tutumlarda ise yardımcı personelin ($\bar{x}= 2,08$) en yüksek ortalamaya sahip olduğu, ardından yöneticilerin ($\bar{x}= 2,09$) ve kütüphanecilerin ($\bar{x}=2,02$) geldiği görülmektedir.

Hipotez 5

“Katılımcıların eğitim seviyesine göre, YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumlarında anlamlı farklılıklar oluşması beklenmektedir.” hipotezini test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Teste ilişkin veriler Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9

Eğitim Seviyesine Göre Yapay Zekâ Tutumları

Eğitim Seviyesi	Pozitif Yönlü Boyut			Negatif Yönlü Boyut		
	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SD</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SD</i>
İlkokul/Lise	24	3,58	0,60	41	2,09	0,67
Ön lisans	503	3,78	0,77	24	2,09	0,33
Lisans	40	3,90	0,76	503	2,04	0,53
Lisansüstü	24	3,81	0,60	40	2,04	0,44

ANOVA					
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
	2,15	3	0,72	1,21	0,31
Pozitif Boyut	356,66	604	0,59		
	358,81	607			
	0,15	3	0,05	0,18	0,91
Negatif Boyut	166,41	604	0,28		
	166,56	607			

Not. *N*: Katılımcı Sayısı \bar{x} : Ortalama, *SD*: Standart Sapma, *SS*: Kareler Toplamı *df*: Serbestlik Derecesi *MS*: Kareler Ortalaması *F*: Karma Desen *p*: Anlamlılık Düzeyi

Tablo 9’daki veriler, katılımcıların eğitim seviyesi ile YZ’nin pozitif ve negatif yönlerine ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($F_{(3, 604)}=1,21$; $F_{(3, 604)}=0,18$, $p>0,05$). Bu sonuçlar, hipotezin desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Betimsel istatistiklere bakıldığında, YZ’nin pozitif yönlerine ilişkin tutumların en yüksek olduğu grup lisansüstü eğitim seviyesine sahip katılımcılardır ($\bar{x}=3,90$). Bunu sırasıyla ön lisans ($\bar{x}=3,81$), lisans ($\bar{x}=3,78$) ve ilkokul/lise ($\bar{x}=3,59$) eğitim seviyesindeki katılımcılar takip etmektedir. YZ’nin negatif yönlerine ilişkin tutumlarda ise tüm eğitim seviyelerindeki katılımcıların ortalama puanları birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerinin ekonomik, teknolojik ve mesleki açıdan sağlayabileceği potansiyel faydalarını olumlu değerlendirdiğini göstermektedir. YZ’nin kütüphane maliyetlerini düşürerek ekonomik fayda sağlayabileceği, rutin görevleri otomatikleştirerek verimliliği artırabileceği ve hizmetleri geliştirerek kullanıcı memnuniyetini yükseltebileceği düşünülmektedir. Ayrıca YZ’nin, personelin daha değerli ve yaratıcı işlere odaklanmasına olanak tanıyarak mesleki açıdan da katkı sunabileceği değerlendirilmektedir. Ancak, YZ sistemlerinin hata yapma ihtimali, etik dışı kullanım ve gözetim amaçlı kötüye kullanım riskleri konusunda ciddi endişeler taşınmaktadır.

Bu bakımdan YZ'nin yanlış kararlar vermesi, etik dışı amaçlarla kötüye kullanılması ve mahremiyet ihlallerine neden olma riski, YZ'nin kütüphane hizmetlerine entegrasyonunda önemli engeller oluşturabileceği düşünceleri ön plana çıkmaktadır.

Yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde nasıl bir etki yaratacağı konusu, birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu çalışmada ise halk kütüphaneleri çalışanlarının YZ'ye yönelik genel tutumları incelenerek, kütüphanelerde kullanılacak YZ teknolojilerine karşı düşünceleri ölçülmektedir. Literatürde ilişkili olan bu çalışmaların sonuçlarıyla kıyaslandığında dikkat çekici benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır.

Öztürk ve Özel'in (2021) çalışmasında, Ankara'daki üniversite kütüphanecilerinin yapay zekâyâ olan ilgilerinin düşük olduğu ve bu teknolojilere dair yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirtilmiştir. Buna rağmen, yapay zekâ uygulamalarının kütüphanelerde yaygınlaşacağı ve özellikle rutin işlemlerde faydalı olacağı yönünde bir beklenti olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde, katılımcıların yapay zekânın ekonomik ve mesleki faydalarına inanmakla birlikte, YZ'nin insanlar üzerinde kontrol sağlayabileceği gibi endişeleri taşıdıkları tespit edilmiştir. Özellikle, Öztürk (2020) yapay zekânın referans hizmetleri ve engelli hizmetleri gibi alanlarda verimli bir şekilde kullanılabileceğine dair kütüphanecilerin olumlu tutum sergilediğini vurgulamıştır. Bu bulgu, mevcut çalışmadaki katılımcıların YZ'nin rutin ve zaman alıcı görevlerde etkili olacağını düşünmeleri ile paralellik göstermektedir.

Bununla birlikte, Öztürk (2020) ve Selçuk (2019) tarafından yapılan çalışmalarda, YZ'nin etik sorunlar, veri gizliliği ve insan faktörünün yeri gibi konulara dair endişelerin var olduğu ifade edilmiştir. Öztürk (2020), kütüphanecilerin YZ'nin güvenilir bilgiye ulaşma misyonuna ve veri gizliliği konularına nasıl destek sağlayabileceği konusundaki potansiyelini vurgulamış, ancak aynı zamanda bu alanlardaki sorunların en büyük engeller arasında yer aldığını belirtmiştir. Bu çalışmada da benzer şekilde, katılımcıların YZ'nin etik kullanımı ve veri gizliliği konularında yüksek seviyede kararsızlık ve endişe taşıdığı görülmüştür. Katılımcılar, YZ'nin potansiyel tehlikeleri konusunda kararsız kalmış ve özellikle YZ'nin insanları kontrol edebileceği ve gözetim amacıyla kullanılabileceği endişesi taşımışlardır. Selçuk'un (2019) araştırması, bilgi merkezlerinde YZ uygulamalarının gelecekte yaygınlaşacağı ve hizmetlerde devrim niteliğinde değişiklikler yapacağı öngörüsünü içermektedir. Bu çalışmada da, YZ'nin kütüphane hizmetlerine yapabileceği katkılar konusunda katılımcıların önemli bir kısmının olumlu bir beklenti içinde olduğu tespit edilmiştir.

Öztürk'ün (2020) vurguladığı diğer bir önemli nokta, YZ'nin kütüphanecilik mesleğinin geleceğinde daha çok teknolojik becerilere ihtiyaç duyulacağı ve kütüphanecilerin geleneksel rollerinin değişeceği yönündedir. Çalışmamız, katılımcıların bir kısmının YZ'nin işsizlik yaratabileceğine dair kararsızlık yaşadığını ve bu teknolojilerin kütüphanelerdeki insan faktörünü tamamen ortadan kaldırma potansiyelinin kaygı verici olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Öte yandan, kütüphanecilerin bilgi okuryazarlığı konusunda YZ ile birlikte bir azalma yaşanabileceği düşüncesi de önceki çalışmalarla uyumlu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, Yıldırım ve Yıldız'ın (2018) çalışmalarında, teknolojinin iş gücü piyasası üzerindeki ikili etkisi, kütüphanecilerin yapay zekâ ve robotik sistemler gibi yenilikleri benimsemeleri ve bu alanlarda yetkinlik kazanmaları gerekliliği üzerine odaklanmaktadır.

Gelecekte kütüphane profesyonellerinin sadece geleneksel basılı materyallerle değil, aynı zamanda dijital ve internet tabanlı kaynaklarla da başa çıkabilecek bilgi ve beceriye sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, mevcut çalışmadaki bulgular, halk kütüphanelerindeki personelin de YZ’nin getirdiği yeni teknolojilere karşı benzer bir adaptasyon sürecinde olduğunu göstermektedir.

Abayomi ve diğerlerinin (2021) Nijeryalı akademik kütüphanecilerin YZ farkındalığını ve YZ’nin kütüphane yönetimine etkilerine dair algılarını inceledikleri çalışmalarında, kütüphanecilerin YZ teknolojilerine dair farkındalığı yüksek bulunmuş ve YZ’nin kütüphane operasyonlarında kullanılmasının avantajları kabul edilmiştir. Ancak YZ’nin iş güvenliğini tehdit edebileceği kaygısı da dile getirilmiştir. Benzer şekilde, mevcut çalışmada da kütüphane personelinin YZ’nin ekonomik fırsatlar yaratacağı ve rutin işlerde performansı artıracığı yönünde olumlu tutumlar sergilenmiştir. Ancak mevcut çalışmada, iş güvenliği kaygılarına daha az vurgu yapılmış, YZ’nin operasyonel avantajlarına odaklanılmıştır. Bu durum, Türkiye’deki halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’ye daha iyimser baktığını göstermektedir.

Huang’ın (2022) Tayvan’daki akademik kütüphanelerde YZ uygulamalarının benimsenmesine ve bu süreçteki engellerin belirlenmesine ilişkin yürüttükleri çalışmada, kütüphanecilerin YZ uygulamalarına yönelik tutumlarının bireysel ve örgütsel bilgi düzeylerine bağlı olarak daha olumlu olduğu, ancak uygulama zorluklarının benimsemeyi engellediği sonucuna varılmıştır. Mevcut çalışmada da benzer şekilde kütüphane personelinin YZ’ye yönelik olumlu tutumlar görülmekte, ancak uygulama zorluklarına dair belirgin bir vurgu bulunmamaktadır. Bu farklılık, Türkiye’deki halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’nin getirdiği operasyonel avantajlara odaklanırken, Huang’ın (2022) çalışmasındaki kütüphanecilerin ise uygulama sürecindeki zorluklara daha fazla dikkat çektiğini göstermektedir.

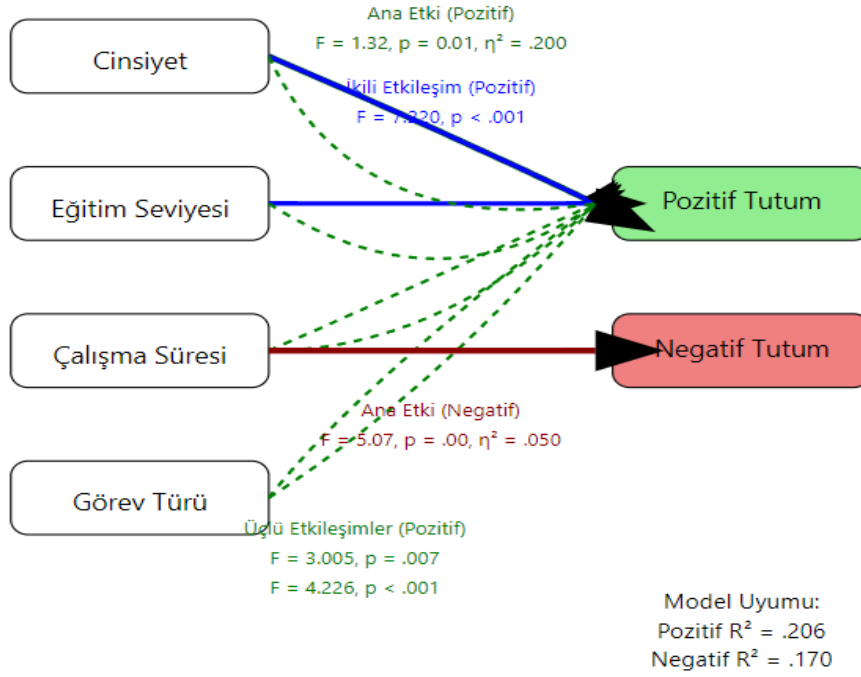
Mevcut çalışma bulguları, Lund ve diğerlerinin (2020) araştırmasıyla bazı benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Her iki çalışmada da kütüphane personelinin YZ teknolojilerine genel olarak olumlu bir bakış açısına sahip olduğu görülmüştür. YZ’nin kütüphanelerde kullanımının potansiyel faydaları yüksek oranda kabul edilmiş ve bu teknolojilerin entegrasyonunu desteklenmiştir. Ancak, YZ’nin mesleki roller üzerindeki etkilerine dair endişeler konusunda bazı farklılıklar mevcuttur. Lund ve diğerlerinin (2020) çalışmasında, katılımcıların bir kısmı YZ’nin işlerini tehdit edebileceği kaygısını dile getirmiştir. Öte yandan, mevcut çalışmada iş güvenliği kaygıları daha az vurgulanmış, katılımcılar YZ’nin operasyonel avantajlarına odaklanmıştır.

Ayrıca, Lund ve diğerlerinin (2020) araştırmasında, katılımcıların çoğunluğunun yenilikleri benimseyen kategorilerde yer aldığı belirtilmiştir. Bu durum, kütüphane çalışanlarının genel olarak yeni teknolojilere açık olduklarını göstermektedir. Mevcut çalışmada da benzer bir eğilim görülmüş, kütüphane personelinin YZ’ye olumlu tutumlar sergilediği ve bu teknolojilerin entegrasyonunu desteklediği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, her iki çalışma da kütüphane çalışanlarının YZ teknolojilerine yönelik genel olarak olumlu tutumlar sergilediğini ve bu teknolojilerin kütüphane hizmetlerine entegrasyonunu desteklediğini göstermektedir.

Araştırmanın hipotez sonuçları, halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerine yönelik tutumlarının çeşitli demografik faktörlere göre farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Bulgular, pozitif ve negatif tutumların farklı faktörlerden etkilendiğini ve bu etkilerin karmaşık etkileşimler içerdiğini göstermektedir.

Şekil 2

Çeşitli Faktörlerin Yapay Zekâya Yönelik Pozitif-Negatif Tutumlar Üzerindeki Etkileri

Şekil 2’de de görüldüğü üzere, Yapay zekaya yönelik tutumların analizi, pozitif ve negatif yaklaşımların farklı faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle pozitif tutumlar söz konusu olduğunda, cinsiyet faktörünün belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Cinsiyet, tek başına anlamlı bir etkiye sahip olup ($F_{(1, 541)}=1,32, p<0,05, \eta^2=0,20$), yapay zekaya yönelik olumlu yaklaşımların varyansının %20’sini açıklamaktadır. Bu durum, cinsiyetin yapay zekâ algısında önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet ve eğitim seviyesi arasında güçlü bir etkileşim ($F_{(3, 541)}=7,220$;) gözlemlenmektedir. Bu etkileşim, eğitimin yapay zekâya yönelik tutumlara olan etkisinin cinsiyete göre farklılaştığını işaret etmektedir. Bununla birlikte, cinsiyet-çalışma süresi-görev süresi ($F_{(2, 541)}=3,005, p<0,05$) ve eğitim seviyesi-çalışma süresi-görev süresi ($F_{(3, 541)}= 4,226; p< 0,05$) arasındaki üçlü etkileşimler de anlamlı bulunmuştur, bu da pozitif tutumların oluşumunda çoklu faktörlerin karmaşık bir şekilde etkileşime girdiğini göstermektedir. Negatif tutumlar söz konusu olduğunda, çalışma süresinin tek başına anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($F_{(4, 541)}=5,07, p<0,05, \eta^2=0,050$) görülmektedir. Bu bulgu, mesleki deneyimin YZ’ye yönelik endişelerin şekillenmesinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Daha uzun süreli mesleki deneyime sahip kütüphane çalışanlarının YZ’ye yönelik endişelerinin artması, iş güvenliği ve işgücü değişimi gibi konulardaki kaygılarından kaynaklanıyor olabilir. Bu durum, özellikle deneyimli çalışanlara yönelik YZ entegrasyonu ve kariyer gelişimi konularında özel programların geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Hem pozitif tutumlar modeli ($R^2=0,206$) hem de negatif tutumlar modeli ($R^2=0,170$) orta düzeyde etki büyüklüklerine sahiptir. Bu sonuçlar, kütüphane çalışanlarının yapay zekaya yönelik tutumlarını anlamak ve geliştirmek için pozitif ve negatif tutumların farklı faktörlerden etkilendiğini dikkate almanın önemini vurgulamaktadır. Özellikle pozitif tutumlarda cinsiyetin önemli bir rol oynadığı ve bu etkinin diğer faktörlerle etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Bu durum, gelecekteki araştırmalarda, teknoloji okuryazarlığı, kurumsal kültür veya kişisel deneyimler gibi ek faktörlerin de incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bazı araştırmalarda, cinsiyet değişkenine göre erkek katılımcıların YZ’nin olumlu yönlerine karşı daha olumlu bir tutum sergilediklerine yönelik bulgular elde edilmiştir. Örneğin, Schepman ve Rodway (2023) ile Zhang ve Dafoe (2019) çalışmaları bu bulguyu desteklemektedir. Öte yandan, Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışmasında, cinsiyetin YZ’ye yönelik tutumlarda anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmüştür. Mevcut çalışmada da cinsiyet değişkeninin YZ’nin olumlu yönlerine ilişkin tutumlarda anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Erkek katılımcılar, kadın katılımcılara kıyasla YZ’nin olumlu yönlerine daha olumlu bakmaktadır. Bu bulgu, Schepman ve Rodway (2023) ile Zhang ve Dafoe (2019) çalışmalarıyla benzerlik gösterirken, Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışmasının bulgularından farklılaşmaktadır.

Mesleki deneyimin YZ teknolojilerine yönelik tutumlara etkisi, Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışması ile mevcut çalışmada farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışmasında, mesleki deneyimin YZ tutumlarını belirlemede anlamlı bir yordayıcı olmadığı, ancak yapay zekâ kaygısı dikkate alındığında mesleki deneyimin etkisinin anlamsız hale geldiği bulunmuştur. Diğer taraftan, mevcut çalışmada mesleki deneyimin YZ tutumlarına etkisi daha spesifik bir şekilde incelenmiştir. Mesleki çalışma yılı ile YZ’nin olumlu yönlerine ilişkin tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak YZ’nin olumsuz yönlerine yönelik tutumlarda, mesleki çalışma yılına göre anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Bu bulgu, mesleki deneyimin YZ’nin olumsuz yönlerine dair tutumları etkilediğini, fakat olumlu yönlerine ilişkin tutumları etkilemediğini göstermektedir. Bu sonuç, Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışmasıyla kısmen benzerlik göstermekte ve mesleki deneyimin sadece belirli YZ tutumları üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Eğitim düzeyinin YZ teknolojilerine yönelik tutumlara etkisi incelendiğinde, mevcut çalışma ve daha önceki bazı çalışmalar benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Schepman ve Rodway (2023) ile Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışmalarında, eğitim düzeyinin YZ’ye yönelik tutumlarda herhangi bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Mevcut çalışmada da benzer bir bulgu elde edilmiş, eğitim seviyesi ile YZ’nin olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Bu sonuçlar, hem Kaya ve diğerlerinin (2024) çalışmasıyla hem de Schepman ve Rodway (2023) çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Dolayısıyla, diğer çalışmalarda olduğu gibi bu araştırmada da eğitim düzeyinin YZ tutumlarında belirleyici bir rol oynamadığı ortaya çıkmıştır.

Bu bulgular, YZ’nin kütüphane hizmetlerine entegrasyonunda demografik faktörlerin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kütüphane personelinin YZ’ye dair tutumlarını anlamak ve bu tutumları etkileyen faktörleri derinlemesine incelemek, YZ’nin kütüphane hizmetlerine daha etkin ve kabul edilebilir bir şekilde entegrasyonunu sağlamak için önemlidir.

Ayrıca, YZ'ye yönelik tutumların bireysel ve örgütsel bağlamlarda farklılık gösterebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, YZ entegrasyon stratejileri geliştirilirken bu tür farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerine yönelik tutumlarını incelemiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların genel olarak YZ'ye olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını, ancak aynı zamanda bazı konularda endişeleri bulunduğunu ortaya koymuştur.

Katılımcılar, YZ teknolojilerinin ekonomik, teknolojik ve mesleki açıdan sunabileceği potansiyel faydaları olumlu değerlendirmektedir. Ancak, YZ sistemlerinin hata yapma ihtimali, etik dışı kullanımları ve gözetim amacıyla kötüye kullanılma riskleri konusunda da ciddi endişeler taşımaktadırlar.

Araştırma bulguları, halk kütüphanesi çalışanlarının YZ teknolojilerine yönelik tutumlarının çeşitli demografik faktörlere göre farklılık gösterebileceğini de ortaya koymuştur. Mesleki çalışma yılı ve cinsiyet gibi değişkenler, YZ tutumlarında anlamlı farklılıklara neden olmaktadır. Bu bulgular halk kütüphanelerinde YZ teknolojilerinin başarılı bir şekilde entegre edilmesi için çalışanların demografik özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle, cinsiyete ve mesleki deneyime dayalı farklılıkların anlaşılması ve bu doğrultuda stratejiler geliştirilmesi önem taşımaktadır. YZ eğitim programları, farkındalık kampanyaları ve uygulama süreçleri planlanırken bu faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, pozitif tutumları etkileyen karmaşık etkileşimlerin varlığı, YZ entegrasyonunun çok boyutlu ve kişiselleştirilmiş bir yaklaşım gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

YZ teknolojilerinin halk kütüphanelerinde başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Kütüphane çalışanlarının YZ teknolojilerine olan güvenini artırmak ve bu teknolojilerin potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için kapsamlı eğitim programları düzenlenmelidir.
- YZ teknolojilerinin avantajları ve potansiyel riskleri hakkında düzenli bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir.
- YZ kullanımına ilişkin etik rehberler ve politikalar oluşturulmalı, veri gizliliği, yanlış bilgi yayılımı ve algoritmik önyargı gibi konular ele alınmalıdır.
- YZ uygulamalarının güvenli kullanımını sağlamak için gerekli güvenlik protokolleri ve denetim mekanizmaları geliştirilmelidir.
- YZ teknolojilerinin entegrasyonu ile birlikte ortaya çıkabilecek yeni roller ve görevler için personelin bu konularda eğitilmesi sağlanmalıdır.
- Değişim sürecinde personelin motivasyonunu artırmak ve desteklemek için teşvik programları ve mentorluk sistemleri oluşturulmalıdır.

Gelecek çalışmalar, daha geniş örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilebilir ve farklı kütüphane türlerindeki tutum farklılıkları incelenebilir. Ayrıca, YZ uygulamalarının uzun vadeli etkilerini ve kütüphane hizmetlerinin kalitesine olan katkılarını değerlendiren çalışmaların da yapılması önerilmektedir.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Makaleye yönelik etik kurul izni, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 18.02.2024 tarih ve 246751 sayılı kararı ile alınmıştır.

Yazarlık Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

- Abayomi, O. K., Adenekan, F. N., Abayomi, A. O., Ajayi, T. A. ve Aderonke, A. O. (2021). Awareness and perception of the artificial intelligence in the management of university libraries in Nigeria. *Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery ve Electronic Reserve*, 29(1-2), 13-28. doi:10.1080/1072303X.2021.1918602
- ABD Yapay Zekâ Ulusal Güvenlik Komisyonu, (2021). *Final report* [Teknik Rapor]. <https://www.nscail.gov/2021-final-report/>
- Alidoust, M. (2022). Versatility-efficiency index (VEI): Towards a comprehensive definition of Intelligence Quotient (IQ) for Artificial General Intelligence (AGI) agents. B. Goertzel, M. Iklé, A. Potapov ve D. Ponomaryov, (Eds.), *International conference on artificial general intelligence* içinde. (s. 158-167) Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-031-19907-3_15
- Alqahtani, T., Badreldin, H. A., Alrashed, M., Alshaya, A. I., Alghamdi, S. S., Saleh, K., Alowais, S. A., Alshaya, O. A., Rahman I., Al Yami M. S. ve Albekairy, A. M. (2023). The emergent role of artificial intelligence, natural learning processing, and large language models in higher education and research. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. 8, 1236-1242, doi:10.1016/j.sapharm.2023.05.016
- Arora, D., Bansal, A., Kumar, N. ve Suri, A. (2020). Invigorating libraries with application of artificial intelligence. *Library Philosophy and Practice*, 11, 1-9. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/3630>
- Arora, S., Mittal, R., Shrivastava, A. K. ve Bali, S. (2024). Blockchain-based deep learning in IoT, healthcare and cryptocurrency price prediction: a comprehensive review. *International Journal of Quality ve Reliability Management*. Baskı öncesi erken erişim. doi:10.1108/IJQRM-12-2022-0373
- Avrupa Komisyonu, (2020). *White paper on Artificial Intelligence: A European approach to excellence and trust* [Teknik Rapor]. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf
- Ay, S. (2019). *Akıllı bina teknolojilerinin kütüphane binalarına ve hizmetlerine yansımaları: Türkiye’de üniversite kütüphaneleri üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Barsha, S. ve Munshi, S. A. (2024). Implementing artificial intelligence in library services: A review of current prospects and challenges of developing countries. *Library Hi Tech News*, 41(1), 7-10. doi:10.1108/LHTN-07-2023-0126

- Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161. doi:10.1016/0167-8116(95)00038-0
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological bulletin*, 107(2), 238. <https://psycnet.apa.org/buy/1990-13755-001>
- Birleşik Krallık Araştırma ve İnovasyon [UKRI], (2021). *Transforming our world with AI*. Wiltshire, İngiltere. <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2021/02/UKRI-120221-TransformingOurWorldWithAI.pdf>
- Birleşik Krallık Hükümeti, (2021). *National AI strategy* [Teknik Rapor]. İngiltere <https://www.gov.uk/government/publications/national-ai-strategy>
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [UNESCO], (2022). *K-12 AI curricula: A mapping of government-endorsed AI curricula* [Teknik Rapor]. Paris. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380602>
- Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford University Press.
- Bradley, F. (2022). Representation of libraries in artificial intelligence regulations and implications for ethics and practice. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 71(3), 189-200. doi:10.1080/24750158.2022.2101911
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological methods & research*, 21(2), 230-258. doi:10.1177/0049124192021002005
- Brynjolfsson, E. ve McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W.W. Norton ve Company.
- Caton, S. ve Haas, C. (2024). Fairness in machine learning: A survey. *ACM Computing Surveys*, 56(7), 1-38. doi:10.1145/3616865
- Cox, A. (2023). How artificial intelligence might change academic library work: Applying the competencies literature and the theory of the professions. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 74(3), 367-380. doi:10.1002/asi.24635
- Cox, A. M., Pinfield, S. ve Rutter, S. (2019). The intelligent library: Thought leaders' views on the likely impact of artificial intelligence on academic libraries. *Library Hi Tech*, 37(3), 418-435. doi:10.1108/LHT-08-2018-0105
- Cox, A. M. ve Mazumdar, S. (2022). Defining artificial intelligence for librarians. *Journal of Librarianship and Information Science*, 56(2), 330-340. doi:10.1177/09610006221142029
- Çakmak, T. ve Eroğlu, Ş. (2023). Kütüphanelerde yapay zekâ, makine öğrenimi ve derin öğrenme yaklaşımlarına yönelik bir literatür değerlendirmesi. B. Küçükcan ve B. Fulya Yıldırım (Ed.). *Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar* içinde (s.233-260). Vakıfbank Kültür Yayınları
- Çakmak, T. ve Eroğlu, Ş. (2024). The use of artificial intelligence in university libraries in Türkiye: Practices, and perspectives of library directors. *Information Development*, 02666669241264743. doi:10.1177/02666669241264743
- Davenport, T., Guha, A., Grewal, D. ve Bressgott, T. (2020). How artificial intelligence will change the future of marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48, 24-42. doi:10.1007/s11747-019-00696-0

- Echedom, A. U. ve Okuonghae, O. (2021). Transforming academic library operations in Africa with artificial intelligence: Opportunities and challenges: A review paper. *New Review of Academic Librarianship*, 27(2), 243-255. doi:10.1080/13614533.2021.1906715
- Frey, C.B. ve Osborne, M. A. (2017). The future of employment: how susceptible are jobs to computerization. *Technological Forecasting and Social Change*, 114: 254-280. doi:10.1016/j.techfore.2016.08.019
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10a ed.). Pearson
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5. bsk.). Seçkin Yayıncılık.
- Haenlein, M. ve Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, 61(4), 1-10. doi:10.1177/0008125619864925
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis* (8th ed.). Pearson.
- Hamad, F., Al-Fadel, M. ve Fakhouri, H. (2023). The provision of smart service at academic libraries and associated challenges. *Journal of Librarianship and Information Science*, 55(4), 960-971. doi:10.1177/09610006221114173
- Hervieux, S. ve Wheatley, A. (2021). Perceptions of artificial intelligence: A survey of academic librarians in Canada and the United States. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(1), 102270. doi:10.1016/j.acalib.2020.102270
- Hinton, G. E., Osindero, S. ve Teh, Y. W. (2006). A fast learning algorithm for deep belief nets. *Neural computation*, 18(7), 1527-1554. doi:10.1162/neco.2006.18.7.1527
- Huang, X., Zou, D., Cheng, G., Chen, X. ve Xie, H. (2023). Trends, research issues and applications of artificial intelligence in language education. *Educational Technology ve Society*, 26(1), 112-131. <https://www.jstor.org/stable/48707971>
- Huang, Y. H. (2022). Exploring the implementation of artificial intelligence applications among academic libraries in Taiwan. *Library Hi Tech*, Baskı öncesi erken erişim. doi:10.1108/LHT-03-2022-0159
- Jha, S. K. (2023). Application of artificial intelligence in libraries and information centers services: prospects and challenges. *Library hi tech news*, 40(7), 1-5. doi:10.1108/LHTN-06-2023-0102
- Jiang, Y., Li, X., Luo, H., Yin, S. ve Kaynak, O. (2022). Quo vadis artificial intelligence? *Discover Artificial Intelligence*, 2(1), 4. doi:10.1007/s44163-022-00022-8
- Kalyoncuoğlu, Y. (2024, Nisan 18). *Türk bilim insanı, kütüphanelerin hafızasını “yapay zeka”ya entegre eden proje hazırlıyor*. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/turk-bilim-insani-kutuphanelerin-hafizasini-yapay-zekaya-entegre-eden-proje-hazirliyor/3195028>
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler* (38. Bsk.). Nobel yayın dağıtım.
- Kavak, A. (2023). Toplum 5.0 perspektifinde kütüphane 5.0: Teknoloji ve insan merkezli yeni nesil kütüphane hizmetleri. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 280-309. doi:10.33721/by.1343297

- Kaya, F., Aydın, F., Schepman, A., Rodway, P., Yetişensoy, O. ve Demir Kaya, M. (2024). The roles of personality traits, AI anxiety, and demographic factors in attitudes toward artificial intelligence. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 40(2), 497-514. doi:10.1080/10447318.2022.2151730
- Kelloway, E. K. (1998). *Using LISREL for structural equation modeling: A researcher's guide*. Sage.
- Kılıç, Ö., Demirtaş, P., Candan, H., Akbayrak, E. H. ve Kutlu, O. (2019). Arşivlerde Yapay Zekâ Uygulamaları: GEODI-Atılım Üniversitesi Kadriye Zaim Kütüphanesi Ankara Dijital Kent Arşivi Örneği. B. Yalçınkaya, M. Altay Ünal, B. Yılmaz F. Özdemirci (ed). *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği: eBelge-eArşiv-eDevlet-Bulut Bilişim- Büyük Veri- Yapay Zekâ* içinde (ss. 307-324). Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri
- Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, (2024). *Halk kütüphaneleri ve merkez teşkilat yıllık istatistik bülteni*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-370715/2023-yili-istatistikleri.html>
- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. (2024). *Dijital geleceğin anahtarı yapay zekâ temelli kütüphaneler* (60. Kütüphane Haftası Yayımı). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://www.kutuphaneve teknoloji.com/wp-content/uploads/2024/04/bulten.pdf>
- LeCun, Y., Bengio, Y. ve Hinton, G. (2015). Deep Learning. *Nature*, 521(7553), 436-444. <https://www.nature.com/articles/nature14539>
- Litman, T. (2020). *Autonomous vehicle implementation predictions: Implications for transport planning*. Victoria Transport Policy Institute. <https://www.vtpi.org/avip.pdf>
- Liu, J., Kong, X., Xia, F., Bai, X., Wang, L., Qing, Q. ve Lee, I. (2018). Artificial intelligence in the 21st century. *Ieee Access*, 6, 34403-34421. doi:10.1109/ACCESS.2018.2819688
- Lu, Y. (2019). Artificial intelligence: A survey on evolution, models, applications and future trends. *Journal of Management Analytics*, 6(1), 1-29. doi:10.1080/23270012.2019.1570365
- Lund, B. D., Omame, I., Tijani, S. ve Agbaji, D. (2020). Perceptions toward artificial intelligence among academic library employees and alignment with the diffusion of innovations' adopter categories. *College ve Research Libraries*, 81(5), 865-882. DOI: doi:10.5860/crl.81.5.865
- Mak, K. K., Wong, Y. H. ve Pichika, M. R. (2023). Artificial intelligence in drug discovery and development. F.J. Hock ve M.K. Pugsley (Eds), *Drug discovery and evaluation: Safety and pharmacokinetic assays* içinde (s. 1-38). Springer, Cham. doi:10.1007/978-3-030-73317-9_92-1
- Marsh, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J. ve Peschar, J. L. (2006). OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360. doi:10.1207/s15327574ijt0604_1
- Mishra, S. (2023). Ethical implications of artificial intelligence and machine learning in libraries and information centres: a frameworks, challenges, and best practices. *Library Philosophy ve Practice* (e-journal). 7753. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/7753>

- Mughal, F., Wahid, A. ve Khattak, M. A. K. (2021). Artificial intelligence: Evolution, benefits, and challenges. *Intelligent Cyber-Physical Systems for Autonomous Transportation* içinde (s. 59-69). Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-92054-8_4
- Neumann, O., Guirguis, K. ve Steiner, R. (2024). Exploring artificial intelligence adoption in public organizations: A comparative case study. *Public Management Review*, 26(1), 114-141. /doi:10.1080/14719037.2022.2048685
- Newell, A. ve Simon, H. A. (1972). *Human problem solving* (Vol. 104, No. 9). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-hall.
- Okunlaya, R. O., Syed Abdullah, N. ve Alias, R. A. (2022). Artificial intelligence (AI) library services innovative conceptual framework for the digital transformation of university education. *Library Hi Tech*, 40(6), 1869-1892. doi:10.1108/LHT-07-2021-0242
- Oneto, L. ve Chiappa, S. (2020). Fairness in machine learning. L. Oneto, N. Navarin, A. Sperduti, D. Anguita (Eds), *Recent Trends in Learning From Data. Studies in Computational Intelligence* içinde (vol 896). Springer. doi:10.1007/978-3-030-43883-8_7
- Owolabi, K. A., Okorie, N. C., Yemi-Peters, O. E., Oyetola, S. O., Bello, T. O. ve Oladokun, B. D. (2022). Readiness of academic librarians towards the use of robotic technologies in Nigerian university libraries. *Library management*, 43(3/4), 296-305. doi:10.1108/LM-11-2021-0104
- Oyelude, A. A. (2021). AI and libraries: trends and projections. *Library Hi Tech News*, 38(10), 1-4. doi:10.1108/LHTN-10-2021-0079
- Özgür, E. (2018). *Türkiye’deki üniversite ve halk kütüphanelerinde yaşanan kataloglama sorunları ve kataloglama birimlerinde çalışan personelin eğitim gereksinimleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi
- Öztürk, F. (2020). *Kütüphanelerde yapay zekâ uygulamaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Öztürk, F. ve Özel, N. (2021). YZ ve kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 351-386. doi:10.15612/BD.2021.648
- Rodney, B. D. (2020). Understanding the paradigm shift in education in the twenty-first century: The role of technology and the Internet of Things. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(1), 35-47. doi:10.1108/WHATT-10-2019-0068
- Russell, S. J. ve Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- Saeidnia, H. R. (2023). Ethical artificial intelligence (AI): confronting bias and discrimination in the library and information industry. *Library Hi Tech News*. Baskı öncesi erken erişim. doi:10.1108/LHTN-10-2023-0182
- Salinas-Navarro, D. E., Vilalta-Perdomo, E., Michel-Villarreal, R. ve Montesinos, L. (2024). Designing experiential learning activities with generative artificial intelligence tools for authentic assessment. *Interactive Technology and Smart Education*. Baskı öncesi erken erişim. doi:10.1108/ITSE-12-2023-0236
- Schepman, A. ve Rodway, P. (2020). Initial validation of the general attitudes towards Artificial Intelligence Scale. *Computers in human behavior reports*, 1, 100014. doi:10.1016/j.chbr.2020.100014

- Schepman, A. ve Rodway, P. (2023). The General Attitudes towards Artificial Intelligence Scale (GAAIS): Confirmatory validation and associations with personality, corporate distrust, and general trust. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 39(13), 2724-2741. doi:10.1080/10447318.2022.2085400
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Selçuk, N. (2019). *Bilgi Merkezlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları: Türkiye İçin Durum Analizi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Sivri, E. (2023). Kütüphanelerde Yapay Zekâ'nın Geleceği: Farklı Alanlardaki Potansiyel Uygulamalar ve Yeni Kullanım Alanları Oluşturma. *Library Archive and Museum Research Journal*, 4(2), 175-184. doi:10.59116/lamre.1299783
- Subaveerapandiyani, A., Sunanthini, C. ve Anees, M. (2023). A study on the knowledge and perception of artificial intelligence. *IFLA journal*, 49(3), 503-513. doi:10.1177/03400352231180230
- T.C. Dijital Dönüşüm Ofisi (t.y.) *Chatbot uygulamaları ve ChatGPT örneği* [Teknik Rapor]. Ankara. <https://cbddo.gov.tr/arastirma-raporlari/>
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S.. (2013). *Using multivariate statistics* (sixth ed.) Pearson. <https://www.pearsonhighered.com/assets/preface/0/1/3/4/0134790545.pdf>
- Tonta, Y. (2009). Dijital yerliler, sosyal ağlar ve kütüphanelerin geleceği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 742-768. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48914/623715>
- Toosi, A., Bottino, A. G., Saboury, B., Siegel, E. ve Rahmim, A. (2021). A brief history of AI: how to prevent another winter (a critical review). *PET clinics*, 16(4), 449-469. doi:10.1016/j.cpet.2021.07.001
- Trabelsi, M. A. (2024). The impact of artificial intelligence on economic development. *Journal of Electronic Business ve Digital Economics*, Baskı öncesi erken erişim. doi:10.1108/JEBDE-10-2023-0022
- Turing, A. M. (2009). Computing machinery and intelligence. R. Epstein, G. Roberts, G. Beber (Eds), *Parsing the Turing Test* içinde (s. 23-65). Springer. doi:10.1007/978-1-4020-6710-5_3
- Uçak, N. Ö. (1995). Kütüphaneleri etkileyen teknolojik yenilikler ve geleceğin kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 9(1), 49-55. <http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/986>
- Üstüner, A. (2009). *Kurum kütüphanelerinde elektronik danışma hizmetleri: DSİ kütüphanesi örneğinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Vasishta, P., Dhingra, N. ve Vasishta, S. (2024). Application of artificial intelligence in libraries: a bibliometric analysis and visualisation of research activities. *Library Hi Tech*, Baskı öncesi erken erişim. doi:10.1108/LHT-12-2023-0589
- Wang, S. Y., Pershing, S. ve Lee, A. Y. (2020). Big data requirements for artificial intelligence. *Current opinion in ophthalmology*, 31(5), 318-323. doi:10.1097/ICU.0000000000000676
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

- Yıldız, M. ve Yıldırım, B. F. (2018). YZ ve robotik sistemlerin kütüphanecilik mesleğine olan etkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(1), 26-32.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48645/618425>
- Yoon, J., Andrews, J. E. ve Ward, H. L. (2022). Perceptions on adopting artificial intelligence and related technologies in libraries: public and academic librarians in North America. *Library Hi Tech*, 40(6), 1893-1915. doi:10.1108/LHT-07-2021-0229
- YZ Seçkinler Komitesi, (2018). *AI in the UK: Ready, willing and able* [Teknik Rapor].
<https://publications.parliament.uk/pa/ld201719/ldselect/ldai/100/100.pdf>
- Zhang, B. ve Dafoe, A. (2019). *Artificial intelligence: American attitudes and trends*. University of Oxford. doi:10.2139/ssrn.3312874
- Zhang, C. ve Lu, Y. (2021). Study on artificial intelligence: The state of the art and future prospects. *Journal of Industrial Information Integration*, 23, 100224.
doi:10.1016/j.jii.2021.100224
- Zhang, Y., Wang, F., Xu, W. ve Liu, C. (2022). Semantic communications: A new paradigm for networked intelligence. *2022 IEEE 32nd International Workshop on Machine Learning for Signal Processing (MLSP)* içinde (s. 1-6). IEEE.
doi:10.1109/MLSP55214.2022.9943480

E-Kaynak Lisanslarının Analizi ve Anlaşmaların Müzakere Edilme Süreci* *Analysis of E-Resource Licenses and Negotiation Process of Agreements*

Damla YILMAZ**, Sacit ARSLANTEKİN***

Öz

Amaç: E-kaynak sağlama, geleneksel sağlama modellerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların başında bağlayıcı ve yasal belgeler olan lisans anlaşmaları gelmektedir. E-kaynakların kullanımıyla ilgili koşulları içeren lisans maddelerine dikkat edilmeli ve lisans alanın haklarının korunduğu anlaşmalar müzakere edilmelidir. Bu çalışmada lisansların incelenmesinde temel alınacak ve standart bir dilin kullanılmasıyla kütüphanecilere yol gösterecek rehber ilkelerin oluşturulması amaçlanmıştır.

Yöntem: Konsorsiyumda bulunan ve en fazla üyeye sahip olan dergi türündeki e-kaynaklar dernek, üniversite ve ticari yayıncı türünde ayrılmıştır. Lisanslar, erişimi bulunan kurumlar ile firmalardan gerekli izinler alınarak temin edilmiş ve ANKOS Ulusal Site Lisansı İlkeleri (TRNLS) ile LIBLICENSE Model Lisans önerilerine göre değerlendirilmiştir.

Bulgular: ANKOS TRNLS ilkelerinin %46'sı, LIBLICENSE Model Lisans önerilerinin ise %48'i Türkiye'deki nihai lisanslara yansıtılmıştır. Sonuçlara göre yayıncılar bazı konularda olumlu bir görüş bildirmemiş ya da sessiz kalmışlardır. Bunun yanında bilimsel paylaşım, metin ve veri madenciliği, yazar hakları, açık erişim gibi kurumları, kullanıcıları ve yazarları destekleyecek maddelerin yerine daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür. Önerilerin ve ilkelerin yarısından azının lisanslarda yer almasında konsorsiyumun müzakere süreçlerine yaklaşımının, yayıncıların izlediği politikaların ve hukuki prosedürlerdeki zorlukların etkili olduğu düşünülmüştür. Ayrıca model lisanslardan yararlanılarak oluşturulan ANKOS TRNLS ilkelerinin kapsayıcı ve yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu ilkelerin geliştirilmesi ve günümüz koşullarına uygun olarak daha anlaşılır bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Sonuç: İncelenen anlaşmalar dünyada standartlaşmış ve birçok profesyonelin göz ardı edemeyeceği lisans dillerine bütünüyle uymamaktadır. Nihai lisanslara yansıyan oranlar daha temel nitelikteki anlaşma maddeleridir. Bu bağlamda daha kapsayıcı ve anlaşılır ulusal lisans ilkeleri oluşturulmalı ve kurumsallaştırılmalıdır. Yasal tavsiye olmadan bu çalışmayla oluşturulan rehber ulusal ilkelerin tüm paydaşlara yol göstereceği düşünülmektedir. Ancak ilkelerin anlaşmalarda daha fazla yer alması konusunda müzakerelerde sıkı pazarlıklar yürütülmeli ve ilkeler yasalarla desteklenmelidir.

Özgünlük: Türkiye'ye sunulan lisans anlaşmaları tüm maddeler açısından incelenmiş, anlaşılır ve kapsayıcı lisans ilkeleri bu çalışmayla oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Lisans anlaşmaları; e-kaynaklar; model lisanslar.

* Bu makale, Damla Yılmaz'ın "Elektronik kaynakların lisanslamasında rehber ulusal ilkelerin geliştirilmesi" yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

** Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: damlamiyilmaz06@gmail.com

Hacettepe University, Ankara, Türkiye. E-mail: damlamiyilmaz06@gmail.com

*** Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: arslantekin@ankara.edu.tr

Ankara University, Ankara, Türkiye. E-mail: arslantekin@ankara.edu.tr

Abstract

Purpose: E-resource providing differs from traditional providing models. The most important of these differences are license agreements, which are binding legal documents. License clauses containing conditions regarding the use of e-resources should be taken into consideration, and agreements that protect the licensee's rights should be negotiated. This study aims to create guiding principles that will be used as a basis for examining licenses and will guide librarians by using a standard language.

Method: E-journal licenses, which are in the consortium and have the most members, have been divided into association, university, and commercial publisher types. Licenses have been obtained by securing necessary permissions from institutions and companies and evaluated based on ANKOS National Site License Principles (TRNLS) and LIBLICENSE Model License recommendations.

Findings: 46% of the ANKOS TRNLS principles and 48% of the LIBLICENSE Model License recommendations have been reflected in the final licenses in Turkey. According to the results, publishers have not expressed a favorable opinion or remained silent on some issues. Moreover, it has been observed that more basic agreement clauses have been institutionalized instead of clauses supporting institutions, users, and authors, such as scholarly sharing, text and data mining, author rights, and open access. It has been thought that the consortium's approach to the negotiation processes, the policies followed by the publishers, and the difficulties in legal procedures have been effective in this regard. In addition, it has been concluded that the ANKOS TRNLS principles created using model licenses are not comprehensive and sufficient. These principles need to be developed and rearranged more understandably under today's conditions.

Implications: The agreements examined do not fully comply with the license languages that are standardized worldwide, which many professionals cannot ignore. The rates reflected in the final licenses are more basic agreement clauses. More comprehensive and understandable national licensing principles should be established and institutionalized in this context. It is thought that the national principles created by this study, without legal advice, will guide all stakeholders. However, to include the principles more in the agreements, the issue should be emphasized in the negotiations, and the principles should be supported by law.

Originality: Licensing agreements in Turkey have been examined in terms of all clauses, and understandable and comprehensive licensing principles have been created through this study.

Keywords: License agreement;, e-resources; model licenses.

Giriş

Bilimsel yayıncılığın elektronik ortama geçmesiyle kütüphanelerin koleksiyon sağlama hizmetlerinde gelişmeler olmuş ve elektronik kaynaklara daha fazla yer verilmiştir. Ancak e-kaynaklar geleneksel yöntemlerle sağlanan basılı kaynaklara göre farklı ve zorlu iş süreçlerini kapsamaktadır. Zorlu iş süreçleri arasında e-kaynak erişiminin sağlandığı lisans anlaşmalarını saymak mümkündür.

Bu çalışma kapsamında yasal belge olarak tanımlanan lisans anlaşmaları yayıncı türü dikkate alınarak analiz edilmiştir. E-kaynakların nasıl ve ne şekilde kullanılması gerektiğini gösteren lisans maddelerinin standart ilkelere ve model lisans dillerine uygunluğu araştırılmıştır. Eğitim, öğretim ve bilimsel faaliyetleri destekleyen, kullanıcı haklarını koruyan, hak ve sorumlulukların taraflar arasında paylaşıldığı anlaşmaların yapılabilmesi için rehber ulusal ilkeler geliştirilmiştir. Oluşturulan rehber ilkelerle, e-kaynakların mülkiyetini almadan erişim ve kullanım hakkına sahip olan kütüphanelerin beklentileri yayıncılarla paylaşılmıştır.

Lisans Anlaşmaları

E-kaynakların kullanımı kütüphanelerin imzaladığı lisans anlaşmalarıyla gerçekleşmektedir. İçerik sağlayıcılar/firmalar elektronik ortamdaki bilginin kontrolsüz dağıtımına engel olmak amacıyla lisans anlaşmalarını üretmişlerdir (Zhu, 2016, s. 69). Lisans anlaşmaları, tarafların yazıyla karara bağladıkları, karşılıklı hak ve yükümlülükleri belirledikleri e-kaynak kullanımına sınırlı bir süre izin verilen bağlayıcı yasal dokümanlardır (Singh ve Mukherjee, 2018 s. 214). Lisanslar dernek/ticari, tek kullanıcı/konsorsiyum (Meera ve Anuradha, 2005, s. 5) ya da izin verilen kullanımlara göre (Sonde ve Nikose, 2018, s. 80) farklı kategorilere ayrılabilir. Bununla beraber abonelik, satın alma, kiralama gibi e-kaynak sağlama modellerine göre de çeşitlendirilebilir. Ancak içeriğin ön planda tutulduğu yayıncı türüne göre düzenlenen anlaşmalarda bazı hak ve yükümlülükler konusunda kısıtlamalarla karşılaşılması mümkündür.

Lisans anlaşmalarında e-içeriğin kullanım haklarını etkileyen yetkili kullanıcı, yetkili kullanım, adil kullanım, bilimsel paylaşım, sürekli erişim, kullanıcı ve veri gizliliği, ihlal ve fesih şartları, garanti ve tazminatlar, sorumluluklar, geçerli yasa ve yargı yeri gibi birçok madde yer almaktadır (Lamoureux, Chamberlain ve Bethel, 2010, s. 26). Bu maddeler kütüphane ile yayıncı arasındaki ilişkilere temel oluşturması bakımından önemlidir. Lisanslardaki bütün maddeleri anlamak ve süreci yönetmek bu alanda yaşanan sorunların önemini de gözler önüne sermiştir. Lisans anlaşmalarında yaşanan sorunlar sürecin yönetimiyle ve lisans maddeleriyle ilgili olmak üzere iki başlıkta ele alınabilir (Miller, 2007).

Bir lisans anlaşmasının incelenmesinden imzalanması ve geçerli olmasına kadar olan süreçte birçok aşama bulunmaktadır. Örneğin lisansın incelenmesi, düzeltilmesi gereken alanlar için müzakerelerin yapılması, değişiklik talebiyle gönderilen nüshaların değerlendirilmesi, imza süreçlerinin takip edilmesi, lisansların dosyalanması, lisans maddelerine uymak için geçerli koşulların sağlanması gibi zaman ve emek isteyen birçok iş akışı bulunmaktadır. Lisans anlaşmalarının koşulları arasında ise kütüphanelerin uymakla yükümlü olduğu erişimi ve kullanımı etkileyen maddeler bulunmaktadır. Yasalara uygun olmayan anlaşma maddeleri, kullanımda olağan dışı kısıtlamalar, erişimde sürekliliğin sağlanamaması (Shipe, 2005, s. 33) vb. konularda yayıncıların kendi haklarını koruyan maddelere lisanslarda yer vermesi ya da sessiz kalmaları kütüphanelerin zorlandığı lisans koşullarını oluşturmaktadır. Bu sorunların temelinde lisans anlaşmalarının yayıncılar tarafından hazırlanması düşünülebilir.

Çünkü karşılıklı müzakere edilmesi ve üzerinde anlaşılması gereken lisans anlaşmalarının yerini, yayıncıların iş ve hukuki süreçlerine uygun ve yine yayıncılar tarafından hazırlanan lisans anlaşmaları almaktadır. Böylelikle yasaları stratejik olarak kullanabilen yayıncılar, anlaşmalar ilk taslak aşamasındayken kendi lehine oluşabilecek maddeleri lisanslara eklemektedir. Lisanslarda daha çok yayıncıları koruyan maddelerin bulunmasının yanı sıra kullanılan dilin yasal jargon ve hukuki terimleri içermesi, bu konuda eğitilmiş ve tecrübeli personel sayısının az olması gibi sebepler kütüphanecilerin yaşadığı zorluk derecesini artırmıştır (Alford, 2002, s. 622).

Bilmeden ya da incelemeden imzalanan lisans anlaşmalarının kurumu bağlayıcı bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceği unutulmamalıdır. Örneğin, erişimin sonlandırılmasına, tazminat şeklinde ödenmesi gereken kurumu zorlayıcı ek maliyetlere, denetimlere bununla birlikte saygınlığın yitirilmesine neden olabilecek davalarla karşılaşılması gibi durumlar olasıdır (Halaychik ve Reagan, 2018, s. 2). Bu bağlamda anlaşmaların önemi göz ardı edilmemeli, hüküm ve koşulları incelenmelidir. Geçerli olan yasalar dikkate alınarak kurumun koleksiyon geliştirme politikalarına uygun lisanslar imzalanmalıdır. E-kaynak erişimini engellemeden kullanıcıya daha iyi hizmet sunulmasını amaçlayan lisans anlaşmalarında hak ve yükümlülükler konusunda taraflar arasında bir denge kurulmalıdır.

Literatür Değerlendirmesi

Lisans anlaşmalarıyla ilgili literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları lisans anlaşmalarının önemi ve yaşanan sorunların üzerinde durmakta, bazıları ise anlaşma maddelerini inceleyerek kütüphanecilere önerilerde bulunmaktadır. Örneğin, lisanslama sürecine genel bir bakış sağlayan, anlaşmalarda sorunlu alanları açıklayan, anlaşma şartlarına ilişkin boşlukları tartışan, e-kaynakları etkili kullanabilmek için lisans koşullarını inceleyen ya da lisans anlaşmalarındaki önemli kılavuz ilkelerini tanımlayan çeşitli araştırmalara bu kapsamda ulaşılmıştır (Buchanan, 1997; Davis, 1997; Duranceau, 1997; Davis ve Reilly, 1998; Case, 2005; Benny, 2015; Fahey ve diğerleri, 2016; Lai, 2021; Singh ve Pai, 2021). Bununla beraber veri ve kullanıcı gizliliği kriterlerindeki endişelerin farkında olan, kütüphaneler arası ödünç vermenin telif hakkı ve lisans anlaşmalarıyla olan ilişkisini inceleyen, lisans anlaşmalarının kütüphanelerde verilen hizmetleri nasıl etkilediğini gösteren çalışmalara da literatürde yer verilmiştir (Wiley, 2004; Tiessen, 2012; LDH Consulting Services, 2021; Emery, 2022).

Lisans anlaşmalarının maddelerini inceleyerek model lisans önerileriyle karşılaştıran, kimi zaman yayıncı türüne göre farklılıkları açıklayan, kimi zaman yayıncılar arasında lisans maddelerinin kurumsallaşma düzeyini ortaya koyan, temel anlaşma maddeleri dışında kalan lisans koşullarında bazı eksikliklerin olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar da literatürde yer almıştır (Meera ve Anuradha, 2005; Eschenfelder ve diğerleri, 2013; Rubel ve Zhang, 2015; Singh ve Mukherjee, 2018; Fernández-Molina ve diğerleri, 2021).

Türkiye’de ise lisans maddelerini doğrudan inceleyen araştırmalar az sayıda olsa da lisans anlaşmalarını konu edinen, anlaşmaların önemini vurgulayan, daha işlevsel lisansların oluşturulmasını amaçlayan, bilgi profesyonellerine yol gösterici nitelikte bilgiler veren, kütüphane konsorsiyumlarının etkilerini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Toplu, 2009; Taşkın, 2014; Polat, 2017; Güneş, 2021; Kalemci ve Gökkurt Demirtel, 2023; Özgüven Ceylan ve Eroğlu, 2023).

Literatürdeki tüm bu örnek çalışmalar, e-kaynak edinmedeki zorlukları da göz önünde bulundurarak iş süreçlerini kolaylaştırmak, hak ve yükümlülüklerin dengeli bir şekilde taraflar arasında paylaşılmasını sağlamak ve kütüphanecilerin bu alandaki deneyimlerine katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmuştur.

Yöntem

Dernek, üniversite ve ticari olarak sınıflandırabileceğimiz yayıncıların sunduğu lisans anlaşmaları birbirinden farklı prosedürleri ve işleyişleri içerebilir. Her bir yayıncının sunduğu lisanslarda belirtilen kısıtlama ve hakların kimi zaman tutarsız kimi zamanda belirsiz olması temel alınacak ortak bir lisans dilinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. E-kaynakların lisanslanmasında temel alınacak bazı ilkeler ve önerilerden yararlanılabilir. Böylelikle belirli ilke ve önerilerin ışığında yayıncılar tarafından gönderilen lisansların değerlendirilmesi mümkündür. Ancak her bir ülkenin e-kaynak sağlamada yasa, yönetmelik ve politikalarının birbirinden farklı olması ilke ve önerilerin ülke genelinde özelleştirilmesini ve daha kapsamlı hale getirilmesini gerektirmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'ye sunulan lisans anlaşmalarının yayıncı türü dikkate alınarak ANKOS tarafından geliştirilen Türk Ulusal Site Lisansı İlkelerine (TRNLS) ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine uygunluğu değerlendirilmiştir. Yayıncı lisanslarındaki her bir başlığın ilkelere ve model lisans maddelerine benzerlik sağlayıp sağlamadığına bakılmak üzere bir karşılaştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda Türkiye'de bulunan akademik kütüphanelere ve onların paydaşı durumunda olan yayıncılara rehberlik edecek ulusal ilkeler geliştirilmiştir. Lisans anlaşmaları rehberinden yararlanılarak müzakere süreçlerinin daha iyi anlaşılması, kurum ya da ülke yararına yürütülen lisans anlaşmalarının bir standarda dayandırılması ve ortak bir dil oluşturulması amacı güdülmüştür. Teknolojik gelişmelerin e-kaynak kullanımını etkilediği ve e-kaynak kullanımının lisans anlaşmalarına göre şekillendiği bilgi ortamında daha iyi müzakere şartlarının oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Çalışma kapsamındaki araştırma soruları şu şekilde açıklanabilir:

Araştırma Soruları

1. "E-kaynakların lisans anlaşmaları LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine ve ANKOS TRNLS İlkelerine uygun mudur?"
2. "ANKOS TRNLS İlkeleri lisans anlaşmalarındaki tüm maddeler için kapsayıcı ve yeterli bir içeriğe sahip midir?"
3. "ANKOS TRNLS İlkelerinin ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin nihai lisanslarda en fazla kurumsallaşma gösteren maddeleri hangileridir?"
4. "ANKOS TRNLS İlkelerinin ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin nihai lisanslarda hiç kurumsallaşma göstermeyen maddeleri var mıdır?"
5. "Kütüphaneler ve yayıncılar arasında imzalanan lisans anlaşmalarında daha iyi müzakere şartlarının oluşması için belirlenecek ilkeler var mıdır?"

Kurumsal olarak yapılan anlaşmalarda her bir kütüphanenin lisanslar üzerinde farklı değişiklikler talep etmesi söz konusu olabilir. Ancak ANKOS'ta yer alan e-kaynakların lisans anlaşmaları konsorsiyum bünyesinde değerlendirilerek müzakere edildiği için kütüphaneler lisans maddeleri üzerinde önemli değişiklik yapmamaktadır. Dolayısıyla tek bir lisans tüm kurumlara sunulmaktadır.

Araştırma sonuçlarını genelleyebilmek için kurumların lisanslar üzerinde değişiklik yapmadığı konsorsiyum lisansları ele alınmıştır. Ayrıca yayıncıların kendi sayfalarında paylaştıkları standart lisanslar yerine kurum/konsorsiyum-yayıncı anlaşması sonucu ortaya çıkan nihai lisanslar çalışmaya dahil edilmiştir. Böylelikle araştırma sonuçlarından doğru çıkarımların yapılması amaçlanmıştır.

2022-2023 yılları arasında gerçekleştirilen araştırma için öncelikli olarak ANKOS 'da bulunan 2022 yılına ait e-kaynaklar listelenmiştir. Bu listede yer alan e-dergi lisansları dernek, üniversite ve ticari yayıncı türüne göre ayrıştırılmış ve üye sayısı en yüksek olan e-kaynaklar sıralanmıştır. Listede e-dergi erişimi sağlayan yalnızca iki adet üniversite yayıncısı bulunmuştur. Lisans anlaşmalarının kendi grupları arasında karşılaştırılmasını kolaylaştırmak ve en az tek sayı ile minimum eşitlik sağlamak için diğer yayıncı türlerinde de üçer adet yayıncı lisansı değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada ele alınan lisans anlaşmaları LIBLICENSE Model Lisansı ile ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan tüm maddeler açısından değerlendirilmiş ve her bir konu alanı için önerilerde bulunulmuştur. ANKOS 'un sunduğu tüm lisans anlaşmalarının çalışma kapsamında incelenmesi mümkün olmadığı için lisans sayılarında en az tek sayı ile minimum eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak daha fazla kurumu temsil etmek ve çalışma sonuçlarını genelleyebilmek için listedeki sıralamada en üstte yer alarak en yüksek üyeye sahip olan e-kaynaklar seçilmiştir. Buna göre lisanslar, e-kaynağa erişimi bulunan kurumların daire başkanları ile firmalardan gerekli izinler alınarak temin edilmiştir. Lisans ve kurum adlarının gizli tutulacağı kurumlara/firmalara bildirilmiş ve çalışma için etik kurul onayı gerekmemiştir.

LIBLICENSE Model Lisansı ile ANKOS TRNLS sorularına web sayfalarından erişim sağlanmıştır. Çalışmada yer alan dernek yayıncıları “D”, üniversite yayıncıları “Ü”, ticari yayıncılar “T” harfleriyle, yayıncı türüne göre kodlanmıştır. Anlaşma maddelerinin tamamı incelenerek lisanslardan evet, hayır veya bilgi yok şeklinde yanıtlar alınmıştır. Lisanslar değerlendirilirken sorulara verilen cevaplar “0 = Hayır”, “1 = Evet” ve “-- = Bilgi yok” şeklinde ifade edilmiştir. Yanıtlara göre puanlama yapılmış “evet” cevabı veren lisanslara “10” puan verilmiştir. Soruların tamamına evet cevabı verilmesi durumunda lisansların, LIBLICENSE için 4.800, ANKOS TRNLS için ise toplamda 2.480 puan alması gerekmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Bu kısımda lisans anlaşmaları LIBLICENSE Model Lisansı önerileri ve ANKOS TRNLS İlkelerine göre karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

LIBLICENSE Model Lisansı Değerlendirme

Model lisanslar, anlaşmaların müzakere edilme sürecinde kütüphanelere yol gösteren standart bir dili içermektedir. Model lisanslarda yer alan önerilerle hem sürecin hızlandırılması hem de kütüphanelerin kontrol sahibi olmaları amaçlanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin¹ Türkiye'ye sunulan yayıncı lisanslarına nasıl yansıtıldığı ortaya çıkarılmıştır. Dernek, üniversite ve ticari yayıncı lisanslarına model lisansta yer alan sorular sorulmuş (Tablo 1) ve cevabı evet olanlara 10 puan verilmiştir.

¹ LIBLICENSE Model Lisansı önerileri: <https://liblicense.crl.edu/licensing-information/model-license/>

Tüm sorulara evet cevabının verilmesiyle toplam 4.800 puan üzerinden 2.310 puan alınmıştır. Buna göre incelenen yayıncı lisansları model lisans önerilerinin yarısından azını yani %48'ini nihai lisanslara yansıtmıştır.

Sonuçlara göre yayıncılar bazı konularda tamamen sessizliğini korumuş veya sorulan hiçbir soruya olumlu bir cevap vermemiştir. Bu maddeler şu şekilde açıklanmıştır:

Gizlilik hükümlerine uymadan veri paylaşımının yapılmaması ve yasal nedenlerle paylaşılan veri hakkında lisans alanın bilgilendirilmesi hususunda yayıncılardan olumlu bir görüş alınamamıştır. Rubel ve Zhang'ın (2015) çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmış, model lisanslarda önerildiği gibi kullanıcı gizliliği konusu nihai lisanslara yansıtılmamıştır. Veri toplama ve veri paylaşma, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) ile ilişkilidir. Bu sebeple anlaşmalarda bu konuya açık ve anlaşılır bir şekilde yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çok yüksek nüfusa sahip kimi kurumlarda erişim sağlanan e-kaynaklarda usulsüz ve yetkisiz kullanımların oluşması muhtemeldir. Ancak kütüphaneler bu yetkisiz kullanımlardan sorumlu tutulmamalı ve bunları izlemekle yükümlü olmamalıdır. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında lisansların %47'sinde, Rubel ve Zhang'ın (2015) çalışmasında lisansların %38'inde ve bu çalışmada ise lisansların %37,5'inde yetkisiz kullanımın izlenmesi maddesi nihai lisanslara yansıtılmıştır. Diğer yayıncı lisansları ise bu konuda sessizliğini korumuştur. Yetkisiz kullanımın izlenmesi hususunda anlaşmalarda makul çaba ifadesi kullanılsa da kütüphanelere doğrudan sorumluluk yüklenmemelidir. Yetkisiz kullanım olduğunda yayıncı tarafından erişim askıya alınmadan kütüphaneye bilgi verilmeli ve karşılıklı iş birliği içinde bu süreç yürütülmelidir.

Lisans anlaşmalarında lisans alana verilecek hizmetleri tanımlayan maddeler bulunmaktadır. Ancak bu hizmetleri sağlayıp sağlayamama bilgisinin yanı sıra kütüphaneleri yönlendiren ve kullanıcılara eksiksiz doğru bilginin aktarılmasını sağlayan açıklayıcı maddelere yer verilmelidir. Örneğin, metin ve veri madenciliği faaliyetlerinin nasıl ve ne şekilde yürütüleceğine ilişkin açıklamalar ya da keşif hizmeti sağlayıcılarıyla yapılacak iş birliği detayları anlaşmalarda açıklanmalıdır. Özellikle keşif hizmetleri e-kaynakların taranmasını, erişilmesini ve kullanımını etkileyen sistemlerdir. Bu sistemlerde yapılacak her bir güncelleme e-kaynak maliyetleriyle birlikte verilen hizmetlerin kalitesini de etkilemektedir. Çalışmada incelenen yayıncı lisanslarında konuya ilişkin bir madde bulunamamıştır. Keşif hizmeti sağlayıcılarıyla yapılan ayrı anlaşmalar nedeniyle lisanslarda bu bilginin yer almadığı düşünülmüştür. Ancak kütüphaneler verilecek hizmetler için lisanslarda yeterli açıklamaların yapılmasını talep etmelidir.

Anlaşmalardaki geçerli yasa ve yargı yeri için model lisansların bazı önerileri olmuş, danışman veya yöneticilerle bu konunun görüşülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Ancak incelenen yayıncı lisanslarının %87,5'inde bu önerilere uyulmamış ve lisans verenin bulunduğu ülkenin yasaları geçerli olmuştur. Geriye kalan lisanslarda ise herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Lisans alan ile lisans veren arasındaki herhangi bir anlaşmazlık durumunda geçerli yasa ve yargı yerinin önemi dikkate alınmalıdır. Kurumun kendisini savunabilmesi için denizaşırı bir ülkede karşılaşılan masraflar düşünüldüğünde kurumun ya da lisans alanın bulunduğu ülkenin yasaları anlaşmalarda müzakere edilmelidir.

Yayıncı lisansları dezavantajlı kişilerin erişiminin desteklenmesi hususunda da sessiz kalmıştır. E-kaynak erişiminin sağlandığı her bir kullanıcıya eşit erişim sağlanmalıdır. Bu nedenle dezavantajlı kullanıcı grubunda yer alan bireylerin gerek yasalarla gerekse yayıncı tarafından sağlanabilen yazılımlarla desteklenmesi gerekmektedir. İlgili maddelere yer vermeyen ya da olumlu bir görüş bildirmeyen yayıncı lisanslarında düzenlemelerin yapılması talep edilmelidir.

Yayıncı lisanslarının çekimser davrandığı bir diğer konu ise dijital kopya olmuştur. Özellikle usulsüz kullanıma sebebiyet vereceği düşüncesi yedek kopya olarak saklanmak üzere dijital kopyanın oluşturulmasına engel oluşturmuştur. Lisanslarda yalnızca sürekli erişim hakkı kapsamında dijital kopyadan bahsedilmiştir.

Yukarıda açıklanan maddelerde yayıncı lisansları model lisans önerileriyle aynı fikirde olmamış ya da bu konularda sessiz kalmıştır. Bununla beraber telif hakkı kapsamındaki haklar, bilimsel paylaşım, metin veri madenciliği, yazar hakları, açık erişim seçenekleri gibi maddeler de yayıncı lisanslarının çoğunluğunda önerildiği haliyle yer almamıştır. E-kaynak kullanımını etkileyen, araştırmaların daha geniş kesimlere ulaşmasında kurum ve devlet politikalarında yer edinen konular müzakere süreçlerinde görüşülmelidir.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında önemle üzerinde durulması gereken konular yerine yetkili kullanıcı, kimlik doğrulama yöntemleri, fiyat ve ödeme koşulları, lisans koşullarına uyulması gibi daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür. Temel nitelikteki anlaşma maddeleri yerine teknolojik ve ekonomik gelişmelere uyum sağlayan, bilimsel araştırmaları teşvik eden ve geliştiren, e-kaynak kullanımını artırıcı lisans maddelerinin kurumsallaşması gerekmektedir. Bu bağlamda tüm akademik kütüphanelerin işleyişine uygun rehber ulusal ilkelerin geliştirilmesi ve müzakere görüşmelerinde daha sıkı politikaların izlenmesi model lisans önerilerinin nihai lisanslara yansıtılma oranını arttıracaktır. Nitekim bu haliyle model lisans önerilerinin yarısından azının (%48) nihai lisanslarda yer aldığı ve bu kısmında daha çok temel anlaşma maddelerinden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

1.25. Standartlara uyumlu kullanım raporları lisans alana sağlanır.	1	-	1	1	1	1	1	1
1.26. Kullanım verileri geçerli yasalara uygun bir şekilde derlenir, bireysel kullanıcıların anonimliği ve aramalarının gizliliği korunur.	-	1	1	1	-	1	-	-
1.27. Kullanım raporları hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla paylaşılmaz.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.28. Geçerli yasa ve yer konusunda ortak paydada buluşmak için görüşmeler yapılır.	0	0	-	0	0	0	0	0
1.29. Lisans, ödenmesi gereken ücret bilgilerini gösterir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.30. Lisans fiyatlandırma modelini içerir.	-	1	-	-	-	-	1	1
1.31. Bir sonraki dönemin fiyatı hakkında önceden lisans alana bilgi sağlanır.	-	1	-	-	-	-	-	1
1.32. Faturaların ödenmesine ilişkin koşullar bulunur.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.33. Lisans maddelerinin ihlali üzerine karşı tarafa yazılı bir bilgilendirme yapılır ve sorunu çözmek için bir süre verilir.	1	1	1	1	1	1	-	1
1.34. Lisans alan anlaşmayı feshettiyse anlaşmanın kalan ve tamamlanmayan kısmı için önceden ödenen ücretler geri verilir. (İhlale bağlı olarak)	-	-	-	-	-	1	-	-
1.35. Çevrimiçi içerik diğer formatlar kadar eksiksizdir ve lisans veren bunun için makul çabayı gösterir.	-	1	1	-	-	-	-	-
1.36. Lisans veren keşif hizmeti sağlayıcılarına açıklayıcı bilgi ve meta verileri sağlar.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.37. Lisans veren içeriğin kullanımıyla ilgili tüm konularda lisans alana destek sağlar.	-	-	-	-	1	-	-	-
1.38. Dezavantajlı grupların erişimi yasalara uygun düzenlenir ve lisans veren tarafından erişim desteklenir.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.39. Lisanslı içeriğin standartlara uygun olması için güncel VPAT sağlanır.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.40. Lisans veren hizmetin sürekliliğini sağlamak için makul çabayı gösterir.	1	1	1	1	1	1	1	-
1.41. Lisanslı içerik bir süre kullanılamazsa lisans alana öncesinde bilgi verilir.	-	-	1	1	-	1	-	-
1.42. Lisanslı içeriğe erişimde bir süre hizmet alınmazsa süreyle orantılı bir geri ödeme yapılır.	-	-	1	-	-	1	-	1
1.43. Lisansla fikri mülkiyet ya da telif hakkı ihlali yapılmadığı garanti edilir.	-	-	1	1	1	1	-	-
1.44. Lisans veren, içeriği lisanslama hakkı bulunduğunu garanti eder.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.45. Üçüncü tarafın herhangi bir hak ihlali iddiasında, lisans alanın hakları korunur ve tazmin edilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.46. Taraflardan hiçbiri ürünlerin kullanımından veya kullanılamamasından kaynaklanan zararlardan sorumlu tutulmaz.	0	0	0	0	0	0	1	-
1.47. Lisans alan, karşılıklı anlaşma sağlanan lisansın hüküm ve koşullarını yetkili kullanıcıya uygun bir şekilde bildirilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.48. Lisanslı içeriğe erişimde kullanılan şifre ve diğer erişim bilgilerinin yetkili olmayan kullanıcılarla paylaşılması hususunda makul çaba gösterilir.	1	1	1	1	1	1	1	1

1.49. Mücbir sebep maddeleri lisans alan ve lisans veren taraf için uygulanır.	-	-	1	-	1	1	1	-
1.50. Anlaşma sağlanan ve sürekli erişim hakkı bulunan içerik lisansla verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.51. Yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı içeriğin bir dijital kopyası oluşturulabilir.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.52. Lisanslı içeriğin korunması için arşivleme kuruluşlarıyla iş birliği yapılır.	1	-	1	-	1	1	1	1
1.53. Arşivleme hizmetlerine ilişkin şartlar değiştiğinde önceden bilgi verilir ve alternatif düzenlemeler oluşturulur.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.54. Lisanslı içerik devredilecekse karşı tarafın önceden yazılı izni alınır.	0	-	1	-	0	1	0	0
1.55. Lisanslı içeriğin devri söz konusuysa anlaşma kapsamında edinilen haklar korunur.	-	-	-	1	1	1	1	1
1.56. Lisans içerikte değişiklik ya da geri çekilme olursa belirli bir zaman öncesinde lisans alana bilgi verilir.	-	1	-	1	-	1	-	-
1.57. Değişikliklerden ya da içeriğin geri çekilmesinden yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa lisans alan anlaşmayı feshedebilir.	-	-	-	-	-	1	-	-
1.58. İçeriğin geri çekilmesi yetkili kullanıcılar için daha az yararlı ise orantılı bir miktarda lisans alana geri ödeme yapılır.	-	1	-	1	-	1	1	-
1.59. Yetkili kullanıcıların lisanslı materyalin bir kısmını görüntülemesine, indirmesine, kopyalamasına ve yazdırmasına izin verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.60. Hizmet kalitesi için yeterli kapasite ve bağlantı hızı sağlanır.	-	-	1	1	1	1	-	-

ANKOS Türk Ulusal Site Lisansı Lisans İlkeleri Değerlendirme

Dünyanın birçok yerinde e-kaynak sağlamak üzere yürütülen konsorsiyum çalışmaları bulunmaktadır. Ancak yayıncılarla yapılan konsorsiyum kapsamındaki anlaşmalarda dikkat edilmesi gereken belirli hususlar vardır. Türkiye’de varlığını sürdüren ANKOS en uygun fiyatla en fazla bilgi kaynağını kurumlara sağlama konusunda lisans anlaşmalarını müzakere etmektedir. Bu bağlamda yayıncılarla yapılan görüşmelerde koşulları belirlemek üzere Türk Ulusal Site Lisansı ilkeleri (TRNLS) geliştirilmiştir².

Çalışmanın bu bölümünde ANKOS TRNLS ilkelerinin Türkiye’ye sunulan yayıncı lisanslarına nasıl yansıtıldığı ortaya çıkarılmıştır. Dernek, üniversite ve ticari yayıncı lisanslarında konsorsiyumun geliştirdiği ilkeler aranmış ve ilkelere yer veren lisanslara 10 puan verilmiştir. Tüm sorulara evet cevabının verilmesiyle toplam 2.480 puan üzerinden 1.130 puan alınmıştır. Buna göre incelenen yayıncı lisansları TRNLS İlkelerinin yarısından azını yani %46’sını nihai lisanslara yansıtmıştır.

² ANKOS TRNLS İlkeleri: <https://ankos.org.tr/tr/turk-ulusal-site-lisans/>

1. Yetkili Kullanım Hakları

Yetkili kullanıcı erişimi, geçici kullanıcı erişimi, uzaktan erişim yetkisi, içeriğin kullanımı gibi hakları tanımlayan yetkili kullanım hakları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Yetkili kullanım hakları

Sorular	Dernek			Üniversite		Ticari		
	Lisansları			Lisansları		Lisanslar		
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3
1.1. Lisanslı içeriğe erişim, yetkili kullanıcılara sağlanır.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.2. Geçici ya da fiziki kullanıcılara erişim hakkı verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.3. Yetkili ve geçici kullanıcılara içeriğin bir kısmıyla ilgili (tarama, görüntüleme, basma, yükleme vs.) haklar verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.4. Lisanslı içerik e-rezervlerde kullanılır.	-	1	1	1	1	1	1	-
1.5. ILL’e izin verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.6. Erişim sorunlarında ortaya çıkan kesintiler en az seviyede tutulur.	1	1	1	1	1	1	1	-
1.7. Lisanslı içerikten yedek kopya yapma hakkı vardır.	-	-	-	-	-	-	-	-
1.8. Abonelik iptali sonrası, önceden erişilen içeriğe sürekli erişim sağlanır.	1	1	0	1	1	1	1	1
1.9. İçeriğe uzaktan erişim ve kullanım yetkisi verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.10. Lisanslı içeriğe erişimde üyelere kişisel ve araştırma amaçlı kullanım hakkı verilir.	1	1	1	1	1	1	1	1

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan yetkili kullanım haklarının %85’i nihai lisanslara yansıtılmıştır. Bu hak ve tanımlamalar genellikle lisansların çoğunluğunda yer alan daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinden oluşmaktadır. Ancak yedek kopya yapma, e-rezerv gibi konularda ise yetkisiz kullanıma sebebiyet vereceği düşüncesiyle yayıncılar hemfikir olmamıştır.

2. Telif Hakkı veya Entelektüel Mülkiyet Hakları

ANKOS TRNLS İlkelerinde lisans alanın uğrayacağı zararların temin edilmesi, telif hakkı yasası için kısıtlamaların yapılmaması telif hakkı ve entelektüel mülkiyet hakları kapsamında açıklanmıştır. Ancak bu başlıkta ele alınan “ihlaller durumunda lisans alanla birlikte lisans verenin yükümlülüklerinde de kısıtlamaların olması” ifadesi net olarak anlaşılmamıştır. İlgili madde lisans verenin veri paylaşımında, üçüncü tarafların gizlilik hükümlerine uyması kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 3

Telif hakkı veya entelektüel mülkiyet hakları

2.Telif hakkı veya Entelektüel mülkiyet hakkı	Dernek			Üniversite		Ticari		
	Lisansları			Lisansları		Lisanslar		
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3
2.1. İhlale karşı lisans alan korunur ve tazmin edilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
2.2. Lisansla Türk telif hakkı yasası veya uluslararası telif hakları kapsamındaki haklar sınırlandırılmaz.	-	-	-	1	1	1	-	-
2.3. Üçüncü taraf ihlallerinde ANKOS ve üyeleriyle birlikte lisans verenin yükümlülükleri konusunda da lisansla uygun kısıtlamalar bulunur.	-	-	-	-	-	-	-	-

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan telif hakkı veya entelektüel mülkiyet haklarının %46'sı nihai lisanslara yansıtılmıştır. Yayıncıların tümü ihlale bağlı olarak lisans alanın zararlarını tazmin edeceklerini söylemiş ancak telif hakkı yasasının kısıtlanmaması konusunda çoğunluğu sessiz kalmıştır. Eğitim öğretim amaçlı yetkili kullanım haklarını tanımlayan, ILL gibi kullanımlara izin veren yayıncılar telif hakkı kapsamındaki hakların kısıtlanmayacağını ilişkin maddeyi lisanslara eklemeye çekimser davranmıştır. Veri paylaşımında gizlilik hükümlerine uyulması konusunda da yayıncıların hiçbiri görüş bildirmemiştir (Tablo 3). Bu maddelerin yasal ve hukuki prosedürlere tabi olması aynı zamanda sürecin belirli bir zaman alması yayıncıların sorumluluk almamasına neden olarak gösterilebilir.

Görüldüğü üzere telif hakları konusunda kimi zaman görüş bildiren yayıncı lisansları kimi zamanda görüş bildirmekten kaçınmış sözleşme hukukunun özgürlüğü ilkesinden faydalanmıştır.

3. İşlevsellik

Yeterli bant ve sistem kapasitesinin desteklenmesi ve e-içeriğin öncelikli erişilebilirliği işlevsellik kapsamında Tablo 4’te değerlendirilmiştir.

Tablo 4

İşlevsellik

3.İşlevsellik	Dernek			Üniversite		Ticari		
	Lisansları			Lisansları		Lisanslar		
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3
3.1. Yeterli bant ve sistem kapasitesiyle erişim desteklenir.	-	-	1	1	1	1	-	-
3.2. E-içeriğe, basılıdan önce veya aynı anda erişilebilir.	-	-	-	-	-	-	-	-

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan işlevsellik konusundaki maddelerin %25’i nihai lisanslara yansıtılmıştır. Özellikle bağlantı hızını ve hizmet kalitesini etkileyen bant ve sistem kapasitesi erişilebilirlikte önemli bir ölçüt olmuştur. Ancak yayıncıların yarısı bu konuyla ilgili herhangi bir görüş bildirmemiştir. Lisanslı içerikle ilgili çoğu zaman garanti reddi beyanlarında bulunan yayıncılar e-formattaki erişimin öncelikli olması konusunda da yorum yapmamıştır. Standartlara uygun hizmetlerin sağlanabilmesi ve e-içeriğin desteklenmesi hususunda yayıncıların sorumluluk almak istemediği sonucuna ulaşılmıştır.

4. Lisans Yükümlülüğü

Lisans alan ile lisans veren arasında anlaşmazlık durumunda izlenecek yolu gösteren lisans yükümlülüğü konusu Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5

Lisans yükümlülüğü

4.Lisans yükümlülüğü	Dernek			Üniversite		Ticari		
	Lisansları			Lisansları		Lisanslar		
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3
4.1. Lisans alan ile lisans veren arasında mantıklı ve dengeli yöntemler tanımlanır.								
4.2. Anlaşmazlık durumunda Türk Hukuku ve Ankara Mahkemeleri yetkilidir.	0	0	-	0	0	0	0	0

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan lisans yükümlülüğü konusundaki maddelerin hiçbirini nihai lisanslara yansıtılmamıştır. Anlaşmazlık durumunda geçerli olacak yasa ve yargı yerinin belirlenmesi lisans alanın haklarının korunması açısından önemlidir. İtibarına zarar vermeden kurumun kendini savunabilmesi ve en az masrafla anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Bu bağlamda kurumun bulunduğu ülkenin yani Türk hukukunun anlaşmalarda geçerli olması beklenmelidir. Ancak yayıncılar kendi lehine olacak şekilde geçerli yasa ve mahkeme yerlerini belirlemiştir.

Lisans yükümlülüğü konusunda ANKOS TRNLS ilkeleri arasında yer alan 4.1 maddesi anlaşılmadığı için değerlendirmeye alınamamıştır. Oluşturulan ilkelerin açıklayıcı ve anlaşılır olmamasının müzakere sürecine yansımamasında etkili olduğu düşünülmüştür.

5. Lisans Fiyatlandırması

Ekonomik fiyatlandırma, fiyatlama modellerinde belirleyici kriterler, üyeler arasında ücret dağılımı gibi konuları kapsayan lisans fiyatlandırması Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6

Lisans fiyatlandırması

Sorular	Dernek Lisansları			Üniversite Lisansları		Ticari Lisanslar		
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3
	5.1. Yapılan anlaşmalar kurumsal olarak sağlanan anlaşmalardan daha uygun bir fiyat sağlar.	-	-	-	-	-	-	-
5.2. Lisanslarda içeriğin, basılı ve e-abonelikleri ayrı fiyatlandırılır.	-	-	-	-	-	-	-	1
5.3. Kullanıcı sayısı kısıtlanmaz.	-	-	-	-	-	-	-	-
5.4. E-kaynak fiyatları belirlenirken ANKOS kriterleri uygulanır.	-	1	-	-	1	-	1	1
5.5. Yeni bir üyenin fiyatı en düşük ücreti ödeyen üyeninkinden daha düşük olamaz.	-	-	-	-	-	-	-	-
5.6. Konsorsiyuma henüz girmemiş bir kuruma daha düşük bir fiyat verilirse fiyatın düşürülmesi konusunda gereği yapılır.	-	-	-	-	-	-	-	-

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan lisans fiyatlandırması konusundaki maddelerin yalnızca %10'u nihai lisanslara yansıtılmıştır.

Konsorsiyumlar uygun fiyatlarla e-içerikleri üyelere sunan, üyeler arasında ücret dağılımını dengeleyen ve şeffaf açık işleyişleri olan yapılardır. Bu bağlamda konsorsiyumların uygun fiyatlarla e-içeriği sunduğunu gösteren ifadelerin anlaşmalarda yer alması devlet kurumlarındaki hesap verilebilirliği de kolaylaştıracaktır. Ancak hiçbir yayıncı lisansı bu konuya anlaşmalarda yer vermemiştir. ANKOS'un belirlediği kriterlerin dikkate alınarak fiyatlandırma politikalarının belirlenmesi ise lisansların yarısında geçerli olmuştur. Bu maddelerin yayıncı lisanslarında yer almaması müzakerelerde konunun yeterince tartışılmadığını düşündürmüştür. Anlaşmalara eklenmesi gerekli olan bu maddelerle konsorsiyum mantığının daha iyi anlaşılması ve güçlenmesi sağlanacaktır.

6. Satıcıların Kabul Edilemeyecek Davranışlarına Karşı Önlemler

Lisans verenin teknik, erişim, kullanım vb. sorunlarda çözümler üretmesi, olası durumlar karşısında indirim yapması, lisans alanı desteklemesi gibi konuları kapsayan satıcılara karşı önlemler Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7

Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler

Sorular	6.Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler								
	Dernek Lisansları			Üniversite Lisansları		Ticari Lisanslar			
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3	
6.1. Lisanslarda üyelerin desteklenmesi ve sorunlara yönelik çözümlerin üretilmesi açıklanır.	-	-	-	-	1	-	-	-	
6.2. Lisanslarda sürenin uzatılması, ücretlerin azaltılması, indirimin yapılması gibi çözümler vardır.	-	-	-	-	-	-	1	-	

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler konusundaki maddelerin yalnızca %12,5’u nihai lisanslara yansıtılmıştır.

Erişim süresi boyunca e-kaynaklarda teknik nedenlerle ya da kullanımla ilgili sorunların oluşması muhtemeldir. Bu aşamada lisans verene ulaşılabilir olması ve en yakın zamanda sorunun çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Ancak müşteri destek beklentileri ve çözüm süreçlerinin belirlenmesi yalnızca bir lisansla yer almıştır. Aynı şekilde sürenin uzatılması, indirimin yapılması gibi lisanslarda yer alması istenen olumlu yaklaşımlar da tek bir lisansla verilmiştir.

Erişim sorunlarında destek personellerine ihtiyaç duyulması ve indirimlerin yapılması gibi konuların doğrudan maliyetleri etkilemesi nedeniyle yayıncıların bu konularda çekimser davrandığı düşünülmüştür.

7. Kullanım İstatistikleri ve Diğer Yönetim Raporları

Kullanım raporlarının belirli standart ve ilkelere uygun olarak hazırlanması, istatistiklerin izin alınmadan açıklanmasının ya da satılmasının yasaklanması, lisanslı içerikle ilgili yapılan değişiklikler için bilgi verilmesi Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8

Kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları

Sorular	7.Kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları								
	Dernek Lisansları			Üniversite Lisansları		Ticari Lisanslar			
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3	
7.1. Kullanım raporları standartlara uygun sağlanır.	1	-	1	1	1	1	1	1	
7.2. Herhangi bir içerik, format ya da değişiklik durumunda lisans alan bilgilendirilir.	-	1	-	1	-	1	-	-	
7.3. Kullanım raporları izin alınmadan verilemez, satılamaz.	-	-	-	-	-	-	-	-	

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları konusundaki maddelerin %42’si nihai lisanslara yansıtılmıştır.

E-kaynak kullanımlarının maliyete etkisini ölçebilmek için kullanım istatistiklerinin sağlanması gerekmektedir. Ancak değerlendirmelerde kullanılan istatistikler belirli standartlarda olmalıdır. Bu bilgi lisans anlaşmalarının çoğunluğunda teyit edilirken istatistiklerin dağıtımında izin alınması veya gizlilik hükümlerine uyulması konularına hiçbir anlaşmada değinilmemiştir. Kullanım istatistiklerini de bir kişisel veri olarak düşündüğümüzde gizlilik ve veri güvenliği konusunda yayıncıların sorumluluk almak istememesi akıllara gelmiştir. Bu tür verilerin izin alınmadan üçüncü taraflara ifşa edilmeyeceğinin bilgisi yasal ve hukuki süreçler kapsamında anlaşmalarda yer almalıdır.

Lisans anlaşmalarının içeriğinde, formatında herhangi bir değişikliğe ya da düzenleme gidilmesi muhtemeldir. Bu aşamada kullanıcıların bilgilendirilmesi hem oluşabilecek erişim sorunlarının giderilmesini hem de verilen hizmetin aksamamasını sağlayacaktır. Ancak ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan ve nihai anlaşmalarda da yer alması beklenen bu maddeye lisansların yarısından daha azında (%37,5) ulaşılmıştır.

8. Anlaşmayı Sonlandırma Hakları

İflas veya ihtilaf durumunda anlaşmanın sonlandırılması, lisansın devri, lisans devri sonrası hakların garanti edilmesi gibi anlaşmayı sonlandırma hakları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9

Anlaşmayı sonlandırma hakları

Sorular	Dernek			Üniversite		Ticari		
	Lisansları			Lisansları		Lisanslar		
	D1	D2	D3	Ü1	Ü2	T1	T2	T3
8.1. Lisans alan ya da lisans verenin iflası ya da ihtilafında anlaşma sonlandırılabilir.	1	1	1	1	1	1	-	1
8.2. Sorun olduğunda ücretini ödeyenlerin hakları korunur.	-	-	-	-	-	-	1	-
8.3. Lisans kâr amaçlı olmayan bir kuruma devredilebilir.	-	-	-	-	-	-	-	-
8.4. Devir ya da satış durumunda edinilen hakların korunacağı lisansta garanti edilir.	-	-	-	1	1	1	1	1

ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan anlaşmayı sonlandırma hakları konusundaki maddelerin %41’i nihai lisanslara yansıtılmıştır.

E-kaynak erişimi için belirlenen süre zarfında taraflar arasında anlaşmazlıklar olabilir. Ancak anlaşmayı sonlandırma hakkı yalnızca lisans verene değil lisans alana da tanınmalıdır. İncelenen lisans anlaşmalarının çoğunluğunda bu hak verilmiştir.

Konsorsiyum olarak düşünüldüğünde ücretini ödemeye devam edenlerin haklarının korunmasına ilişkin maddeye ise yalnızca bir lisansta ulaşılmıştır. Bu maddenin anlaşmalarda bulunmasında yayıncılar için herhangi bir sakınca bulunmamalıdır. Anlaşmalarda bu maddenin eksikliği müzakerelerde konunun yeterince üzerinde durulmadığını ve görüşülmediğini düşündürmüştür.

Telif hakları sebebiyle kontrolü elinde bulundurarak lisansın bir kuruma devrine izin vermeyen yayıncılar kendi şirketlerinin satılması ya da devredilmesi durumunda lisans alanın haklarının temin edileceğine anlaşmaların çoğunluğunda yer vermiştir.

Çalışmanın sonucuna göre ANKOS tarafından oluşturulan TRNLS ilkelerinin %46’sı nihai lisanslarda yer almış ve daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür. Örneğin, kurumsallaşan maddeler arasında yetkili kullanım hakları %85 ile en yüksek oran olmuştur. Diğer konu alanları ise %50’nin altına kalmış özellikle lisans yükümlülüğü konusunda yayıncılar ilkelere hiçbir benzerlik (%0) göstermemiştir. Anlaşmazlık durumunda geçerli olacak yasa ve yargı konusunda yayıncıların inisiyatif kullanmadığı görülmüştür.

İlkelerin yarısından azının %46’sının lisanslarda yer almasında hem yayıncıların hem de konsorsiyumun izlediği politikalar etkili olmuştur. Yayıncılar bazı maddelerde maliyet, telif hakkı, hukuki ve yasal süreçler nedeniyle çekimser davranmış ya da olumlu bir görüş bildirmemiştir. Sorumluluk almadan kendilerini lisans alana karşı korumuşlardır.

Konsorsiyum tarafında ise müzakerelerde sıkı politikaların izlenmediği ve konun üzerinde yeterince durulmadığı düşünülmüştür.

Ancak konsorsiyumun pazarlık gücünü kullanarak lisans alanın haklarını koruyan anlaşmaları müzakere edebileceği unutulmamalıdır. Bununla beraber çalışmada ANKOS TRNLS ilkelerinin daha kapsayıcı ve günümüz koşullarına uygun olarak düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Özellikle bilimsel paylaşım, metin ve veri madenciliği, açık erişim, yazar hakları gibi birçok konuda mevcutta var olan ilkeler geliştirilmeli ve güncellenmelidir.

Lisans anlaşmalarını incelemek ve imzalanabilir olduğuna karar verebilmek için en önemli noktalardan biri de maddelerin anlaşılabilir olmasıdır. Maddeleri anlaşılmayan lisansların imzalanması olumsuz sonuçlarla karşılaşılmasına neden olabilir. Çalışma kapsamında lisans verenin yükümlülükleriyle ilgili lisansla uygun kısıtlamaların yer alması, lisans alan ile lisans veren arasında mantıklı ve dengeli yöntemlerin tanımlanması gibi ANKOS TRNLS ilkelerinde yer alan bazı maddelerin tam olarak anlaşılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda yalnızca konsorsiyum değil kurumsal yapılan anlaşmalarda da açıklayıcı rehber ulusal ilkelere ihtiyaç vardır. Açıklayıcı rehber ulusal ilkeler kurumsallaşarak lisanslarda standart bir dilin oluşması sağlanabilir. Kurumsallaşma için konsorsiyum sıkı politikalar izlemeli ve ilkeler yasa ve yönetmeliklerle desteklenmelidir.

Sonuç

TRNLS İlkeleri ve LIBLICENSE Model Lisansı değerlendirmesinde anlaşma maddelerine göre yayıncılarda farklılıklar bulunmaktadır. TRNLS ilkelerinin %46'sının, LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin ise %48'inin Türkiye'deki nihai lisanslara yansıtıldığı sonucuna varılmıştır.

LIBLICENSE Model Lisansı karşılaştırmasında nihai lisanslarda bazı konularda herhangi bir bilgiye ulaşılamamış ya da model lisanslara benzerlik görülmemiştir. Örneğin, metin ve veri madenciliğinin nasıl uygulanacağıyla ilgili bilgilendirmeler, yetkisiz kullanımların izlenmesi, veri paylaşımında gizlilik hükümlerine uyulması ve lisans alanın bilgilendirilmesi, geçerli yasa ve yargı yerinin tanımlanması, keşif hizmeti sağlayıcılarına bilgi verilmesi, dezavantajlı grupların erişiminin desteklenmesi, yedek kopya yapma hakkı, arşivleme hizmetlerine ilişkin alternatif düzenlemeler gibi maddeler anlaşmalarda karşılık bulamamıştır. Bununla beraber telif hakkı, bilimsel paylaşım, metin ve veri madenciliği izni, yazar hakları, açık erişim gibi maddelerin yerine daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür.

ANKOS TRNLS ilkelerinin karşılaştırılmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yetkili kullanım, yetkili kullanıcı hakları, içeriğe erişim, kimlik doğrulama yöntemleri gibi standart bir lisansla yer alması gereken maddeler nihai lisanslarda kurumsallaşmıştır. Yedek kopya yapma hakkı, gizlilik hükümlerine uyulması, anlaşmazlık durumlarında Türk Hukukunun uygulanması, Ankara Mahkemelerinin geçerli olması, fiyatlandırma konusunda açıklayıcı bilgiler gibi maddeler ise hiçbir yayıncı lisansında yer almamıştır. ANKOS TRNLS ilkeleri oluşturulurken Türkiye'deki şartlar ve kurumlar göz önünde bulundurulmuş, model lisanslardan faydalanılmıştır. Ancak bu çalışmayla ilkelerin daha açık, anlaşılır ve kapsamlı bir şekilde güncellenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Yayıncılar hem maddi hem hukuki kaygılarla anlaşmalardaki haklarını korumak istemiş ve sözleşme hukukun özgürlüğünden yararlanmışlardır. Lisans maddelerinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan bu sonuçlarda konsorsiyumun müzakere süreçlerine

yaklaşımlarının, yayıncıların izlediği politikaların ve yasal prosedürlerdeki zorlukların etkili olduğu düşünülmüştür.

E-kaynaklara erişim sağlayan tüm kurumlar lisans anlaşmalarıyla karşılaşmaktadır. Lisansların önemini ortaya koymak, lisans maddelerinin anlaşılmasını sağlamak ve kütüphanecilerin iş süreçlerini kolaylaştırmayı amaçlayan bu çalışma ile rehber ulusal ilkeler oluşturulmuştur. Yasal tavsiye niteliği olmadan geliştirilen rehber ulusal ilkelerin lisans değerlendirmelerinde kurumlara temel kaynak olacağı düşünülmektedir. Ancak bu ilkelerin nihai lisanslara yansımaları için konsorsiyumun konun üzerinde önemle durması, daha sıkı lisans pazarlıkları yürütmesi ve kanunlarda yer alan çerçeve sözleşmelerin genişletilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazarlar makale için etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Damla Yılmaz: Fikir / Kavram, Kavramsal Arka Plan, Metodoloji, Veri Toplama, Veri Analizi, Veri Görselleştirme, Yazım, Değerlendirme ve İnceleme

Sacit Arslantekin: Fikir / Kavram, Kavramsal Arka Plan, Veri Görselleştirme

Kaynakça

- Alford, D. E. (2002). Negotiating and analyzing electronic license agreements. *Law Library Journal*, 94(4), 621-644. https://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2063&context=law_facpub
- Benny, L. (2015). Selection and acquisition of e-resources in academic libraries: Challenges. *International Journal of digital library services*, 5(2), 124-137. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:14076597>
- Buchanan, N. L. (1997). Navigating the electronic river: Electronic product licensing and contracts. *The Serials Librarian*, 30(3-4), 171-182. doi:10.1300/J123v30n03_20
- Case, M. M. (2005). A snapshot in time: ARL libraries and electronic journal resources. *Journal of Library Administration*, 42(2), 87-105. doi:10.1300/J111v42n02_07
- Davis, T. L. (1997). License agreements in lieu of copyright: Are we signing away our rights? *Library Acquisitions: Practice & Theory*, 21(1), 19-28. doi:10.1016/S0364-6408(96)00085-3
- Davis, T. L. ve Reilly, J. J. (1998). Understanding license agreements for electronic products. *The Serials Librarian*, 34(1-2), 247-260. doi:10.1300/J123v34n01_27
- Duranceau, E. F. (1997). Electronic journal forum: Why you can't learn license negotiation in three easy lessons: A conversation with Georgia Harper, Office of General Counsel, University of Texas, *Serials Review*, 23(3), 69-71. doi:10.1080/00987913.1997.10764394

- Emery, J. (2022). Licensing online content to ensure patron privacy: An informal survey of Oregon librarians. *OLA Quarterly*, 27(1), 33–37. doi:10.5399/osu/1093-7374.27.01.08
- Eschenfelder, K. R., Tsai, T., Zhu, X., Stewart, B. (2013). How institutionalized are model license use terms? An analysis of e-journal license use rights clauses from 2000 to 2009. *College & Research Libraries*, 74(4), 326-355. doi:10.5860/crl-289
- Fahey, A, Freestone, C, Russell, F. ve Savage, C. (2016). *Bridging the copyright and licensing knowledge gap*. <https://hdl.handle.net/10536/DRO/DU:30068890>
- Fernández-Molina, J.C., Eschenfelder, K.R. ve Rubel, A. (2021). Comparing use terms in a Spanish and US research university e-journal licenses: Recent trends. *College and Research Libraries*, 82(2), 1-26. doi:10.5860/crl.82.2.158
- Güneş, G. (2021). Bilgi merkezleri arasında iş birliği ve koordinasyon: Konsorsiyum çalışmaları. E, Yılmaz ve L, Kanık (Ed.). *Bilgi Merkezlerinde Yönetim II* içinde (ss.166-205). HiperLink.
- Halaychik, C. S. ve Reagan, B. (2018). *Licensing electronic resources in academic libraries: A practical handbook*. Chandos Publishing. doi:10.1016/B978-0-08-102107-1.00001-7
- Kalemci, Z. ve Gökkurt Demirtel, Ö. (2023). Üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşadığı zorluklar. *Türk Kütüphaneciliği*, 37(4), 227-242. doi:10.24146/tk.1323453
- Lamoureux, S. D., Chamberlain, C. ve Bethel, J. (2010). Basics of e-resource licensing. *The Serials Librarian*, 58(1-4), 20-31. doi:10.1080/03615261003622981
- Lai, K. (2021). Perceived knowledge of contract terms in library license agreements: A study of academic libraries in Hong Kong. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(1), 1-10. doi:10.1016/j.acalib.2020.102221
- LDH Consulting Services. (2021). *Licensing privacy-vendor contract and policy rubric*. <https://tinyurl.com/37rd8vve>
- Meera, B. M. ve Anuradha, K.T. (2005). Contractual solutions in electronic publishing industry: A comparative study of license agreements. *Webology*, 2(3), 1-11. <https://www.webology.org/2005/v2n3/a18.html>
- Miller, R. (2007). Acts of vision: The practice of licensing. *Collection Management*, 32(1-2), 173-190. doi:10.1300/J105v32n01_12
- Özgüven Ceylan, Ü. ve Eroğlu, Ş. (2023). Elektronik kaynaklarda telif hakkı ve lisans sözleşmeleri üzerine bir değerlendirme: Bartın Üniversitesi örneği. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 197-216. doi:10.33721/by.1290169
- Polat, C. (2017). Elektronik kaynak yönetimi. *Bilişim teknolojilerinin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine etkileri* içinde (ss. 227-252). HiperLink. <http://eprints.rclis.org/34233/>
- Rubel, A. ve Zhang, M. (2015). Four facets of privacy and intellectual freedom in licensing contracts for electronic journals. *College & Research Libraries* 76(4), 427-449. doi:10.5860/crl.76.4.427
- Shipe, T. (2005). Travels into several remote corners of the information universe: A voyage to the Department of the Houyhnhnmists, or, licensing issues and the integrated collection. *The Acquisitions Librarian*, 17(33-34), 25-34. doi:10.1300/J101v17n33_03

- Singh, A.K. ve Mukherjee, B. (2018). Electronic information resource optimisation in academic libraries: A comparative study on licensing provision of commercial publisher. *Journal of Library & Information Technology*, 38(3), 213-220. doi:10.14429/djlit.38.3.12468
- Singh, C. ve Pai, R. D. (2021). Librarians' perception of license agreements of electronic resources: A study. *Library Philosophy and Practice*. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6127>
- Sonde, R. M. ve Nikose, S. (2018) Licensing policy of e-resource in library. *Knowledge Librarian An International Peer Reviewed Bilingual E-Journal of Library and Information Science*, 5(2), 76-85. <https://www.klibjlis.com/5.2.9.pdf>
- Taşkın, Z. (2014). Elektronik kaynak lisans anlaşmaları: Türkiye'de kütüphane ve kütüphanecilerin durumu. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1), 6-17. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/issue/view/257>
- Tiessen, R. (2012). How copyright affects interlibrary loan and electronic resources in Canada. *Interlending & Document Supply*, 40(1), 49-54. doi:10.1108/02641611211214297
- Toplu, M. (2009). Elektronik yayıncılığın ortak koleksiyon geliştirme ve kütüphane konsorsiyumlarına etkileri ve Türkiye'deki uygulamalar. *Türk kütüphaneciliği*, 23(3), 448-488. <http://tk.org.tr/index.php/TK/article/view/501>
- Wiley, L. N. (2004). License to deny? Publisher restrictions on document delivery from e-licensed journals. *Interlending & Document Supply*, 32(2), 94-102. doi:10.1108/02641610410538559
- Zhu, X. (2016). Driven adaptation: A grounded theory study of licensing electronic resources. *Library & Information Science Research*, 38(1), 69-80. doi:10.1016/j.lisr.2016.02.002

Ek-1**Rehber Ulusal İlkeler**

Yasal tavsiye niteliği taşımadan oluşturulan rehber ulusal ilkeler kurumsal ve konsorsiyum olarak yapılan anlaşmalarda bir belge niteliğinde kullanılabilir. Yayıncılarla yapılacak anlaşmalarda bu ilkelerden faydalanılması lisans alanın haklarını koruyan ve müzakere süreçlerini kolaylaştıran lisansların imzalanmasını sağlayacaktır. Her bir kurumun lisanslarda standart bir dil kullanmayı tercih etmesiyle e-kaynaklara erişmek için kullanılan anlaşmalara daha az zaman ve emek harcanacağı düşünülmektedir.

Rehber ulusal ilkeler, değişen ve gelişen teknolojiye uygun bir şekilde ihtiyaçlara göre belirli dönemlerde gözden geçirilmeli ve gerekiyorsa revize edilmelidir.

Yetkilendirme, Yetkili Kullanıcı, Yetkili Site ve Erişim

1. E-kaynak erişiminde kullanılacak olan kimlik doğrulama yöntemleri tanımlanmalı ve oluşturulan yeni protokollere uygun olmalı,
2. Kimlik doğrulama yöntemleri yapılan anlaşmalarda ayrı bir ekte gösterilmeli,
3. Fiziksel konuma bakılmaksızın ihtiyaç dikkate alınarak kurum tarafından yetkili kullanıcı tanımlanmalı,
4. Yetkili ve ağa giriş hakkı bulunan kullanıcı tanımı olabildiğince geniş yapılmalı,
5. E-kaynakları kullanmak için fiziksel konumda bulunan geçici kullanıcılara erişim izni verilmeli,
6. Kurumun e-kaynağa erişim sağladığı tüm lokasyonlar ve yetkili site tanımlanmalı,
7. Kurum, anlaşmalarda yer alan tüm hükümlerden haberdar olmalı,
8. Site üzerinde kullanıcının erişimi esnasında başka bir hüküm veya koşulun onaylanma zorunluluğu olmamalıdır.

İzin Verilen Kullanımlar

1. Eğitim, öğretim ve araştırma amaçlı lisanslı içerikten uygun alıntı yapılmasına izin verilmeli,
2. İçeriğin daha etkin kullanılmasını sağlayacak dijital kopyaya izin verilmeli,
3. Lisanslı içerikten görüntülemeye, indirmeye, yazdırmaya, kaydetmeye ticari amaç olmaması koşuluyla izin verilmeli,
4. Bir kısım lisanslı içerikten, yetkili olmayan kullanıcılara bilimsel paylaşım amacıyla gönderilmesine izin verilmeli,
5. Basılı, elektronik ders rezervleri veya ders içeriklerinin hazırlanmasında lisanslı içerikten alıntı bildirimleri yapılarak yararlanılmasına izin verilmeli,
6. Elektronik ders rezervlerinde makaleye bağlantı izni verilmeli,
7. Lisanslı içerikten oluşturulan ders rezervlerinden dezavantajlı bireylerin de faydalanılmasına imkân tanınmalı,
8. Lisanslı içeriğin güvenli iletim yoluyla ticari amaç taşımadan ILL'de kullanılmasına izin verilmeli,
9. Metin ve veri madenciliği uygulamaları anlaşmalarda açıklanmalı, sonuçlarının araştırmalarda kullanılmasına izin verilmelidir.

Yetkili ve Diğer Kullanıcılar için Erişilebilirlik

1. Anlaşmada açıklandığı gibi web sitesinin kullanılabilir ve içeriğin erişilebilir olduğu kontrol edilmeli,
2. Tüm yetkili kullanıcılar için lisanslı içeriğe eşit erişim yasalarla ya da gerekiyorsa uygun yazılımlarla desteklenmelidir.

İzin Verilmeyen Yasaklı Kullanımlar

1. Lisanslı içeriğin ticari veya usulsüz kullanımına izin verilmemeli,
2. Usulsüz kullanım sayılacak sistematik kopyalama, indirme, yazdırma ve paylaşımına izin verilmemeli,
3. Telif hakkı bildirimlerinin değiştirilmesine, lisanslı içerikten türev eser oluşturulmasına izin verilmemelidir.

Yetkili Kullanıcılar İçin Diğer Hak ve Ayrıcalıklar

1. Lisanslı içeriğe erişen kurum yazarlarının bilimsel ve eğitimsel amaçlı yayın hakları korunmalı,
2. Telif hakkı yasalarının izin verdiği kullanımlar korunmalı, kamuya açık lisanslar için ek kısıtlamalar yapılmamalı,
3. Açık erişime öncelik verecek ve açık erişimi destekleyecek anlaşmaların yapılmasına özen gösterilmelidir.

Sürekli Erişim ve Yedek Kopya Yapma Hakkı

1. Lisanslı içeriğin abonelik erişimi sona erdikten sonra geriye dönük yıllara ait sürekli erişim hakkı tanımlanmalı,
2. Sürekli erişimi sağlayacak lisanslı içeriğin listesi anlaşmada verilmeli,
3. Lisans alan, anlaşma şartlarına uygun bir şekilde erişim sağlayacağını bildirmeli,
4. Sürekli erişim hakkı için istenen ücretler ve işbirliği yapılan kuruluşlar hakkında yeterli açıklamalara yer verilmeli,
5. Arşivleme kuruluşlarıyla işbirliği yapılıyorsa tüm haklar anlaşmadaki gibi devam etmeli,
6. Lisanslı içeriğe sürekli erişimi üçüncü taraflar sağlıyorsa lisans alan ek bir ödeme yapmamalıdır.

Veri Toplama, Veri Paylaşma ve Gizlilik

1. Kullanıcı mahremiyeti ve gizliliğinin açıklığa kavuşturulduğu anlaşmalar müzakere edilmeli,
2. Kullanıcı gizliliğinin ve güvenliğinin sağlanabilmesi için gereksiz veri istenmemeli,
3. Kişisel veriler için kullanıcılardan açık rıza alınmalı,
4. Yetki olmayan üçüncü taraflara veri paylaşmaya ya da veri satmaya izin verilmemeli,
5. Veri toplama ve paylaşmada lisans alana seçenek sunulmalı,
6. Veri, veri türü, veri toplama nedeni, verinin hangi aralıklarla silindiği konusunda anlaşmalarda bilgi verilmeli,
7. Yasal nedenlerle gereken veri paylaşımı için lisans alana bilgi verilmeli,
8. İzin alınarak yapılan veri paylaşımında üçüncü tarafların gizlilik hükümlerine uyması garanti edilmeli,

9. E-kaynak ücretinin, lisans şartlarının paylaşılmasını engelleyen anlaşmalar müzakere edilmemelidir.

Lisans Alana Gönderilen Veriler- Kullanım İstatistikleri

1. E-kaynakların değerlendirilmesinde bir gösterge olan kullanım istatistikleri standartlara uygun olarak sunulmalı,
2. Kullanım istatistikleri ve raporları onay alınmaksızın paylaşılmalı,
3. Bireysel kullanıcıların anonimliği ve aramaların gizliliği korunmalıdır.

Yasal konular

1. Lisans anlaşmaları, lisans alanın bulunduğu ülkenin kanunlarına uygun olarak hazırlanmalı,
2. Taraflar arasında çıkan ihtilaf durumunda yargı yeri kurumun bulunduğu ülkede olmalı,
3. Lisansların içerdiği hukuki terimlerin ve ifadelerin doğru anlaşılabilmesi için kurumun hukuk müşavirliklerinden destek alınmalıdır.

Yenileme, İptal, Fesih ve İhlal

1. Türkiye’de bulunan devlet kurumları için anlaşmalarda otomatik yenileme maddeleri bulunmamalı,
2. Ülke şartları göz önüne alındığında yeterli ödenek kalmıyorsa abonelik dönemi içinde iptal bildirimine izin verilmeli,
3. Kurum sorumlu olmayacağı nedenlerle borcunu ödeyemezse anlaşma sonlandırılmalı yalnızca erişim sağlanan aylar için ödeme imkânı sağlanmalı,
4. Ödenek yetersizliği nedeniyle yapılan iptallerde lisans alan cezalandırılmamalı,
5. Lisans maddelerinin ihlalinde her iki taraf da bilgilendirme yapılmalı,
6. Problemin çözülmesinde süre hakkı taraflara tanınmalı,
7. Belirlenen süre sonunda problem çözülemezse feshetme hakkı taraflara tanınmalı,
8. Anlaşmanın feshinden lisans veren sorumluya orantılı bir geri ödemeyi yapmalıdır.

Taraflar Arasındaki Yükümlülükler (Garanti, Tazminat, Mücbir sebep)

Erişim Sürekliliği ve Hizmet Kalitesi

1. Anlaşmada tanımlanan süre boyunca içeriğe erişim sağlanmalı,
2. İçeriğin kullanımında yeterli eğitim verilmeli ve teknik destek sağlanmalı,
3. İçerik dezavantajlı bireylerin erişimine uygun olmalı,
4. Anlaşma süresi boyunca iletişim kurulacak kişinin bilgileri tanımlanmalı ve erişim kesintilerinin bilgisi verilmeli,
5. Hizmet kalitesini etkileyen yeterli kapasite ve bağlantı hızı bilgisi verilmeli,
6. Hizmetin kesintiye uğradığı zamanlara bir sınırlandırma yapılmalı ve bu süreyle orantılı bir geri ödeme garanti edilmeli,
7. Erişim sağlanan içerik, keşif araçları veya diğer sitemlerde tanımlanabilmelidir.

Garantiler ve Feragatnameler

1. İçerik, anlaşmalarda tanımlandığı haliyle eksiksiz ve tam olarak sunulmalı,
2. Lisans veren telif hakkını ihlal etmediğini ve içeriği lisanslama hakkına sahip olduğunu anlaşmada garanti etmeli,
3. Üçüncü tarafların telif hakkı ihlali bildirimini yapması ve iddianın kanıtlanması durumunda lisans alan korunmalı ve tazmin edilmeli,

4. İçeriğin kullanımı veya kullanılmamasından kaynaklı sorumluluk reddi hakkı her iki tarafa tanınmalı,
5. Konsorsiyum anlaşmalarında her bir kurumun sorumluluğu ayrı düşünülmelidir.

Mücbir Sebep

1. Mücbir sebepler anlaşmada tanımlanmalı ve bu hak her iki tarafa eşit bir şekilde verilmelidir.

Diğer Yükümlülükler

1. İçeriğin kullanımı, lisansın koşulları hakkında kullanıcı bilgilendirilmeli ve yetkili kullanıcı dışındakilerle erişim şifreleri paylaşılmamalı,
2. Anlaşmada usulsüz kullanımın izlenmesi sorumluluğu alınmamalı,
3. İçeriğin bile isteye yetkisiz kullanımına izin verilmeyeceği anlaşmada belirtilmeli,
4. Yetkisiz kullanımla ilgili her iki taraf bilgilendirme yapmalı ve iş birliği kurmalı,
5. Problemin çözümünde belirli bir süre tanınmalı ve bu süre sonunda herhangi bir işlem yapılmazsa bilgi verilerek erişim askıya alınmalıdır.

İçeriğin Devri, Geri Çekilmesi, Değiştirilmesi

1. Lisansın devrinde tarafların onayı alınmalı,
2. Devralan taraf anlaşma koşullarına uymalı ve edinilen hakların korunacağını garanti etmeli,
3. Lisans alan taraf anlaşma koşullarına uymaya devam etmeli,
4. Lisanslı içeriğin değişmesi veya geri çekilmesi söz konusu olursa lisans alan önceden bilgilendirilmeli ve orantılı miktarda geri ödeme yapılmalı,
5. İçerikle ilgili yapılan değişikliklerden lisans alanın kullanıcısı daha az faydalanırsa anlaşmayı feshetme hakkı tanınmalıdır.

Ekler

1. İletişim bilgileri
2. Kimlik doğrulama yöntemleri
3. Kullanıcı sayısı ve fiyatlandırma modeli
4. Ücret ve ödeme tarihi
5. Lisanslı içeriğin listesi ekte düzenlenmelidir.

Erasmus+ Personel Hareketliliği: Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesine Yönelik Bir Değerlendirme

Erasmus+ Staff Mobility: An Evaluation of the National Technical Information Centre and Library of Budapest University of Technology and Economics

Simge KAYA*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Erasmus Personel Eğitim Alma Hareketliliği kapsamında 15 -19 Temmuz 2024 tarihleri arasında Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi'nde alınan mesleki eğitim ve deneyimler hakkında bilgilerin aktarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Erasmus+ Personel Eğitim Alma Hareketliliği, Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi; bilgi merkezleri; kütüphaneler.

Abstract

The aim of this study is to convey information about the professional training and experiences received at the National Technical Information Center and Library of Budapest University of Technology and Economics between 15 and 19 July 2024 within the scope of Erasmus Personnel Training Mobility.

Keywords: Erasmus+ Personnel Training Mobility; Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Center and Library; information centers; libraries.

* TED Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: simge.kaya@tedu.edu.tr
TED University, Ankara, Türkiye. E-mail: simge.kaya@tedu.edu.tr

Giriş

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBY), sürekli gelişen ve teknoloji ile iç içe yaşayan disiplinler arası bir alandır. BBY mezunlarının da mesleki hayatlarında kendilerini farklı alanlarda geliştirmeleri, görev aldıkları kurumlarda verilen hizmetlerde oldukça önemlidir. Bu kapsamda Erasmus+ Personel Eğitim Hareketliliği, tüm alanlarda olduğu gibi BBY alanında da profesyonellerin kendilerini geliştirmeleri için bir fırsattır. Bu fırsat sayesinde mesleğe yönelik uygulamaların yurt dışındaki bir kurumda nasıl gerçekleştirildiği görülebilir. Yurt dışındaki iyi uygulamaları görmek, kişilere farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Aynı zamanda iyi uygulamaların Türkiye’de de gerçekleştirilebilmesi konusunda bir yol gösterici de olabilir. Bu yazıda Erasmus+ Personel Hareketliliği kapsamında edinilen bilgiler ve deneyimler paylaşılmaktadır.

Erasmus+ Programı

Erasmus+ programı eğitim ve gençlik gibi çeşitli alanlarda Avrupa Birliği’nin sunduğu bir hibe programıdır. Yurt dışındaki eğitim ve profesyonel gelişim konularında kurumlarla iş birliği yapılmasına olanak tanır ve küresel çapta gelişmeye imkân verir (Türkiye Ulusal Ajansı, t.y.).

Erasmus+ programı kapsamında staj hareketliliği, öğrenim hareketliliği ve personel hareketliliği gibi hareketlilik türleri mevcuttur. Personel Hareketliliği Programları, eğitim alma ve ders verme faaliyeti olarak iki şekilde uygulanmaktadır. Personel Ders Verme Hareketliliği (Staff Mobility for Teaching Assignments), Türkiye’deki Yükseköğretim Erasmus Beyannamesi (Erasmus Charter for Higher Education, ECHE) sahibi bir kurumda ders veren personelin yurtdışındaki bir yükseköğretim kurumunda ders vermesine olanak sağlar. Personel Eğitim Alma Hareketliliği (Staff Mobility for Staff Training) ise kurumda çalışan akademik ve idari tüm personelin kendi iş süreçleri ile ilgili olarak yurt dışındaki bir kurumda eğitim almasına imkân verir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Her iki faaliyet içinde Avrupa Komisyonu tarafından belirlenmiş süreler mevcuttur. Bu süreler en az iki gün, en çok ise iki ay şeklindedir. Erasmus+ Personel Hareketliliğinde hibe desteği bulunmaktadır. Bu hibe desteği gidilen ülkeye ve hareketlilik süresine bağlı olarak değişmektedir. Bu sebeple hibe desteğinden yararlanabilmek için belirtilen günlerde hareketliliğe katılmalıdır (European Commission, 2023).

Kurumda hareketliliğe katılacak personelin seçim sürecinde ise bazı kriterler ön plana çıkmaktadır. Bu değerlendirme kriterleri yabancı dil, hareketliliğe ilk kez katılım, dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunacak olma, idari personel önceliği ve ziyaret edilecek olan kurumda yapay zekâ faaliyetleri yürütme gibi çeşitli unsurlardan oluşur. Belirtilen kriterlerin ne kadar çoğuna sahip olunursa seçilme ihtimali de o kadar artacaktır. Hareketlilik için başvurular TURNA Portal¹ üzerinden yapılmaktadır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024, s.38).

¹ <https://turnaportal.ua.gov.tr/giris>

Erasmus+ programı, personellere kendi kurumundaki iş süreçlerini yurt dışındaki kurumlarda görebilme imkânı sağlayarak kişilerin mesleki gelişimlerine katkıda bulunur. Kişiler program sayesinde farklı kültürleri keşfederek geniş bir profesyonel iş ağına sahip olabilir. Uluslararasılaşma kapsamında iş süreçlerine ait farklı iyi uygulamalara tanık olmak personelin kariyer gelişimi açısından oldukça önemlidir. Tüm bu fırsatlar Erasmus+ programının “Hayatları Zenginleştirir, Ufukları Açar” sözünü destekler niteliktedir (Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi

Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi (BME), Macaristan’da yer alan önemli bir teknik üniversitedir. Üniversite bilgi teknolojileri, mühendislik, doğa bilimleri ve ekonomi gibi pek çok alanda eğitim fırsatı sunmaktadır (Budapest University of Technology and Economics, t.y.).

Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi (BME OMIKK) ise zengin koleksiyonları ve hizmetleri ile Üniversitedeki araştırmayı ve eğitimi desteklemektedir. Kütüphanenin ana kullanıcı kitlesini öğretim üyeleri, öğrenciler ve idari personelleri oluştururken kamuya açık özelliği ile de dışarıdaki kullanıcılara da hizmet vermektedir (Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Centre and Library, 2023). Kütüphanenin binasına ve girişine yönelik görseller Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1. Kütüphane binasına ve girişine ait görseller.

Kütüphane bünyesinde temel olarak Yönetim Birimi, Koleksiyon Geliştirme Birimi, Kullanıcı Hizmetleri Birimi, Bilimsel Hizmetler Birimi ve Arşivler yer almaktadır. Birimlerin altında ise farklı iş tanımlarına sahip gruplar yer almaktadır. Birimlerin genel iş süreçlerine değinmek yararlı olacaktır.

Yönetim Birimi

Kütüphane ile ilgili yönetsel süreçlerin uygulandığı birimdir. Personelin performans değerlendirme sistemini sürdürmek, sözleşmeler hazırlamak, istatistiksel verileri raporlamak ve bütçe planlaması yapmak temel iş süreçleri arasındadır. Yönetimin birimine bağlı alt gruplar ise Bilgi Teknolojileri Grubu ve Kitap Ciltleme Grubudur. Bilgi Teknolojileri Grubu, kütüphanenin bilgi teknolojileri ve internet erişimi konularında hizmet vermekle birlikte bu hizmetlerin sürekliliğini ve gelişmesini sağlamaktadır. Kitap Ciltleme Grubu ise kütüphanenin ve arşivlerin dokümanlarını onarmak ve belgeleri dijitalleştirme süreçlerine uygun hale getirmek gibi iş tanımlarına sahiptir.

Şekil 2. Kütüphanede yer alan en büyük kitaba ait bir görsel.

Kitap Ciltleme Grubu'nda yer alan en büyük boyuta sahip kitap Şekil 2'de gösterilmektedir. Bu kitabın bakım ve onarım işlemleri özel eldivenler ile büyük bir dikkat içerisinde gerçekleştirilmektedir.

Koleksiyon Geliştirme Birimi

Koleksiyon Geliştirme Birimi, Tedarik ve İşlem Grubu ve Dijitalleştirme Grubu olarak iki alt gruba sahiptir. Tedarik ve İşlem Grubu, basılı veya elektronik ortamda bulunan doktora tezlerinin Macaristan Bilim Akademisinde muhafaza edilmesini sağlar. Kitapların ve dergilerin tedarik edilme süreçlerinde rol oynar. Üniversite tarafından yayınlanan dokümanların ISBN hizmetlerini yürütür ve bu dokümanların elektronik veri tabanında yapılandırılmasını ve sürdürülmesini sağlarlar. Dijitalleştirme Grubu ise, kütüphaneye ait tüm dijitalleştirme süreçlerinin yapıldığı yerdir. Birimde farklı doküman boyutları ve farklı materyaller için dijitalleştirme makineleri bulunmaktadır. Üniversiteye ait dokümanların dijitalleştirilmesinin yanı sıra üniversite dışından da projeler gerçekleştirilmektedir. Bilgi Teknolojileri Grubu ile iş birliği içerisinde çalışmalarını sürdürür. Telif Hakkı ve Arşiv Araştırma Yönetmeliğine uygun olarak hizmetlerini yürütmektedir (Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Centre and Library, 2024).

Kullanıcı Hizmetleri Birimi

Depolama Grubu ve Ödünç Verme Grubu olarak iki alt gruba sahiptir. Depolama Grubu, kitapların depolama odasında doğru şekilde muhafaza edilmesini sağlar ve kullanıcıların odada bulunan kitaplardan talep ettiğini karşılamakta görev alır. Ödünç Verme Grubu ise kullanıcıların talep ettiği kaynakları sağlamakta rol oynar. Bunun yanında kütüphanede yapılması planlanan etkinlik ve organizasyonlarda da görev alır. Açık Erişim kapsamında kurumsal sözleşmeler yapılmasından sorumludur.

Şekil 3. Kullanıcıların kitaplarını kendilerinin alabildiği cihaza ait bir görsel.

Ödünç Verme Grubu'nun yanı sıra Kullanıcılar Şekil 3'de yer alan cihaz sayesinde talep ettikleri kaynakları kendileri alabilmektedir. Talep edilen kaynak cihazın alt kısmındaki beyaz bölmeye konular ve kişi bilgilerini girdikten sonra kaynağı ödünç alabilir.

Bilimsel Hizmetler Birimi

Bilimsel Hizmetler Birimi, MTMT veritabanının yönetim süreçlerinden sorumlu olan birimdir. MTMT, bilimsel yayınlar ve alıntılardan oluşan ulusal bir bibliyografik veri tabanıdır. Veritabanının amacı farklı amaçlar için kullanılacak güvenilir, alıntı yapılabilir ve kamuya açık yayın listelerini sağlamaktır. Bunun yanında CELISR (Orta Avrupa Kütüphanesi ve Bilgi Bilimi İncelemesi) ve Periodica Polytechnica dergilerinin de yönetim süreçlerinden sorumludurlar. CELISR, bir kütüphane ve bilgin bilim dergisidir. Periodica Polytechnica ise mimarlık, mühendislik bilimleri ve yönetim bilimleri alanlarında yayın yapan bir dergidir. Bu dergi, basılı ve elektronik ortamda İngilizce dilinde yayınlanır. Web of Science, Scopus ve ProQuest Engineering Collection gibi birçok veri tabanında dizinlenmektedir. Birim, bu dergilerin düzenlenmesinden yayınlanmasına kadar tüm süreçlerden sorumludur. Ayrıca Üniversite tarafından yayınlanan dokümanların DOI ve Handle hizmetlerinin yürütülmesinden de sorumludur (Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Centre and Library, 2024).

Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Arşivleri

Arşivler, Üniversitenin kalıcı değere sahip dokümanlarını, Üniversite ile ilgili tarihi öneme sahip pulları ve diğer özel dokümanları teslim alır ve bu materyalin muhafazasını sağlamakla sorumludur Arşiv materyalinin korunmasını, yönetimini, kayda alınmasını ve sunulmasına yönelik işlemleri gerçekleştirir. Bu birim ayrıca araştırma yönetmeliğine uygun olarak araştırma hizmetlerini yürütmekten sorumludur. Ek olarak yasal dokümanların hazırlanmasında kullanıcı hizmeti sunar. Birim çalışanları bilimsel, tarihi ve kültürel aktivitelere katılım sağlarlar. Bu aktiviteler kapsamında bilimsel araştırmaları ve sonuçlarını yönetmekte rol alırlar.

Şekil 4. Üniversite arşivlerine ait görseller.

Şekil 4’te üniversitenin farklı arşiv odalarına ait görseller yer almaktadır. Arşivler, kütüphane binasında giriş katının altında yer almaktadır. Havalandırma sayesinde serin ve kuru bir ortam sağlanmıştır. Bununla birlikte arşiv odaları kilitli şekilde muhafaza edilmektedir ve sadece görevli personeller giriş yapabilmektedir.

Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi Deneyimi

Erasmus+ Personel Hareketliliği, kurumda çalışan tüm idari ve akademik personele yurt dışında deneyim kazanma fırsatı sunan bir programdır. Bu deneyimin bir parçası olabilmek için TED Üniversitesi “2023/24 Erasmus+ Personel Eğitim Alma Hareketliliği Başvuru İlanı - Call for Applications for the 2023/24 Erasmus+ Staff Mobility for Training” duyurusunu e-posta yolu ile tüm personele ilettikten sonra başvuru ilanı incelenmiştir. Başvuru ilanında yer alan gidilebilecek ülkeler, önemli tarihler ve belgeler, başvuru şartları, seçim kriterleri ve hibe desteği gibi unsurlar incelenmiştir.

Misafir olunabilecek ülkeler arasında Almanya, Hollanda, İtalya, Fransa ve Macaristan gibi birçok ülkenin yer alması ile birlikte en fazla üç tercih yapılabilmektedir. Web siteleri üzerinden farklı ülkelerde yer alan kurumların sayfaları incelenmiştir.

Zengin ve gelişmiş kütüphane hizmetleri sunması, ilk yurtdışı deneyimi olması ve kültürleri Türkiye'ye daha yakın olması sebebiyle ilk tercih Macaristan olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi'ne bir e-posta yolu ile Erasmus+ programı kapsamında üniversitelerini ve kütüphanelerini ziyaret etme talebi yönlendirilmiştir. İki tarafında uygun olduğu bir tarih aralığı bulduktan sonra karşı kurumdan bir davet mektubu talep edilmiştir. Davet mektubu içeriğinde dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yapılacağı belirtilmesi seçim kriterlerinde puan kazandırdığından dolayı bu ifade mektuba eklenmiştir. Başvuru için önemli olacak diğer yabancı dil seviyesi ve hizmet dökümü belgeleri sisteme yüklenerek başvuru işlemi gerçekleştirilmiştir. Tüm başvurular TED Üniversitesi Uluslararası Programlar Komisyonu tarafından değerlendirilmiş ve sonuçlar açıklanmıştır. Sonuçlarda en yüksek puan ile ilk sırada hibeli olarak kabul alınmıştır. Kabul alındığına dair karşı kuruma bilgi verilmiş ve eğitim programı talep edilmiştir.

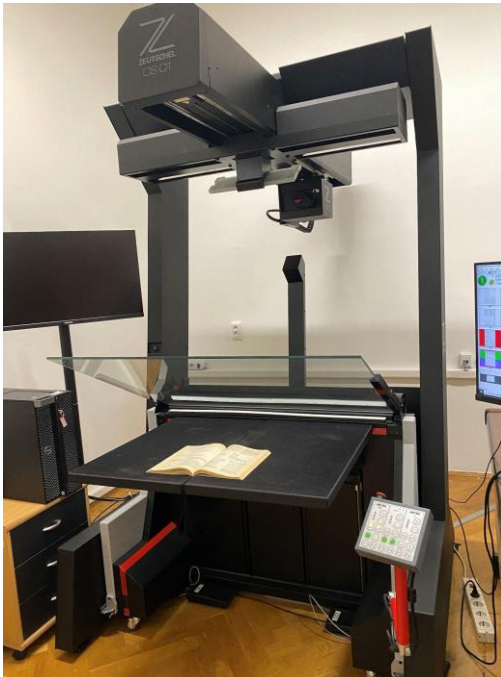

Şekil 5. Kütüphane salonlarına ait görseller.

Eğitim Alma Hareketliliği, 15 - 19 Temmuz 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Eğitim programı içeriğinde gün bazında farklı birimlere ve iş süreçlerine yer verilmiştir. İlk gün genel bir kütüphane turu yapılmıştır. Tur boyunca kütüphanedeki ilgili kişilerin izinleri alınarak

fotoğraflar çekilmiş ve bu yazıda o fotoğraflara yer verilmiştir. Tur esnasında kütüphanenin ve üniversitenin tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Okuma salonları, arşivler, birimler ve koleksiyonlar ziyaret edilmiştir.

Kütüphanenin fiziki koşulları tüm kullanıcıların kolaylıkla bina içerisinde dolaşabilmesine imkân sağlamaktadır. Diğer gün Bilimsel Hizmetler Birimi ziyaret edilmiştir. Tüm çalışanlar tarafından birimi tanıtan bir sunum yapılmıştır. İş süreçleri, veri tabanları ve yayınlar hakkında bilgiler aktarılmıştır. Sonrasında Dijitalleştirme Birimi ziyaret edilmiştir. Kullanılan dijitalleştirme makineleri, uygulamalar, süreçler ve projeler hakkında bilgi verilmiştir. Şekil 6'da yer alan büyük dijitalleştirme makinesini kullanma deneyimine sahip olunmuştur. Kütüphanede sadece bu makine ile kullanılan "Scanjob" programı ile kitapların ve daha büyük belgelerin dijitalleştirilme işlemi yapılmıştır. Bu makinenin yanında bulunan kol yapısı üzerindeki tuşlar sayesinde aşağı-yukarı yönlendirme, sağa-sola kaydırma, eğik hale getirme ve farklı ışık ayarları yapılabilmektedir. Ayrıca üzerinde bulunan cam yapısı tuşlar sayesinde taratılacak belgenin üzerine kolaylıkla kapatılarak tarama işlemi daha pratik ve profesyonel bir şekilde yapılabilmektedir. Scanjob programı üzerinden bilgisayara aktarılmış taranmış sayfalar üzerinde kırpma gibi farklı düzenlemeler de yapılabilmektedir. Sonrasında, kütüphanede gerçekleştirilen etkinlik ve programlar hakkında bilgiler verilmiştir. Etkinlikler ve programlar Yönetim Birimi öncülüğünde gerçekleştirilmektedir. Etkinliklere ait görseller ve uygulama örnekleri gösterilmiştir. Ayrıca kütüphanenin web sayfasında da etkinliklere ait bilgiler ve görseller yer almaktadır. Bilgi yarışması ve çocuklar için yapılan etkinlikler ön plana çıkmaktadır. Çocuklara yönelik laboratuvar deneyleri ve kütüphane gezileri ile onların küçük yaşlarda bilim ile iç içe olmaları sağlanmaktadır. Kütüphanede verilen farklı kullanıcı hizmetleri hakkında bilgiler de aktarılmıştır. Bunlara örnek olarak kullanıcıların sistem üzerinden ayırttıkları kitabı dolaplı bir otomata bırakmaları ve kullanıcının istediği saatte o kitaba ulaşabilmesi verilebilir. Ayrıca kullanıcılar kütüphanenin farklı bölümlerinde yer alan ödünç alma bilgisayarları sayesinde istedikleri kitabı kendileri hızlı ve pratik şekilde ödünç alabilmektedirler.

Şekil 6. Büyük dijitalleştirme makinesine ait bir görsel.

Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi; gelişmiş teknolojik altyapısı, zengin koleksiyonu, kullanıcı hizmetleri ve geniş arşiv kaynaklarına sahiptir. Bu sayede kullanıcılarına zengin bir kullanıcı deneyimi yaşama fırsatı sağlar.

Sonuç

Erasmus+ Personel Hareketliliği, yurtdışında deneyim yaşama fırsatı sunduğundan tüm meslekler için önemli bir programdır. Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü mezunları ve kütüphaneciler için de önemli bir fırsattır. Kütüphanecilerin kendi iş süreçlerini farklı bir ülkede görmesi ve deneyimlemesi kariyer gelişimine katkı sağlayacaktır.

Bilgi ve Belge Yönetimi mezunu dijitalleştirme ve arşiv çalışmaları üzerine de çalışan bir belge yöneticisi olarak bu alanlarda kendi kurumumdaki iş akışlarımı şekillendirmede önemli bir yol gösterici olmuştur. Günlük iş akışlarının farklı bir ülkenin kurumunda nasıl yapıldığının görülmesi uluslararası bir boyutta deneyim kazanılmasını sağlamıştır. Kütüphanecilik alanında ise yurtdışında bir kütüphaneyi görmek, kütüphanecileri gözlemlemek ve onlarla bilgi paylaşımı yapmak farklı bakış açıları kazandırmıştır. Yaşanılan çağda gelişen teknolojiye uyum sağlamak tüm alanlarda olduğu gibi kütüphanecilik alanında da oldukça önemlidir. Bu doğrultuda yurtdışında bir kütüphanenin süreçlerini gözlemlemek eksik, geliştirilmesi gereken ya da iyi uygulamaların fark edilmesine olanak sağlamıştır.

2021-2027 Erasmus+ Rehberi kapsamında beklenen çıktılar arasında yabancı dil pratiği, kişisel gelişim ve farklı kültürlerin tanınması gibi unsurlar yer almaktadır. Erasmus+ Personel Eğitim Alma Hareketliliği boyunca meslektaşlar ile bilgi ve deneyim paylaşımı, ülkenin farklı lokasyonlarını görebilme, farklı iş süreçlerini gözlemlemek ve kişilerle sohbet etmek yukarıdaki unsurların yanında kişisel gelişim, mesleki alanda motivasyon kazanma ve özgüven anlamında da katkı sağlamıştır.

Farklı kültürlere sahip meslektaşlar ile iş birliği içerisinde olmak ve onlarla bilgi paylaşmak uluslararası boyutta profesyonel bir ağa da sahip olmayı sağlamıştır. Uluslararası boyutta elde edilen bilgi birikimleri, ulusal düzeydeki ekip arkadaşları ile paylaşılarak farklı bakış açıları ve fikirler kazanılmıştır.

Erasmus+ Personel Hareketliliği kapsamında karşı kurumdaki kütüphaneciler ile yapılan fikir alışverişleri sayesinde kütüphanecilik mesleğinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Bu alana uluslararası boyutta verilen önemin görülmesi, yazar için bu programın en önemli çıktılarında biridir. Kütüphanecilik ve BBY, sürekli olarak kendisini geliştirmesi gereken alanlardır. Bununla birlikte, kütüphaneciler ve alanda çalışan profesyoneller de yeniliklere açık olmalı ve gelişime özen göstermelidir. Ulusal boyuttaki gelişimin yanında, uluslararası boyuttaki deneyimlerin de kariyer gelişimi açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır. Budapeşte Teknoloji ve Ekonomi Üniversitesi Ulusal Teknik Bilgi Merkezi ve Kütüphanesi, program boyunca zengin hizmetleri, deneyimli çalışanları ve teknoloji odaklı çalışmaları ile ufuk açıcı bir eğitim alma faaliyeti yaşanmasını sağlamıştır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazar makale için etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

Avrupa Birliği Başkanlığı. (t.y.). *Erasmus+*[Broşür].
<https://www.ua.gov.tr/media/i4jftik2/birlik-programlar%C4%B1-erasmus-bros-u-r-yeni.pdf>

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024, Ağustos 20). *Erasmus+ programı*.
https://www.ab.gov.tr/erasmus-programi_53081.html

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024). *Yükseköğretim kurumları için el kitabı 2024 sözleşme dönemi* [V2].

Budapest University of Technology and Economics. (t.y.) *About us*.
<https://www.bme.hu/en/rectorsgreeting>

Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Centre and Library. (2023, May 3). *Mission statement*. <https://www.omikk.bme.hu/en/about-us/about-the-library/mission>

Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Centre and Library. (2024). *Departments and general tasks of the BME OMIKK library* [Fact Sheet].

Budapest University of Technology and Economics National Technical Information Centre and Library. (2024). *Scientific services department* [PowerPoint slides].

European Commission. (2023). *Erasmus+ programme guide*. https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-11/2024-Erasmus%2BProgramme-Guide_EN.pdf

Türkiye Ulusal Ajansı. (t.y.). *Teklif çağruları ve rehberler*.
<https://www.ua.gov.tr/anasayfa/icerikler/teklif-cagrilari-ve-rehberler/>

Caulfield, M. ve Wineburg, S. (2023). Verified: How to Think Straight, Get Duped Less, and Make Better Decisions about What to Believe Online. The University of Chicago Press. ISBN 9780226829845 (ebook)

Caulfield, M. ve Wineburg, S. (2023). Doğrulandı: Doğru Düşünme, Daha Az Kandırılma ve İnternette Neye İnanacağınıza Dair Daha İyi Kararlar Verme Yolları. Chicago Üniversitesi Yayınları. ISBN 9780226829845 (ebook)

Özden DEMİRCİOĞLU FAYDALIGÜL*

Öz

Bu çalışma Michael Caulfield ve Sam Wineburg tarafından yazılan “Verified: How To Think Straight, Get Duped Less, And Make Better Decisions About What To Believe Online” adlı kitabın incelemesini amaçlamaktadır. Yazarlar, bilgi okuryazarlığının önemini vurgularken, insanların internette hangi bilgilere güveneceklerini daha doğru şekilde belirlemelerine yardımcı olmak amacıyla dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için detaylı adımlar sunmaktadır. Bu nedenle kitap, özellikle gençler için günümüz post-truth çağında internette yer alan bilgileri değerlendirmede rehber niteliği taşımaktadır.

Abstract

This review focuses on the book “Verified: How to Think Straight, Get Duped Less, and Make Better Decisions about What to Believe Online” by Michael Caulfield and Sam Wineburg. The authors emphasize the importance of information literacy, offering detailed steps to help individuals enhance their digital literacy skills and more accurately assess which information to trust online. As such, the book serves as a crucial guide, particularly for young people, in navigating and evaluating the vast amounts of information available on the internet in today's post-truth era.

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Aydın Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye.

Geliş Tarihi - Received: 24.09.2024; Kabul Tarihi - Accepted: 12.10.2024; Yayımlanma Tarihi - Published: 30.12.2024
Editör: Doç. Dr. Tolga Çakmak

Giriş

Kitabın ortak yazarı olan Mike Caulfield, Washington Üniversitesi Kamu Bilgilendirme Merkezi'nde (Center for an Informed Public) araştırmacıdır. Caulfield çevrimiçi söylentilerin ve yanlış bilgilerin yayılmasını incelemektedir ve aynı zamanda SIFT metodolojisinin yaratıcısıdır (The University of Chicago Press, 2024a). Kitabın diğer yazarı Sam Wineburg ise Stanford Üniversitesi'nde eğitim profesörüdür ve dijital okuryazarlık üzerine çalışmaları bulunmaktadır (The University of Chicago Press, 2024b). Yazarlar Caulfield ve Wineburg'un yanlış bilgi (misinformation) ve kasıtlı yanlış bilgi/dezenformasyon (disinformation) konularında çeşitli çalışmaları ve araştırmaları bulunmakla birlikte bu bilgi bozukluklarını tanıma ve korunma konusunda özellikle gençler için yol gösterici SIFT yaklaşımı (Caulfield, 2019), yanal okuma tekniği (Lateral Reading) (Wineburg ve McGrew, 2017) ve Çevrimiçi Vatandaşlık Bilinci müfredatı (Wineburg vd. 2022) geliştirmişlerdir. Yazarların bu konuda yıllardır edindikleri deneyimlerini bir araya getirerek bu kitap aracılığıyla okuyucularla paylaştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim kitabın önsözünde yazarlar bu durumu "Bu kitap nispeten kompakt olsa da hangi bilgi okuryazarlığı becerilerinin en önemli olduğunu anlamak için yapılan yıllarca süren çalışmaları temsil ediyor" (s.19) sözü ile ifade etmektedir. Kitap, akademik dilden ziyade, mizahi, okuyucu ile sohbet eder gibi kolay ve anlaşılır günlük konuşma dili olarak ifade edilebilecek bir dilde yazılmıştır. Okuyucu bu durumu kitabın ön sözünden ve ilk bölümünün ana başlığından hemen anlayabilmektedir. Bu dilin kullanılmasının sebebi okuyucunun dikkatini çekme, merak uyandırma olarak algılansa da kitabı okudukça, "post truth" çağda yaşayan günümüz dijital yerli gençlerinin dikkatlerini internetteki tehlikenin boyutuna çekme olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın Blechinger (2024) tarafından yapılan değerlendirmesinde de kitapta özellikle lisans öğrencilerine hitap etmeyi amaçlayan hafif bir üslup ve ton kullanıldığı belirtilmektedir. Blechinger (2024, s.8) kitapta yer alan on bir ana başlıktan birinin "Google: Sandığın Kadar İyi Dostun" ve diğerinin de "Wikipedia: Ortaokul Öğretmeninin Söylediği Gibi Değil" olmasını da bu durumun göstergesi olduğunu savunmaktadır.

Birinci Bölüm: Hızlı Bağlam Oluşturun: Otuz Saniye Kadar Kısa Sürede-Ciddiyiz!

Bu ilk bölümde olduğu gibi tüm bölümlerde, alt başlıklar ve bölümlerde anlatılan konuyu özetleyen Kısa Notlar (Takeaways) başlığı yer almaktadır. Bu başlık, konuyu özetlemesi ve can alıcı kısımlara dikkat çekmesi açısından farkındalık oluşturmaktadır. Kitabın ilk bölümü (s.22-45), Britney Spears ve Keanu Reeves gibi günümüz popüler kültürünün iki önemli figürünün zaman zaman internette dolaşan ölüm haberleri gibi yanlış ve yalan haberlere dikkat çekerek başlamaktadır. İlk alt başlık olan "Üç Bağlam" bölümünde de bu tarz haberler gibi bilinmeyenle karşılaşıldığı zaman doğrudan analiz yapmak yerine bağlam kurulması gerekliliği ele alınmaktadır. Yani karşılaşılan bilgi üç bağlam kuralı ile doğrulanmalıdır. Yazarlar bunu sadece Web'de bilgi ararken değil herhangi bir konuda akıl yürütmeyi temellendirme amacıyla da kullanmaları gerektiğini ifade etmektedir (s.24).

Buna göre üç bağlam kuralı şöyledir;

1. *Kaynağın* bağlamı; sosyal medya akışı, paylaşılan bir bağlantı veya Google arama sonucu yoluyla ulaştığınız bilginin kaynağının itibarı nedir?
2. *İddianın* bağlamı; diğerleri bu iddia hakkında ne dedi? Eğer bir hikâye ise, daha geniş hikâye nedir? Eğer bir istatistikse, daha geniş bağlam nedir?
3. *Sizin* bağlamınız; bu alandaki uzmanlık seviyeniz nedir? Bu iddiaya olan ilginiz nedir? Böyle bir iddia veya kaynağı sizin için cazip kılan nedir ve bunu ne değiştirebilir?

Bu ilk ana başlık altında yer alan diğer alt başlıklar ise bu üç bağlam çerçevesinde görsel ve çarpıcı örneklerle desteklenerek okuyucuya sunulmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer başlık ise SIFT yaklaşımının anlatıldığı “SIFT’i Tanıtma” başlığıdır. Aslında kitabı okudukça kitabın SIFT yaklaşımı ve ona bağlı geliştirilen teknikler üzerine kurulu olduğunu anlaşılmaktadır.

SIFT Yaklaşımı, 2019 yılında Caulfield (Caulfield, 2019; Caulfield ve Wineburg, 2023) tarafından gündeme getirilmiştir. SIFT terimi Türkçe karşılıkları dur (Stop), kaynağı araştır (Investigate source), daha iyi kapsam bul (Find better coverage) iddiaları, alıntıları ve medyayı orijinal bağlamına kadar takip et (Trace claims, quotes, and media back to the original context) olan ilk kelimelerin kısaltmasıdır (Caulfield, 2019). Kitapta SIFT kısaltması içinde yer alan eylemler şöyle açıklanmaktadır (s.27-28);

- *Dur*; kendine, iddia ve bunu paylaşan kaynak hakkında gerçekten ne bildiğini sor. Şimdilik, doğru veya yanlış olma sorularını bir kenara bırak. Gerçekten neye baktığını biliyor musun? Emin misin? Eğer bu seni rahatsız ediyor veya şaşırtıyorsa, neden?
- *Kaynağı araştır*; kaynağın bu amaç için güvenilir olup olmadığını hızlıca kontrol et. Eğer kaynak iyi ise burada durabilirsin.
- *Diğer kapsamaları bul*; ister bir haber raporuna bakıyor ol, ister bir araştırma iddiasına, geri çekilip diğer kaynakların ne söylediğini görmek için bir saniye ayır. Eğer hikâye veya iddia diğer saygın kaynaklar tarafından ele alınmıyorsa, dikkatli ilerle.
- *İddia, alıntı veya medyayı orijinal bağlamına kadar takip et*; bazen karşılaştığın ilk kaynak harika olmayabilir, ama aldığı bilgileri nereden aldığını gösteren bir bağlantı verebilir. O orijinal kaynağa git ve (a) güvenilir olup olmadığını ve (b) iddiayı gerçekten destekleyip desteklemediğini değerlendir.

Kitapta yer alan üç bağlamın (kaynak, iddia ve siz), SIFT’in üç hareketi (dur, araştır ve bul) ile eşleştirilerek internette okuyucunun karşısına çıkan bilgilerin doğruluğunu otuz saniyede teyit edebileceği uygulamalı örneklerle yazarlar tarafından savunulmaktadır. Bu, yazarlar tarafından ortaya atılan bir iddia olsa da yazarların uzun süredir bu teknik üzerinde çalıştıkları, bu konuda eğitimcilere, kütüphanecilere ve öğrencilere yıllardır devam eden eğitim verdikleri ve bu konuda araştırmalarının bulunduğu görülmektedir (Wineburg ve McGrew, 2019; Breakstone vd., 2021; Breakstone vd.,2022; Wineburg vd., 2022). Dolayısıyla SIFT yönteminin adımlarını uygulamanın, araştırmacıya basit sorulara hızlı cevaplar bulmasını ve daha derinlemesine incelemelere geçmeden önce anlayışını sağlamlaştırmasına yardımcı olabilir.

İkinci Bölüm: Basit Sinyaller veya Nasıl Kandırılmaktan Kaçınılır.

Bu bölümde (s.46-62) medya okuryazarlığı teknikleri ele alınarak diğer tekniklere nazaran daha popüler olan CRAAP (Currency, Relevance, Authority, Accuracy, Purpose) tekniği üzerinde durulmaktadır. Bu teknik ile yapılan örnek uygulamalar görsel kanıtları ile kitabın bu bölümünde ele alınmıştır. Yazarların, uygulanan o kadar teknik içerisinde CRAAP tekniğine odaklanması bilgi okuryazarlığı eğitimi kapsamında bunun kütüphanecilerin tercih ettiği bir teknik olarak (Fielding, 2019) kabul edilmesinden kaynaklanabilir. CRAAP tekniği bir kontrol listesi yaklaşımıdır. Erişilen kaynağın güvenilirliği CRAAP kısaltmasının açılımında yer alan kelimeler olan *güncellik, ilgililik, yetki, doğruluk ve amaç* dahilinde incelenmektedir. Ancak bu işlem yapılırken sayfaya veya kaynağa bağlı kalınmaktadır. Dolayısıyla sayfanın URL uzantısı, sayfada yer alan “hakkında” kısmı, yazarı, tarihi vb. gibi bilgilere yine aynı sayfadan ulaşılmaktadır. Yani bu teknik zaman almaktadır ve sayfanın doğruluğu, sunduğu bilgiler teyit edilirken aynı sayfaya güvenilmektedir. Yazarlar, bu bölümde CRAAP tekniğinin olumsuz yönlerini kanıtlarıyla ortaya koyarak doğrulama için sayfadan ayrılmayı tavsiye etmektedir.

Üçüncü Bölüm: Google: Tanıdığınızı Sandığınız En İyi Arkadaşınız

On üç alt başlığın yer aldığı bu bölümde (s.63-95) genel olarak Google’da yapılan arama örnekleri üzerinden SIFT yaklaşımının uygulamasına bir giriş yapılmıştır. Diğer bölümlerde olduğu gibi kanıt niteliğindeki görsel öğeler bu bölümde de kullanılmıştır. Bölümde dikkat çekici başlıklar “Anahtar Kelimeler ve Çıkarılan Niyet: Arama Motorunuz Gibi Düşünmeyi Öğrenin” ve “Anahtar Kelimeler: Aramanın Alt Yapısı” olmuştur. Bu başlıklarda okuyucuya arama motorlarının mantığı, algoritmalarının çalışma mantığı, nasıl tarama yapılması gerektiği, anahtar kelimeyi seçme ve çıkan sonuçları değerlendirme teknikleri gibi temel düzeyde bilgi okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık eğitimi verilmektedir. Yazarlar bu bölümün Kısa Notlar kısmında Google ile ilgili olarak şu noktaya özellikle değinmektedir “Google, en ufak ipuçlarınızı algılar ve size duymak istediğinizi düşündüğü şeyi verir. Bir aramayı tarafsız bir şekilde ifade etmek, özellikle birden fazla tarafı olan konularda, çok yönlü ve dengeli bir bakış açısı sağlar” (s.94). Kitabın hitap ettiği kesim düşünülünce bu bölümün varlığı kitabın amacına uygundur.

Dördüncü Bölüm: Yanal Okuma: Web’i Web Okumak İçin Kullanma

Bu bölümde Yanal okuma tekniği örnek uygulamalarla ele alınmaktadır (s.96-115). Yanal okuma tekniği, doğrulama sürecinde SIFT’in ikinci ve üçüncü adımlarını uygulamanın bir yolu olarak kullanılan bir tekniktir. Yanal okuma tekniğinde, CRAAP tekniğinde olduğu gibi bir web sitesindeki bilgiyi doğrudan o sitenin içinde ve derinlemesine incelemek yerine, web tarayıcısında yeni sekmeler açılarak bu sitenin ve bilgilerin başka kaynaklardaki karşılıkları araştırılır. İlk kez 2017 yılında bir çalışma sonucunda uygulanmaya başlanan tekniği (Wineburg ve McGrew, 2017) diğer yöntemlerden ayıran özelliği, profesyonel gerçek kontrolcüler tarafından kullanılmasıdır. Bu bölümde yer alan “Sayfadan Ayrıl”, “Yanal Okuma: Bir Gerçek Kontrolcüsü Gibi Bilgileri Kontrol Etmek” ve “Yanal Okuma Neden İşe Yarar” başlıklarında yanal okuma tekniği anlaşılır, basit bir şekilde ve yine çarpıcı örneklerle ele alınmıştır.

Bu bölümde yer alan “Rastgele Tıklamalardan Kaçının: Tıklama Kısıtlamasını Uygulayın” başlığı ile belki de çoğu kişinin ilk defa duyduğu “Tıklama Kısıtlaması” (Click Restraint) terimi ele alınmaktadır. Yazarlar bu terimin profesyonel Gerçek Kontrolcüler tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Bu, bir bakıma okuyucuya tarama sonucunda ekrana gelen sonuçları hızlı bir şekilde akıl süzgecinden geçirme gibi eleştirel bir bakış açısı kazandıracaktır. Yazarlar için bu durum “tıklama cazibesine direnme” olarak ifade edilmektedir (s.115).

Beşinci Bölüm: Ortamdaki Durumu Anlamak: Daha Az Bilgiye Sahip Olduğunda Uzmanlıktan Faydalanmak

Covid-19 ve N95 maskesi üzerinden dolaylı anlatımların yer aldığı bu bölümde (s.116-134) yazarlar, okuyucuya *sen uzman değilsin yavaşla ve yönünü bul* mesajını vermektedir. Yani okuyuculara uzman görüşlerini almanın konuyu anlamak için fayda sağlayacağını, ancak bunun için de kendini uzman ilan eden tek bir kişiden kaçınılması gerektiği, çeşitli görüşler üzerinden kendi değerlendirmelerini yapmaları gerektiği ironiyle anlatılmaktadır. Yazarlar, Web’de araştırma yapan kişileri, bilinmeyen bir bölgeye inen paraşütçüye benzeterek “etrafınızı anlamadan harekete geçmeyin” (s.124) mesajını vermektedir.

Altıncı Bölüm: Kanıtı Gösterin: Akademik Kaynaklar, Neden Tanıtım Materyalleri, Bültenler ve Rastgele Tweetlerden Daha İyidir

Bu bölümde satranç örneği kapsamında eleştirel düşünme ele alındıktan sonra özellikle üzerinde durulan baskın konu hakemli yayınların ne olduğu ve neden önemli olduğudur (s.136-151). Özellikle yeni bir konu üzerinde araştırmaya başlarken tek bir araştırma sonucunun yer aldığı çalışma yerine öncelikle derleme yayınların okunması tavsiye edilmektedir. Ayrıca sosyal medyada paylaşılan sahte bir bilgi örneğinden yola çıkarak neden Akademik Google kullanılması gerektiği, doğru anahtar kelimelerle hakem denetiminden geçmiş bilimsel kaynaklara nasıl ulaşılabileceği basit ve detaylıca anlatılmaktadır.

Yedinci Bölüm: Wikipedia: Ortaokul Öğretmeninizin Size Söylediği Gibi Değil

Kütüphane ve bilgi bilimi eğitimi almış okuyucuların okurken “acaba” sorusunu sürekli soracağı bu bölümde on beş alt başlık yer almaktadır (s.152-171). Ana başlıktan da anlaşılacağı üzere Wikipedia’nın geçmişten günümüze detaylıca incelendiği bir bölümdür. Bölüm Wikipedia’da geçmişte yapılan hatalı girişler, yanlış ve yanıltıcı bilgi örneklerinden bahsederek başlamaktadır. Ancak yazarlar, bu yanlış ve yanıltıcı bilgi girişlerine sebep olan “skandalların” aynı zamanda Wikipedia’nın düzeltilmesine sebep olduğunu da özellikle vurgulamaktadır. Yazarlar tarafından günümüz Wikipedia’sı “tüm internet üzerindeki en çok ziyaret edilen beşinci site ve ilk on site içinde kâr amacı gütmeyen tek platform” (s.152) olarak tanımlanmaktadır. Yazarlar Wikipedia’daki hataların ayıklanması için Wikipedia’nın hem teknolojik (kimliği belirsiz katkıda bulunanlardan gelen değişiklikleri yakalayan otomatik botlar) hem de insani (tartışmalı sayfaları izleyen dikkatli yöneticiler) mekanizmalarla donatıldığını, bu prosedürler sayesinde de sorunların zamanında çözüldüğünü ifade etmektedir.

Yazarlar, Wikipedia’da hatalı bir içeriğin artık sitede yüz otuz iki gün boyunca kalmasına izin verilmediğini, hatalı içeriğin artık yaklaşık otuz dakika içinde tespit edilip silindiğini de ayrıca belirtmektedir. Kullanılan IP Botlarının yanı sıra “Kilit” simgelerinin yer aldığı korumalı sayfalar kitabın bu bölümünde ayrıca örnekleri ile yer almaktadır. Ancak yazarlar, aynı zamanda Wikipedia’nın kendi iki makalesine (Wikipedia 2022a; Wikipedia 2022b) atıf yaparak Wikipedia’nın şu uyarısına da yer vermektedir “Wikipedia makaleleri, araştırmacıları konulara tanıtmak için tasarlanmıştır, araştırmanın nihai noktası olmak için değil”.

Bu bölümde Wikipedia’nın genel olarak edinilen bilginin hızlı kontrolünde kullanılabileceği, ayrıca beşinci bölümde bahsedilen “ortamdaki durumu anlamak” için yine Wikipedia’dan yararlanılabileceği ifade edilmektedir.

Sekizinci Bölüm: Video Oyunları: Yanıltıcı Videoların Kirli Hileleri

Bu bölümde yalan haber yapımcıların ortaya koydukları videolar üzerinden bir bakıma video okumanın nasıl yapılacağı irdelenmektedir (s.172-188). Yazarlar yalan haber yapımcıları “propagandist” olarak tanımlarken bu kişilerin amaçlarının da insanların duygularını harekete geçirecek şekilde haber yapmak olduğunu ifade etmektedir. Çünkü insanların duygularını okuduklarından ziyade görsel öğeler daha çok harekete geçirir. Bu sebeple propagandistler kamuoyunu yönlendirmek için sahte haber yaparak “kamuoyunun ne bildiğini değil ne düşündüğünü değiştirmeye çalışır” (s.174). Bu bölümde “görmek inanmaktır” yerine “gördüğüne inanma, sorgula” mantığı çerçevesinde şüpheli yaklaşım tavsiye edilmektedir. Yazarlar WEB’de görsel içeriklerle karşılaşıldığında okuyucunun kendisine sorması gereken ilk sorunun videonun doğru ya da yanlış olup olmadığını değil, “Burada ne gördüğümü anlıyor muyum?” olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunu yanıtlamak için kitabın birinci bölümünde ele alınan üç bağlamın düşünülmesi gerekmektedir. Kaynak, iddia ve siz. Videodaki en bariz faktör sizin bağlamınızdır: “Sizi rahatsız eden ne?” “Bu konu hakkında bilginiz var mı?” “Videonun kaynağı kim, ne?” “Videonun öncesi ve sonrası var mı?” “Videonun kaynağı objektif mi?” vb sorularının okuyucuların kendilerine sormaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu bölümde okuyucuya ayrıca, bir video kesilmişse onu paylaşmaktan kaçınmanın mesajı verilmektedir.

Dokuzuncu Bölüm: Gizli Reklamcılık: Reklamlar Haber Gibi Gösterilmekte

On bir alt başlıktan oluşan bu bölüm sosyal medyada yer alan ve gerçek bir haber gibi görünen ancak bir şirketin reklamının yapıldığı haber ile başlamaktadır. Okuyucular, bilgilendirildiklerini düşünürken aslında kandırılmışlardır. Gizli reklamlar, gerçek haberler gibi görüldüğü için kullanıcılar genellikle bunların reklam olduğunu fark edememektedirler. Yazarlar gizli reklamların tüketiciler tarafından genellikle fark edilmediğini ve kafa karışıklığına neden olduğunu yapılan bilimsel çalışma sonuçları ile ortaya koymaktadır. Yazarlar, okuyuculara gizli reklamı tespit etmeleri için SIFT yöntemini uygulamalarını tavsiye etmektedir; “Linki takip edin ve hikâyenin kaynağını doğrulayın. Kaynağa döndüğünüzde, haber sitelerinin (Washington Post, Vice, Slate, CNN vb.) her zaman güvenilir olmadığını unutmayın” (s.206).

Reklamların genellikle belirgin bir şekilde “reklam” yazısıyla gösterilmediğini, bunun yerine üst köşede gri renkte ve büyük başlıklar, fotoğraflar veya infografikler altında gizlendiği konusunda okuyucu uyarılmaktadır. Ayrıca “sponsorlu içerik,” “marka ortağı,” “iş birliğiyle,” “size sunulan,” “ilişkili,” “tarafından sunulan” gibi ifadelerle dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir (s.206-207).

Onuncu Bölüm: Bir Kez Daha Duygularla: Duygularınızı Kullanarak Gerçeği Bulma

Bu bölümde, duyguların insanların eleştirel düşünme yetisini devre dışı bıraktığı ve yanlış bilgilere kapılmasına sebep olduğu görüşü ele alınmaktadır (s.210-224). Yazarlar okuyucuyu, şok edici, öfkeli veya komik bir içerik gördüğünde duygusal tepki vermemesi konusunda uyarmaktadır. Çünkü bu tarz içerikler doğruluğunun kontrol edilmesini ihmal edecek kadar hızlı bir şekilde paylaşma isteğini artırmaktadır. Duygular, bazen haberlerin doğruluğunu değerlendirmeyi zorlaştırabilir. Yazarlara göre duygular sadece karmaşaya neden olan bir güç değildir ve mantıklı düşünme ile daha iyi kararlar almamıza da yardımcı olabilirler. Bunun için yazarlar yine SIFT tekniğinde kullanılan hızlı bağlam kurmayı önermektedir.

Kitapta on birinci bölüm olan sonuç bölümü “Eleştirel Görmezden Gelme” (s.226-229) başlığı altında yer almaktadır. Bu bölümden sonra ayrıca “Büyük Dil Modelleri, ChatGPT ve Doğrulamanın Geleceği” (s.230-237) adı altında bir de sonsöz bölümü vardır. Kitabın sonuç bölümünde (s.226-229) yazarlar eleştirel düşünceye farklı bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Kitap boyunca özellikle eleştirel düşünceyi savunan yazarlar bu bölümde eleştirel düşünme, bilişsel katılım ve derin okuma gibi faaliyetler sürekli odaklanma ve dikkat gerektireceği için düşük kaliteli kaynaklar hakkında eleştirel düşünmenin zaman kaybı olduğunu savunmaktadır. Çünkü yazarlara göre “Bir şeye daha az dikkat vermeden ona daha fazla dikkat veremezseniz” (s. 226). Yazarlar Herbert Simon’un “bilgi zenginliğinin alıcıların dikkatini tükettiğini, dolayısıyla, bilgi zenginliğinin, dikkat yoksulluğu yarattığı” (Simon, 1971, s.40-41) görüşü çerçevesinde bilgi bolluğu olan bir dünyada dikkatin en değerli varlığımız olduğunu ifade etmektedirler. Sonuç bölümünde yazarların, zaman ve zihinsel enerji tasarrufu sağlamak amacıyla düşük kaliteli bilgileri “eleştirel bir şekilde görmezden gelmeyi” önerdiği söylenebilir. Yazarlar, günümüzün popüler konularından olan yapay zekâ ve ChatGPT’ye son söz bölümünde yüzeysel olarak değinmektedirler (s.230-237). Kitap basılmak üzere imzalandıktan sonra ChatGPT’nin yayınlanmış olması yazarların bu bölümü sonradan yazmasına iten sebep olmuştur. Bu bölümde büyük dil modelleri ele alınırken insan düşünce yapısı ile kıyaslama yapılmıştır. Ancak Blechiner’in (2024, s.10) belirttiği gibi bu bölüm büyük dil modeli olan ChatGPT gibi araçların SIFT ve yanal okuma gibi bilgi değerlendirme tekniklerine nasıl meydan okuyabileceğini tam anlamıyla ele almadığı için bekleneni karşılamamaktadır.

Sonuç

Post-truth dönem, duyguların ve kişisel inançların objektif gerçeklerin önüne geçtiği günümüz dünyasını tanımlar. Günümüzde sosyal medyada kaynağı belirsiz, doğruluğu ve güvenilirliği şüpheli pek çok bilgi paylaşılmaktadır. Bu durum, temel bilgi okuryazarlığı becerilerine sahip olmayan kişilerin, bu tür bilgileri doğru kabul etmelerine yol açabilmektedir (Eroğlu ve Çakmak, 2020, s.312). Günümüz gençleri olan dijital yerlilerin, yanlış bilgi ve kasıtlı yanlış bilginin hızla yayılabildiği bir ortamda, bilgiye ulaşma ve değerlendirme yeteneklerini güçlendirmek daha da kritik hale gelmiştir. Kitapta, SIFT yaklaşımı ile bağlam oluşturma ve geliştirme, yanal okuma tekniği ile gerçek kontrolcü gibi Web'deki bilginin kontrolü, yanlış bilgi ve dezenformasyon yayanların kullandığı yaygın aldatma taktiklerini tanıma mizahi bir dille anlatılmaktadır.

Aynı zamanda kitapta, hakemli yayın süreci ve akademik iletişim rehberliği sağlanmakla birlikte reklamların kendilerini gerçek haber gibi göstermedeki gizli yöntemleri de okuyucuya sunulmaktadır. Kitap, bu bağlamda, özellikle genç okuyuculara doğru bilgilere erişme ve internetteki içerikleri eleştirel bir yaklaşımla analiz etme konusunda rehberlik edecek bilgi ve yöntemler sunmaktadır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazar makale için etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

- Blechinger, J. (2024). Review of verified: how to think straight, get duped less, and make better decisions about what to believe online. *Journal of Radical Librarianship*, 10, 8-11.
- Breakstone, J., Smith, M., Connors, P., Otega, T., Kerr, D. ve Wineburg, S. (2021). Lateral reading: College students learns to criically evaluate internet sources in an online course. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 2 (1):1-17. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-56>
- Breakstone, J., Smith, M., Ziv, N. ve Wineburg, S. (2022). Civic Preparation for the Digital Age: How College Students Evaluate Online Sources About Social and Political Issues. *The Journal of Higher Education*, 93(7), 963–988. <https://doi.org/10.1080/00221546.2022.2082783>
- Caulfield, M. (2019, Mayıs 12). *Introducing SIFT, a Four Moves Acronym*. Hapgood. <https://hapgood.us/2019/05/12/sift-and-a-check-please-preview/>
- Caulfield, M. ve Wineburg, S. (2023). *Verified: How to think straight, get duped less and make better decisions about what to believe online*. The University of Chicago Press.

- Eroğlu, Ş. ve Çakmak, T. (2020). Post-truth dönemini anlamak: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin yeni medya araçları kapsamında bilgi bozuklukları ve doğrulama algılarının değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 307-326. doi: 10.30794/pausbed.682120
- Fielding, J. A. (2019). Rethinking CRAAP: Getting students thinking like fact-checkers in evaluating web sources. *College and Research Libraries News*, 80 (11), 620-626.
- Simon, H. (1971). Designing organizations for an information rich world. In *Computers, Communications And The Public Interest* içinde (Ed. Martin Greenberger). John Hopkins Press, Baltimore.
- The University of Chicago Press. (2024a, Eylül 9). *Michael Caulfield* <https://press.uchicago.edu/ucp/books/author/C/M/au156119703.html>
- The University of Chicago Press. (2024b, Eylül 9). *Sam Wineburg* <https://press.uchicago.edu/ucp/books/author/W/S/au23022139.html>
- Wikipedia (2022a, Mart 26). *Research Help: Should I Cite Wikipedia?* https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Research_help#CiteWiki
- Wikipedia (2022b, Aralık 5). *Wikipedia Is Not a Reliable Source* https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wikipedia_is_not_a_reliable_source
- Wineburg, S. ve McGrew, S.(2017). Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information. Stanford History Education Group Working Paper No. 2017 A1. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3048994>
- Wineburg, S. ve McGrew, S. (2019). Lateral Reading and the Nature of Expertise: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information. *Teachers College Record*, 121(11), 1-40. <https://doi.org/10.1177/016146811912101102>
- Wineburg, S., Breakstone, J., McGrew, S., Smith, M. D. ve Ortega, T. (2022). Lateral reading on the open Internet: A district-wide field study in high school government classes. *Journal of Educational Psychology*, 114(5), 893-909. <https://doi.org/10.1037/edu0000740>